ETHICA,

SIVE

Summa Moralis Disciplinæ,

In TRES PARTES divisa.

AUTHORE

FR. EUSTACHIO

AS. PAVLO.

Cum duplici Indice locupletissimo.

LONDINI,

Typis *I. R.* Impensis *Joh. Williams* sub Signo Anchoræ Cæruleæ, in Vico Vulgo Voc. *Little Britain*, A. D. MDCLXXI.

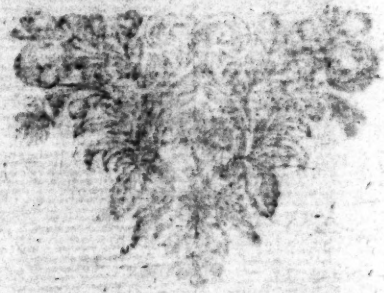

Index per ordinem eorum quæ in hac Summæ Philosophicæ parte de rebus Moralibus continentur.

QUæstiones proœmiales, *De Morali disciplina.*

Præfatio.

Quæst. 1. *Quid sit Moralis philosophia; &, An sit vere scientia.*

2. *Quodnam sit subjectum Moralis scientiæ.*

3. *Quænam sint præcipuæ partes Moralis philosophiæ.*

PRima pars Ethicæ, *De Beatitudine.*

Præfatio.

Prior Tractatus hujus partis, *De Bono & Fine.*

Prior Disputatio hujus Tractatus, *De Bono.*

Quæst. 1. *Quid sit bonum.*

2. *Quonam pacto res ferantur in bonum.*

3. *Vtrum omnis appetitio feratur in bonum.*

4. *Quotuplex sit bonum.*

Posterior Disp. hujus Tract. *De fine.*

Quæst. 1. *An idem sit finis & Bonum.*

2. *Vtrum omnia agant propter finem.*

3. *Sitne aliquis ultimus finis humanarum actionum.*

Posterior Tract. hujus partis, *De ipsa Felicitate.*

Prior Disp. hujus Tract. *De beatitudine hominis Objectiva.*

Quæst. 1. *Quid sit, & qualis esse debeat hæc beatitudo.*

2. *In quonam genere bonorum ponenda sit felicitas objectiva.*

Posterior Disp. hujus Tract. *De formali hominis Beatitudine.*

Quæst. 1. *Quid sit in quo posita sit ejusmodi beatitudo.*

4. *Quænam sit supernaturalis felicitas tum hujus cum alterius vitæ.*

SEcunda pars Ethicæ, *De Principiis humanarum actionum.*

Præfatio.

Prior Tract. hujus partis, *De Principiis Internis humanarum actionum.*

Prior Disp. hujus Tract. *De Principiis Internis humanarum actionum à natura Congenitis.*

Quæst. 1. *Quomodo Intellectus dicatur principium humanarum actionum; &, An moveat Voluntatem, simulque à Voluntate moveatur.*

2. *Quomodo Voluntas moveat inferiores potentias.*

3. *Vtrum Appetitus sensitivus moveat Voluntatem.*

4. *Quomodo voluntas liberum sit agendi principium.* Ubi, *de libero arbitrio.*

Posterior Disp. hujus Tract. *De Principiis Internis humanarum actionum acquisitis, nempe Habitibus.*

Quæst. 1. *Quid sit Habitus.*

2. *Quomodo acquirantur, deinde augeantur, morales habitus.*

3. *Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.*

4. *Quomodo corrumpantur habitus.*

Posterior Tract. hujus partis, *De Principiis Externis humanarum actionum.*

Prior Disp. hujus Tract. *De principio externo humanarum actionum Efficaciter movente.*

Quæst. 1. *Quomodo Deus dicatur principium externum humanarum actionum.*

2. *Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad Actus humanos.*

3. *Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.*

Posterior Disp. hujus Tract. *De aliis principiis externis humanarum actionum.*

Quæst. 1. *Vtrum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.*

2. *Quomodo Angeli, sive boni, sive mali, aliquid suadeant humanæ voluntati.*

TErtia pars Ethicæ, *De ipsis Actionibus humanis:* Ubi *de Passionibus, deque Virtutibus ac Vitiis.*

Præfatio.

Primus Tract. hujus partis, *De ipsis Actionibus humanis.*

Prior Disp. hujus Tract. *De Actionibus humanis generatim.*

Quæst. 1. *Quid sit actio humana:* Ubi, *de Voluntario & Involuntario.*

2. *Quid sit Involuntarium, & quotuplex.*

3. *Quid & quotuplex sit Ignorantia; & quænam sit involuntarii causa.*

4. *Utrum nihil præter vim & ignorantiam pariat involuntarium.*

5. *De Bonitate & Malitia humanarum actionum in genere.*

6. *De Circumstantiis humanarum actionum.*

Posterior Disp. hujus Tract. *De actionibus humanis speciatim.*

Quæst. 1. *Quænam sint præcipuæ species actionum humanarum.*

2. *De humanis actibus Elicitis circa finem; præsertim de Volitione & Intentione.*

3. *De humanis actibus circa media; præsertimque de Electione.*

4. *De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.*

5. *De actionibus humanis Imperatis.*

Secundus Tract. hujus partis. *De passionibus animæ.*

Prior Disp. hujus Tract. *De Passionibus animæ generatim.*

Qu. 1. *Quid & quotuplex sit & in quanam corporis parte resideat appetitus sensitivus.*

2. *Quid sint passiones, & unde nascantur.*

3. *An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.*
4. *An recte assignetur passionum numerus.*
Posterior Disp. hujus Tract. *De passionibus animæ specialim.*
Qu. 1. *De Amore & Odio.*
2. *De Desiderio & Fuga.*
3. *De Delectatione seu voluptate, & Tristitia seu Dolore.*
4. *De Spe & Desperatione.*
5. *De Metu & Audacia.*
6. *De Ira.*
Tertius Tract. hujus partis, *De virtutibus & vitiis.*
1. Disp. hujus Tract. *De virtutibus generatim.*
Quæst. 1. *Quid sit virtus moralis.*
2. *An virtutes in mediocritate consistant.*
3. *In quanam animi parte sint virtutes.*
4. *Quid & quot sint virtutes quæ vulgo Cardinales appellantur.*
5. *Utrum virtutes morales sint inter se connexæ.*
2. Disp. hujus Tract. *De virtutibus sigillatim; nempe, de quatuor Cardinalibus.*
Sect. 1. *De Prudentia.*
Quæst. 1. *Quid sit Prudentia.*
2. *Quodnam sit subjectum, circa quod versatur Prudentia.*
3. *An habitus prudentiæ in vivo sapiente sit multiplex.*
4. *Quinam sint actus seu officia prudentiæ.*
5. *Quænam sint partes integrantes prudentiæ.*
6. *Quænam sint subjectivæ partes prudentiæ.*
7. *Quænam sint partes potentiales prudentiæ.*
Sect. 2. *De Justitia.*
Quæst. 1. *Quid sit Justitia.*
2. *Quænam sint partes integrantes Justitiæ.*
3. *Quinam sint partes subjectivæ seu species Justitiæ.*
4. *De justitia generali seu legali.*
5. *De justitia speciali.*

6. Quæ-

6. Quænam sint partes potentiales justitiæ.
7. De Lege.
8. De Iure.
Sect. 3. De Fortitudine.
Quæst. 1. Quid sit Fortitudo.
2. Quinam sint fortitudinis actus.
3. Quænam sint partes fortitudinis.
Sect. 4. De Temperantia.
Quæst. 1. Quid sit Temperantia, & quodnam ejus ob-jectum.
2. Quænam sint partes temperantiæ.
3. Disp. hujus Tract. De vitiis & peccatis.
Quæst. 1. Quid sint vitiorum ac peccatum.
2. Quænam sit vitiorum ac peccatorum origo.
3. An vitium sit contra naturam.
4. Quænam sit propria peccati differentia.
5. Verum habitus vitiosus possit fieri bonus & e contra.
6. An actus vitiosus sit pejor habitu.
7. An vitium simul cum virtute esse possit.
8. Quænam sint vitiorum ac peccatorum species.

Schema generale, in quo series eorum omnium quæ traduntur in hac Summa Moralis disciplinæ ob oculos ponitur.

- Quæstiones præmiales De Morali disciplina. — Quæst. 3.
- Ethica, seu Moralis disciplina, tres sunt partes:
  - Prima, de Beatitudine seu fine humanarum actionum.
    - Prior Tractatus de Bono & fine.
      - Prior Disputatio, de Bono. 4
      - Posterior Disp. de Fine. 1
    - Posterior Tract. de ipsa Felicitate.
      - Prior Disp. de beatitudine hominis Objectiva. 2
      - Posterior Disp. de Formali hominis beatitudine. 2
  - Secunda, de principiis humanarum actionum.
    - Prior Tract. de principiis interns humanarum actionum.
      - Prior Disp. de principiis internis humanarum actionum a natura Conventitis. 4
      - Posterior Disp. de principiis internis humanarum actionum Acquisitis. 4
    - Posterior Tract. de principiis externis humanarum actionum.
      - Prior Disp. de principio externo humanarum actionum Efficaciter movente, 1
      - Poster. Disp. de aliis principiis externis human. actionum, 2
  - Tertia, de ipsis actionibus humanis ubi de passionibus, deque virtutibus ac Vitiis.
    - I. Tract. de ipsis Actionibus humanis.
      - Prior Disp. de Actionibus humanis generatim, 6
      - Posterior Disp. de Actionibus humanis specialim. 1
    - II. Tract. de Passionibus animæ.
      - Prior Disp. de Passionibus animæ generatim, 4
      - Posterior Disp. de passionibus animæ sigillatim, 6
    - III. Tract. de virtutibus & vitiis.
      - 1. Disp. de virtutibus generatim 5
      - 2. Disp. de virtut. sigill. nempe de 4. cardinalib.
        - 1. § de Prudentia 7
        - 2. § de Justitia 8
        - 3. § de Fortitud. 6
        - 4. § de Temperan. 2
      - 3. Disp. de vitiis & peccatis, 8

De rebus Moralibus.

Quæstiones Proœmiales,

De ipsa Morali disciplina.

Præfatio.

QUoniam Universæ Philosophiæ finis est humana felicitas (cum nulla res antiquos magis ad Philosophandum impulerit, quam ut cæteris hominibus beatiores essent;) quæ quidem felicitas partim in veritatis contemplatione, partim in actione virtuti consentaneæ posita est: ideo præter scientias contemplatrices, oportuit aliquam esse scientiam quæ recti honestique rationem contineret, & virtutem morumque probitatem erudiret. Quam Ethicam, hoc est, moralem disciplinam, seu motum scientiam, appellarunt, unamque è præcipuis Philosophiæ partibus esse censuerunt. De hac igitur, priusquam de iis quæ ad ipsam pertinent, nonnihil præfationis loco dicemus. *Philosophiæ finis humana felicitas.*

Quæstio I.

Quid sit Moralis Philosophia; &, An sit vera scientia.

MOralis Philosophia vulgo appellatur hæc Philosophiæ pars, quæ tota in moribus recte instituendis posita sit. *Mores* autem dicuntur tum actiones humanæ, (id est, actiones hominum liberæ, præsertim consuetæ & sæpius iteratæ) tum etiam habitus qui ex *Mores, quid.*

ex ejusmodi actionibus rectis comparantur. Et quoniam de hac morali disciplina controvertitur, an sit Ars, an vero Prudentia, an potius dicenda sit Scientia; totam hanc litem triplici conclusione dirimemus.

1. Concl. Probatur. I. Conclusio, Moralis disciplina non est ars proprie dicta. Non enim primo & per se versatur circa actiones corporeas: licet enim plerasque actiones humanæ seu morales ad objecta quædam externa & corporea referantur, ut Liberalitas, Temperantia, &c. non tamen propterea actiones illæ sunt externæ aut corporeæ: & quamvis actiones quædam corporeæ dicantur humanæ seu liberæ, atque ad Moralem philosophum pertineant, quatenus libere imperantur à voluntate; non tamen circa illas primario versatur Moralis philosophus, sed tantum secundario, quatenus sunt effectus actionum internarum seu elicitarum voluntatis, in quibus ratio virtutis aut vitii primo & per se reperitur. Nec enim tam depositum reddere aut debitum solvere, quam efficax & constans voluntas tribuendi unicuique jus suum, justitiæ munus est: itemque, non tam cursum accelerare amici iuendi causa, quam summo studio velle amico opitulari, amicitiæ officium est. At vero, non tantum opera, sed etiam actiones circa quas primo & per se versatur ars, externæ sunt & corporeæ. Repete ex Logicæ Prolegomenis ea quæ de arte proprie & improprie dicta docuimus.

Virtutes non tam externo quam interno actu mensurandæ sunt.

Quæst. 1.

2. Concl. Probatur. II. Conclusio, Moralis disciplina non est Prudentia. Primum, quia prudentia non nisi in probis hominibus reperitur; nam animi sagacitas morum probitate destituta, calliditas est & astutia magis quam prudentia: at Moralis philosophia etiam in perditissimis hominibus inveniri potest. Deinde, prudentis officium istud potissimum est, ea quæ ad finem magis conducibilia sunt, solerter eligere: at Moralis philosophus non tantum ea quæ sunt ad finem, verum etiam finem ipsum ex instituto contemplatur. Præterea,

1.

2.

3.

ea, prudentia est tantum eorum quæ cadunt in deliberationem; at Moralis philosophia est rerum quarum constans & indubitata veritas est: unde viri prudentis est, adhibito consilio mature deliberare; Moralis vero Philosophi, aliquid certo definire ac determinare. Denique, Moralis Philosophiæ est, humanas actiones diligendas in universum contemplari: prudentiæ vero munus est, singulas ejusmodi actiones pro circumstantiarum ratione sapienter moderari. Licet igitur tum moralis disciplina cum etiam prudentia sint morales habitus qui in eadem intellectivæ animæ parte residunt, & circa eadem hominum actiones versantur: quia tamen non in eodem sunt ordine (cum prudentia morali disciplinæ tanquam inferior superiori subordinetur) nec eadem sunt utriusque officia, ut patet; ideo non formali ratione modo, sed etiam reipsa distinguuntur; præsertim cum moralis disciplina nonnunquam sine prudentia, & è contra prudentia absque morali disciplina esse possit.

4.

Coroll.

III. Conclusio. Moralis disciplina est scientia proprie dicta. Cujus conclusionis veritas ex præcedentium conclusionum veritate satis elucescit; & confirmatur adhuc unica hac validissima ratione. Ea censenda est propriè scientia, in qua aliquid certo & evidenter per vera principia cognoscitur. Atque ejusmodi est Moralis Philosophia, in qua multa traduntur de actionibus humanis certo & evidenter per vera principia; ut cum Philosophus Moralis probat Tribuendum esse unicuique quod suum est, hac demonstratione. *Id semper agendum est quod recta ratio postulat: Sed recta ratio postulat ut unicuique reddatur quod suum est: Ergo unicuique jus suum tribuendum est.* Et licet actiones humanæ in actu exercito (ut loquuntur) inconstantes sint, leves, & incertæ; & nonnullæ etiam natura sua adiaphoræ sint seu indifferentes; ita ut modo bonæ modo malæ esse possint: nihilominus tamen de iis omnibus indubitatas ac perpetuæ veritatis propositiones habet Moralis Philosophus.

3. Concl.

Confirmatur.

Occurritur tacitæ objectioni.

Quæst.

Quæstio II.

Quodnam sit subjectum Moralis scientiæ.

Assertio. CUm constet apud omnes, Moralem Philosophiam maxime dici practicam, necesse est ut ipsius objectum, sive subjectum circa quod versatur, & à quo denominatur propriè practica, sit praxis maxime propriè dicta; quæ nihil aliud est quam actio humana seu moralis. Itaque objectum proprium totale & adæquatum hujus scientiæ, est actio humana quatenus est dirigibilis ad bonum morale, seu ad finem rectæ rationi consentaneum. Ubi per *actionem humanam* intelligimus quamvis actionem hominis liberam, sive elicitam ab ipsa voluntate, sive ab eadem imperatam. Cui additur ipsa ratio formalis objecti, videlicet *quatenus dirigibilis est ad bonum morale.* Quod ut intelligas, repetendum est quod in Dialecticæ Prolegomenis docuimus; In scientiis practicis aliud esse objectum considerandum duntaxat, aliud verò objectum considerandum simul & dirigendum. Sic enim in Morali disciplina actiones humanæ, ut rectæ, dici possunt objectum considerandum duntaxat: actiones verò humanæ rectificandæ dici possunt subjectum Moralis philosophiæ considerandum simul ac dirigendum. Quod verò spectat ad actiones rectificatas, quæ à nonnullis dicuntur objectum formatum, non tam scientiæ subjectum, quam ejusdem scientiæ finis remotior censendæ sunt.

Objectum hujus scientiæ est actio humana.

Nota.

Qu. 2. sub fi. rem.

Actio recta Rectificanda.

Rectificata.

Supradictæ probatur assertio. Quod igitur actiones humanæ seu morales rectificandæ in ordine ad bonum morale, sint verum & legitimum scientiæ Moralis subjectum, vel ex eo patet (ut cætera prætermittam) quod omnia quæ in ejusmodi scientia traduntur, ad actiones eo modo spectata referantur tanquam principia, partes, aut proprietates. Et quidem principia humanarum actionum simplicia sunt, Intellectus, Voluntas, Liberum ar-

Principia hujus disciplinæ.

bitrium.

bitrium, habitus virtutum, Finis ultimus, & earum Objecta. Principia vero complexa, quæ dicuntur principia scientiæ, permulta sunt: verbi gratia, *Esse unum ultimum finem humanæ vitæ propositum; Media esse proportionata fini; Hominem esse libero arbitrio præditum; Virtutes assuetudine comparari*, &c. Partes præterea seu species actionum humanarum sunt, actiones voluntatis Elicitæ & Imperatæ; item actiones ex natura sua Bonæ, Pravæ, vel Indifferentes. Earundem vero proprietates dici possunt Bonitas vel Malitia moralis, Meritum vel Demeritum, item Circumstantiæ nonnullæ quæ eas comitantur. Homo vero aptus purgari à vitiis, & virtutibus instrui, est finis cui prodest Moralis Philosophia. Finis vero Morali Philosopho propositus, est primum dirigere actiones hominis; deinde, ipsæ actiones directæ; tandem, ipsa humanæ vitæ Felicitas non tantum humanæ vitæ rectificatarum actionum, sed etiam ipsius Moralis disciplinæ finis ultimus dici potest.

Partes.

Proprietates.

Finis.

Quæstio III.

Quænam sint præcipuæ partes Moralis philosophiæ.

CUm institutum Moralis Philosophiæ sit, hominem probitate morum informare, eumque ad felicem vitæ statum perducere, homo vero quatenus sic informari potest, triplici modo spectetur, primo, in se, absque respectu ad multitudinem, secundo, ut pars est domesticæ societatis, tertio, ut est membrum totius reipublicæ: hinc orta est celebris illa Philosophiæ Moralis in tres partes divisio; nempe, in Ethicam, seu monasticam, hoc est privatam, Oeconomicam, seu domesticam, & Politicam, seu civilem. Quarum prima mores hominis in se absolute considerati componit, pertinetque ad bonum privatæ cujusque personæ; secunda mores hominis ut est pars familiæ informat, ordinaturque ad bonum societatis domesticæ;

Hominis beatificandi considerationes triplex.

Inde triplex philosophia Moralis; Ethica,

Oeconomica,

Politica.

stica: tertia mores hominis quatenus est reipublicæ membrum, in ordine ad bonum totius civitatis & reipublicæ, instituit. Itaque prima prodest privatæ cuique personæ; secunda, domui vel familiæ; tertia, civitati vel reipublicæ.

Quis ordo inter illas tres disciplinas.

Ex quo intelligere est, Ethicam sive monasticam tum naturæ cum doctrinæ ordine reliquas duas præire: tum quia rem simpliciorem, nempe privatum hominem, considerat, qui simplicius quiddam est quam familia, quæ ex singulis hominibus, quamque civitas aut respublica, quæ ex multis familiis coaluit; tum quia necesse est propriam vitam prius componere, quam ad familiæ aut reipublicæ gubernaculum accedere. Ordine tamen dignitatis Politica reliquas duas antecedit: tum quia cæteras eminentio-ri quodam modo in se continet; tum quia circa nobilius subjectum versatur: adde, quod regimen reipublicæ multo perfectius est quam regimen sui ipsius aut familiæ, quia nempe ad plura se extendit, & ad nobiliorem finem refertur; atqui, ut docet D. Thomas, Civilis seu Politica scientia juvat regimen reipublicæ, Oeconomica familiæ, Ethica vero uniuscujusque privatæ personæ.

2.2. qu. 50. art. 1.

Politicæ & Oeconomicæ partes duæ.

Utriusque autem disciplinæ, tam Politicæ quam Oeconomicæ, duæ sunt præcipuæ partes; quarum altera in instruendis iis qui præsunt, altera in instituendis iis qui subsunt posita est. Præest autem in Oeconomia seu familia is qui vulgo dicitur Paterfamilias, qui idem est Vir, Pater, & Dominus; subsunt vero, Uxor, Liberi, & Servi: unde Oeconomica triplici societate dicitur constare; Despotica seu herili, Gamica seu conjugali, & Patrica seu paterna. At vero in politia, aut unus, aut pauci, aut multi præsunt, cæteri vero subsunt: ex quo orta est reipublicæ forma triplex; nempe, Monarchia, in qua unus, Oligarchia (ad quam spectat Aristocratica) in qua pauci, iique vel divites vel optimates; & Democratica, in qua multi (nempe populus) imperant. Licet autem natura

Politicæ formæ triplex.

leg

lege Democratia Monarchiam & Oligarchiam sive Aristocratiam præcedat, quia omnes nascimur liberi, nec facile alterius imperio subjicimur: nihilominus tamen ordine dignitatis, & habita ratione optimæ gubernationis, cæteras antecedit Monarchia, Divino imperio quam simillima; quam sequitur Aristocratia; ultimum vero locum tenet hoc ordine Democratia.

Porro prætermissis iis quæ tum ad Politicam cum ad Oeconomicam pertinent, quoniam ea non sunt nostri instituti, ea duntaxat explicabimus in hac secunda parte nostræ Summæ, quæ ad Ethicam, sive monasticam primo & per se spectare videbuntur: quæ tamen optima sunt tum Politicæ cum etiam Oeconomicæ fundamenta. Et quoniam Ethicæ subjectum sunt actiones humanæ ad finem vitæ privatæ consentaneum dirigibiles, eo ordine progrediemur, ut primum de ipso fine ultimo humanarum actionum, seu de Beatitudine privata, differamus; ubi nonnulla de Bono & Fine in communi præmittemus: deinde, in secunda parte agemus de earundem humanarum actionum Principiis tum internis cum externis: denique, de ipsis humanis actionibus dicemus in tertia parte; ubi de Passionibus animi, tum de Virtutibus ac Vitiis, pertractabimus.

Ethicæ tres partes.

1.

2.

3.

Prima pars Ethicæ,

De Beatitudine.

Præfatio.

Hujus partis tractatus duplex.

CUm Beatitudo sit finis humanarum actionum ultimus, atque adeo omnis humana actio sit propter finem, finis autem bonum quoddam sit; doctrinæ ratio postulat, ut paulo post acturi de Felicitate, prius de Bono ac Fine disseramus. Sicque hujus primæ partis duo erunt tractatus; prior de bono & fine; posterior vero, de ipsa felicitate seu beatitudine humana.

Prior Tractatus hujus partis,

De Bono & Fine.

QUia Finis species quædam est Boni, idcirco prius de bono quam de fine agendum est: Quare prior hujus tractatus disputatio de bono, posterior vero de fine instituetur.

Prior Disputatio hujus Tractatus,

De bono.

Quæstio I.

Quid sit Bonum.

Boni definitio.

BOnum à veteribus recte definitum fuisse, *Id quod omnia appetunt*, scribit Aristoteles in ipso limine lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum. Quam boni definitionem, vel potius descriptionem, ut intelligas notandum est hic, quod alibi fusius explicabitur, Bonum qua bonum, ex sua ratione formali, significare relationem convenientiæ; quandoquidem bonum est objectum appetitus, & unumquodque eatenus appetitu

appetitur quatenus conveniens est, aut saltem tale esse existimatur: quam quidem convenientiam sequitur appetibilitas, uti propria boni affectio sese habens ad bonum ut ad colorem visibilitas. Quare si bonum ex sua formali ratione spectetur, definiendum erit, Id quod cuiq; conveniens est: si vero spectetur ratione præcipuæ proprietatis, quæ est appetibilitas, recte describetur, Id quod omnia appetunt. Posset etiam ratione aliarum ipsius proprietatum aliter describi; ut si dicatur, Id quod natura sui diffusivum est, &c. Et licet supradicta boni descriptio singulis bonis primo non comperat, quia non omnia quodvis particulare bonum appetunt; bono tamen in communi proculdubio convenit, hoc enim expetunt omnia, cum in singulis bonis, quæ res quæque optant, includatur: deinde etiam secundario bonis particularibus simul collective sumptis competit, quatenus unaquæque res appetit suum bonum, & bonum cuiusque est id quod unumquodque appetit. Adde etiam, eandem descriptionem adaptari posse Summo bono: Cum enim omnibus rebus congenita sit propensitas in bonum, & omne bonum quædam sit summi boni participatio, necesse est, ut omnia saltem virtute & implicite in summum bonum tendant; quare ipsum optime definiri poterit, Quod omnia appetunt.

Alia Boni definitio.

D. Dyonys. c. 4. de Div. nom.

Quando omnia summum bonum appetant.

Quæstio II.

Quoniam pacto res ferantur in bonum.

Ferri in bonum nihil aliud est quam appetere bonum: Unde facile est intelligere, omnia appetitu aliquo in bonum tendere, cum bonum sit quod omnia appetunt. Jam vero quonam appetitu unumquodque ad illud feratur quæstio est. Cui ut satisfiat, notandum est primo, appetitum aut esse Innatum, aut Elicitum. Innatus est propensio unicuique rei à natura ingenita, qua unumquodque ad id quod sibi con-

Appetitus Innatus.

Elicitus. veniens est inclinatur: Elicitus est ipse appetendi actus, præsertim is qui in animantibus præunte aliqua cognitione contingit. Secundo notandum est, appetitum innatum triplicem esse; nempe, Naturalem, Animalem seu sensitivum, & Rationalem seu intellectivum. Naturalis dicitur, quo unaquæque res absque ulla notitia inclinatur ad id quod sibi conveniens est; qualis reperitur etiam in rebus inanimatis & sensus expertibus verbi gratia, in lapide infertorem locum, tanquam naturæ suæ congruentem, appetente. Animalis seu sensitivus est ille quo res inclinatur in id quod sibi conveniens est, præeunte notitia sensus; qui in solis animantibus reperitur, distribuiturque in Irascibilem & Concupiscibilem (de quibus in progressu dicemus:) quo genere appetitus equus urgente fame pastum expetit. Denique, Rationalis seu Intellectivus ille est, quo res appetit bonum sibi conveniens, prævia notitia intellectus: qui appetitus est ipsa voluntas, nec ulli animantium generi præterquam homini competit. Hoc genere appetitus, homo in id quod rectum honestumque est inclinatur.

Appetitus innatus triplex: Naturalis.

Animalis.

Rationalis.

Solvitur quæstio proposita. Quibus positis, ad quæstionem propositam respondetur, Ea quæ cognitione carent solo naturali appetitu in bonum ferri: bruta vero, quæ cognitionem sensuum prædita sunt, non tantum naturali, sed etiam animali seu sensitivo appetitu duci in bonum; denique homines, qui intellectiva cognitione dotati sunt, non tantum naturali & sensitivo, sed præterea rationali seu intellectivo appetitu bonum appetere.

Nota 1. Quo loco nota, naturalem appetitum improprie dici appetitum; sed potius appellari naturæ propensionem & naturalem potentiam; sicut etiam in brutis ipse etiam animalis appetitus sæpenumero naturalis instinctus solet appellari.

Nota 2. Nota etiam, in homine posse ferri appetitum rationalem in objectum appetitus sensitivi, nempe in bonum jucundum & utile; licet appetitus sensitivus non possit ferri in bonum honestum, quod est objectum peculiare rationalis appe-

tui. Cujus rei ratio est, quod rationalis appetitus eminenter contineat tum sensitivum cum naturalem appetitum, quemadmodum anima ipsa rationalis tum sensitivam cum vegetantem eminenti quadam ratione continet. Ex his intelligere est, omnem appetitum esse inclinationem quandam in bonum.

Objicies Appetitum sensitivum in homine semper in malum propendere, juxta illud, *Proni sunt sensus hominis in malum ab adolescentia sua.* Unde & concupiscentia ipsa interdum ab Apostolo *peccatum* dicitur, quia & à peccato est & ad peccatum inclinat; ideoq; vulgo à Theologis *fomes peccati* dici consuevit. Sed occurro, ac dico, ideo appetitum sensitivum dici inclinari ad malum, quia cum feratur in bonum jucundum, sæpe accidit ut tale bonum rectæ rationi ac Divinæ legi adversetur, sicque ea ratione dicatur malum. Licet igitur appetitus sensitivus in ejusmodi malum inclinet, ideoque *peccata* & *fomes peccati* vocetur; non propterea desinit ferri in bonum sibi conveniens, nempe in bonum jucundum ac delectabile.

Object. 1. Gen. 8. 21.

Solut.

Quæstio III.

Utrum omnis appetitio feratur in bonum?

Scalus propositæ quæstionis est, An id omne quod actu appetitur sit bonum, ita ut malum qua malum nunquam possit appeti. Et quidem difficultas non est de appetitu naturali, nec de sensitivo; sunt enim hæc appetituum genera ab Authore naturæ ad bonum determinata; verum tota difficultas est de appetitu rationali, seu de voluntate, Utrum omnis ejus appetitio feratur in bonum, ita ut non possit voluntas pro sua libertate malum etiam ut malum appetere. Dico *malum ut malum, seu sub ratione mali*: eoq; enim dubium est eandem ferri posse in malum, quatenus tamen alicujus boni speciem præ se fert: sic enim voluntas ferri potest in malum inhonestum seu

Quæstionis propositæ resolutio.

Sensus aperitur.

turpe quatenus illud idem bonum est jucundum seu delectabile, vel quatenus illud idem quod vere inhonestum est, speciem quandam habet apparentis honestatis.

Sententia de proposita quæst. tenenda probatur.

Licet igitur non desint qui asserant, posse voluntatem appetere malum ut malum est, & è contra repudiare bonum etiam qua bonum est, nihilominus tamen perstandum est in opposita, eaque communi, sententia; quæ procul dubio est Aristotelis 8. Ethic. c. 2. & 1. Polit. cap. 1. & alibi: quam amplectitur ac probat D. Thomas 1. 2æ. q. 8. art. 1. Ratio D. Thomæ

1. est, *Quod appetitio nihil aliud sit quam rei appetentis ad aliud inclinatio nihil autem inclinetur nisi ad aliquid sibi simile & conveniens:* quod est bonum. Deinde si voluntas ferri posset ad malum sub ratione mali,

2. malum ut malum esset actu appetibile; quod plane repugnat; cum ipsa malitiæ ratio tollat convenientiam, qua sublata tollitur appetibilitas, quæ ex convenientia seu ex congruentia boni nascitur. Quod si malum ut sic non est appetibile, non potest intelligi quomodo possit appeti à voluntate quatenus tale: Si

Object. objicias, Voluntatem esse liberam circa bonum & malum, ac proinde non tantum posse appetere bonum ut bonum, sed etiam malum ut malum: respondeo,

Solut. Libertatem voluntatis circa bonum & malum

Libertas Contrarietatis. non esse libertatem Contrarietatis; quasi possit positivè ferri appetendo in ipsa contraria, nempe in bonum & malum quatenus talia sunt; aut quasi possit contrariis actibus in bonum ferri, aut etiam in malum, verbi gratia, appetere bonum & repudiare bonum ut sic, aut etiam repudiare malum & illud idem ut malum appetere: sed esse libertatem Contradictionis,

Contradictionis. qua potest bonum velle aut non velle, item nolle seu actu repudiare malum, vel non nolle seu non actu repudiare; hoc est, Voluntatem tum circa bonum cum circa malum ut sic liberam esse quoad exercitium actus, quia potest circa illa actum aliquem exercere

Notes aut suspendere. Adde, quod libertas humanæ vo-

luntatis

luntatis circa bonum & malum satis elucet in eo, quod possit velle bonum, & etiam velle malum quod in eodem genere non potest habere rationem boni; verbi gratia potest voluntas ferri in objectum temperantiæ, quod habet rationem boni honesti; & præterea, in objectum intemperantiæ, quod habet rationem mali inhonesti, licet in illud feratur quatenus est bonum jucundum. Non est tamen propterea negandum, bonum & malum pertinere ad eandem appetendi facultatem, licet non ad eundem ejusdem facultatis actum; nam bonum pertinet ad voluntatem quatenus sub ea ratione ab ipsa potest appeti; malum vero, quatenus sub ea ratione ab eadem repudiari potest; quo modo verum & falsum ad eandem intelligendi facultatem pertinent. Quædam vero peccata dicuntur esse *ex malitia*; non quod in eis malum ut malum appetatur, sed quod illud bonum jucundum vel utile quod appetitur, non ignoretur esse aversum à Deo, aut à recta ratione alienum. Sed dicas, Damnatos velle Deum non esse; velle quoque flagitia, quia norunt ea Deo displicere; item desperatos homines mortem sibi optare; quæ omnia non nisi mali rationem habent; respondeo. Licet illa vere sint mala, illis tamen perditis animabus aut desperatis hominibus apparere bona, quatenus illa sibi convenire judicant, aut quatenus arbitrantur per illa se à majoribus malis liberari.

Bonum & malum ad eandem appetendi facultatem pertinent.

Peccata ex malitia.

Objectio.

Solutio.

Quæstio IV.

Quotuplex sit bonum.

BOnum in genere dividi potest, juxta S. Augustinum in Psal. 134. in *bonum à seipso*, & *bonum ab alio*. Illud dicitur bonum per essentiam; qualis est solus Deus, juxta Domini sententiam Luc. 18. 19. *Nemo bonus, nisi solus Deus*. Hoc vero dicitur bonum per participationem: Quod quidem rursus

Bonum per Essentiam.

Per Participationem.

Quod 1. *Metaphysicum.* 2. *Physicum.* 3. *Ethicum.* *Idque I. Animi, Corporis, Fortunæ; II. Honestum, Vtile, Jucundum,* 1 part. q. 5. art. 6.

dividi potest in bonum transcendens seu Metaphysicum, quod cuique rei competit quatenus est aut esse potest; naturale seu Physicum, quod naturæ cujusque rei competit, ut, naturales cujusque rei Facultates & Potentiæ; Morale denique seu humanum, quod ab homine sponte ac libere potest appeti: Quod quidem ratione subjecti seu materiæ dividitur in bonum animi, ut Scientia; corporis, ut Sanitas; & fortunæ, ut Divitiæ: ratione vero finis, & magis proprio, ab Aristotele bonum idem morale dividitur in honestum, utile, & jucundum. Quam quidem celebrem boni partitionem in hunc ferme modum explicat S. Doctor. Unumquodque dicitur bonum prout appetibile est, seu quatenus est terminus appetitionis. Dicitur autem aliquid esse terminus appetitionis dupliciter: nempe, simpliciter, quod terminat motum appetitionis tanquam quid ultimum; vel secundum quid, quod terminat motum appetitionis tanquam medium quo ad ultimum itur. Iam vero si bonum simpliciter terminat appetitionem tanquam quid ultimum; vel se habet ut res quæ per se appetitur, dicitur que bonum honestum; vel ut quies in re habita, dicitur que bonum jucundum: quod si appetitionem secundum quid terminat tanquam quid medium, dicetur bonum utile. Itaque per bonum utile pervenitur ad honestum; ex cujus possessione nascitur jucundum. Ubi notandum, fieri posse ut idem bonum diversa consideratione dicatur honestum, utile, & jucundum: deinde, aliquid utile & jucundum dici posse non tantùm ratione sensus & corporis, sed etiam ratione animi; denique, bonum honestum dici absolute bonum morale seu bonum hominis; utile vero & jucundum, quatenus rectæ rationi conformantur.

Posterior

Posterior Disputatio hujus Tractatus, *De Fine.*

Quæstio I.

An idem sit Finis & Bonum.

PRopositæ quæstioni triplici conclusione sequenti satisfiet.

I. Conclusio, Finis & Bonum non sunt idem formaliter; hoc est, Non est eadem formalis ratio boni quæ finis; quia bonum qua bonum significat relationem convenientiæ, at finis qua finis importat relationem causæ finalis: unde Bonum definitur, Id quod conveniens est; Finis vero, Id cujus gratia cætera fiunt. *1. Conclusio.*

II. Conclusio, Finis & Bonum, si secundum actum spectentur, non sunt semper idem realiter quoad fundamenti reciprocationem, ut loquuntur. Licet enim id quod est actu finis sit etiam actu bonum (cum nihil possit per modum causæ finalis aliud movere nisi sit bonum & conveniens) non tamen reciproce, quicquid est actu bonum est etiam actu finis: multa enim sunt in se actu bona, & etiam cuipiam convenientia, quæ quia ab eo non expetuntur, non sunt actu finis respectu illius. Quo loco notandum est, licet aliud bonum expetatur tanquam finis, aliud vero tanquam id quod est ad finem; nihilominus tamen id omne quod actu appetitur à re creata, quatenus actu appetitur, esse causam actu finaliter moventem ipsum appetitum: unde non tantum fines mediorum, sed etiam ipsa media vere dici possunt causæ finales ipsius appetitus. Quod videtur voluisse S. Thomas 1. 2. quæst. 1. passim, præsertim art. 4. ubi ait bonum habere rationem finis. Sicque non tantum omne quod est actu finis erit actu bonum, sed etiam omne bonum quod actu expetitur erit actu finis; saltem in rebus creatis: nam in Divinis actibus ad intra id non potest esse. *2. Conclusio.* *Nota.* *Non tantum fines, verum etiam media finaliter movent appetitum.*

3. Conclus. III. Conclusio. Finis & Bonum, si secundum potentiam spectentur, sunt idem reipsa quoad fundamenti reciprocationem: id est, Quicquid potest reddi bonum & conveniens respectu alicujus, licet fortasse tunc non sit illi actu bonum & conveniens, idem potest esse finis respectu illius, & ab ipso appeti; & reciproce, Quicquid potest ab aliquo expeti, & habere rationem finis comparatione alicujus, potest esse eidem bonum & conveniens, vel saltem ut tale apprehendi.

Quæstio II.

Utrum omnia agant propter finem.

Agere propter finem *dicitur dupliciter.*

DUobus modis dici potest aliquid agere propter finem. Primo quidem absolute, quod tendit in aliquem finem sive quod alicujus rei gratia operatur, sive finem seu rem illam cognoscat, sive non; sive etiam in talem finem cognitum se dirigat, sive ab alio ad ipsum dirigatur. Altero modo, & quidem maxime proprie, id dicitur agere propter finem, quod ita illius gratia operatur & ad illum tendit, ut illum cognoscat, & ad illum se & sua dirigat. Hac præmissa distinctione, sequentibus conclusionibus proposita difficultas explicatur.

1. Conclus. I. Conclusio. Si *agere propter finem* primo modo sumatur, omnia agunt propter finem. Ratio in promptu est; Quia omnia agentia dum operantur intendunt aliquod bonum, ad quod vel seipsa dirigunt, vel ab Authore naturæ diriguntur; ut patet inductione: operari autem hoc modo est absolute propter finem operari, cum ipsum bonum ad quod tendunt, seu quod appetunt ejusmodi agentia, sit finis seu finalis causa appetitivæ motionis illorum.

2. Conclus. II. Conclusio. Si *agere propter finem* secundo modo sumatur, solius intellectualis creaturæ proprium est agere propter finem; quia ejusdem proprium est seipsam dirigere, utpote quæ sola inter cæteras creaturas

turas sit suorum actuum domina, propter liberum arbitrium quo est prædita. At vero irrationalis creatura non nisi ab alio mota tendit ad finem: sive in ipsum tendit aliqua notitia præeunte, ut Bellua; sive nulla, ut Arbores & Elementa: tum quia non est domina suorum actuum, cum careat libero arbitrio, quæ est facultas voluntatis & rationis; tum quia non cognoscit rationem finis, & ideo nihil in finem ordinare potest, sed tantum ipsa in finem ordinantur. Quo loco nota, licet belluæ nonnunquam cognoscant finem, id est, rem quam appetunt, non tamen cognoscunt rationem finis; ac proinde non possunt se aut suos actus ad ipsum ordinare. Quod si objicias, Contrarium videri in quibusdam animalibus, quæ videntur suos actus ad finem ordinare, cum media apta ad finem consequendum eligant ac disponant; ut cum hirundo & nonnullæ aliæ aves nidos miro artificio, præsertim fœtus parturiendi causa, extruunt: respondetur, Hæc & similia ab illis animalibus præstari, non quod finem prævideant ad quem suas actiones dirigant, aut quod noverint se commode finem assequi posse adhibendo hæc vel illa media, sed naturali tantum instinctu; ita ut hæc animalia, sicut & cætera omnia rationis expertia, à Motore primo, id est à Deo, qui rerum omnium fines novit, impulsa in eundem dirigantur, eo modo quo sagitta fertur in scopum à jaculatore directa.

Quomodo belluæ cognoscant finem. Objecti.

Solut.

III. Conclusio, Omnis appetitio humana, seu appetitio hominis voluntaria, fit propter finem. Ratio est, Quia omnis ejusmodi appetitio est boni, ut docuimus priori disp. quæst. 3. At bonum quod actu appetitur, est etiam actu finis, ex 2. concl. prioris qu. Quare nulla est ejusmodi appetitio quæ non sit propter finem. Ex quo etiam intelligis, appetitionem humanam, sive versetur circa media sive circa finem mediorum, semper esse propter finem: quia omnis appetitio est propter id quod appetitur; id autem quod appetitur est finis ipsius appetitionis. Quare

3. Conclusio.

re nihil absurdi est, si dicas ipsam appetionem ultimi finis esse propter finem; imo, fruitionem ultimi finis objectivi, quæ dicitur beatitudo formalis, esse propter finem, nempe, propter ipsum ultimum finem objectivum, quæ dicitur beatitudo objectiva. Porro, cum Finis dupliciter dicatur, nempe, vel respectu mediorum quæ appeti solent in ordine ad ipsum, vel respectu ipsius motionis appetitivæ seu appetitionis, quam per modum causæ finalis excitat; quando dicimus hic, Omnem appetitionem esse propter finem, *finem* accipimus posteriori modo spectatum.

Finis dupliciter dicitur.

Quæstio III.

Sine aliquis ultimus finis humanarum actionum.

Fines alii ultimi, alii medii.

VAria sunt finium genera: alii enim dicuntur ultimi, alii vero dicuntur medii. Et quidem ultimorum unus est absolute ultimus; alii vero in certo genere ultimi, qui comparatione finis absolute ultimi dici possunt medii. Mediorum vero in certo aliquo genere alii sunt proximi, alii remotiores. Denique, finis absolute ultimus alius verus est & natura sua talis, alius vero opinatus, quem quisque ad libitum sibi potest proponere. His præsuppositis, sit

1. Conclusio.

I. Conclusio, Datur aliquis finis ultimus simpliciter & ex natura sua talis omnium actionum humanarum, qui idem est finis absolute ultimus cæterarum omnium rerum; nempe DEUS Opt. Max. qui quoniam est primum movens absolute & simpliciter quod omnia creat, agit, & ordinat propter se, cum ipsum sit perfectissimum, idcirco idem ipse est finis ultimus propter quem sunt omnia, juxta illud, *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Unde etiam tenentur omnes homines, ubi usum rationis assecuti sunt, ipsum eundem finem ultimum suarum actionum sibi proponere: licet non soleant nec teneantur homines eundem finem actu sibi proponere in singulis suis actionibus; satis enim est quod illæ

DEUS finis ultimus rerum omnium.

Prov. 16. 4.

Nota.

actioni

actiones poteſtate ac virtute in ipſum ultimum finem referaptur; quod fit cum aliquis ipſum ſuarum actionum finem ultimum ſibi aliquando actu propoſuit, nullumque alium deinceps ſibi præfinivit.

II. Concluſio, Finis ultimus opinatus humanarum actionum non unus, ſed varius ac multiplex eſt. Neque enim eundem ultimum finem ſibi proponunt homines improbi; alii enim Honores, alii Divitias, alii Voluptates, tanquam finem ultimum, ſibi proponunt. Fieri etiam poteſt, ut aliquis plures ſibi fines ultimos proponat; imo, modo unum ſibi proponat, modo alterum: eſt enim in his finibus mira varietas & inconſtantia, utpote qui pendent ex ipſo hominum arbitrario delectu. 2. Concluſio.

III. Concluſio, Omnes homines eundem finem ultimum in genere & in confuſo ſibi proponunt, nempe, Beatitudinem in genere, quamvis in ſingulis actionibus de illa non cogitent. Probatur iſta concluſio; quia quilibet homo in omnibus quæ agit expetit propriam perfectionem & beatitudinem; ſive eam collocet in eo fine qui vere eſt ultimus, ſive in eo qui vere non eſt talis, ut in honoribus, diviciis, &c. 3. Concluſio.

IV. Concluſio, Cum quælibet actio humana, id eſt, libera, exercetur, neceſſe eſt eum, qui operatur, de fine aliquo cogitare, ſive ultimo quocunque, ſive medio, eoque vel proximo vel remotiore. Ut enim aliqua actio dicatur proprie fieri propter finem, debet ordinari in finem aliquem actu cognitum ab ipſo operante (ut patet ex 2. concl. præcedentis qu.) ſive finis ille ſit objectum ipſius actionis, ſive ſit finis objecti, propter quem ſc. actio verſetur circa tale objectum. 4. Concluſio.

Poſterior

Posterior Tractatus hujus partis,
De ipsa Felicitate.

Beatitudo duplex.

BEatitudo seu felicitas humana, quæ *summum bonum*, seu *ultimus finis hominis*, dicitur, duplex vulgo assignatur; altera objectiva, altera formalis. Illa dicitur res quæ suum possessorem beatum facit; hæc vero dicitur hujusmodi rei perfecta possessio seu fruitio. De utroque igitur genere felicitatis hoc posteriori tractatu disseremus. In quo duas disputationes instituemus: priorem quidem de priori specie felicitatis, seu de beatitudine hominis objectiva; posteriorem vero de posteriori, seu de hominis formali beatitudine.

Prior Disputatio hujus Tractatus,
De Beatitudine hominis Objectiva.

Quæstio I.
Quid sit, & qualis esse debeat hæc Beatitudo.

BEatitudo, proprie loquendo, formaliter est in ipso homine beato: nihilominus tamen bonum etiam illud seu finis in cujus fruitione beatitudo illa formalis posita est, solet appellari beatitudo seu felicitas objectiva, quia nempe est objectum formalis & proprie dictum felicitatis: quemadmodum conceptus objectivus dicitur objectum formalis & proprie dicti conceptus, qui in animo concipiente residet. Ex quo intelligis, beatitudinem objectivam esse aliquid aliud ab ipso homine, imo aliquid ipso homine præstantius; cum sit finis absolute ultimus propter quem homo est atque operatur; nihil autem esse vel operari debeat, nisi propter id quod seipso sit præstantius. Unde illa objectiva hominis felicitas dicitur esse Summum bonum, absolute, id est undequaque per-

Beatitudo objectiva est quid præstantius homine.

perfectum, quod nullius rei indigens, sibique ipsi sufficiens, propter se tantum, & non propter aliud, sit summe appetibile: cujus summi boni desiderium est à natura ipsi homini insitum. Licet autem idem sint revera objectiva illa beatitudo & Finis absolute ultimus; ratione tamen aliqua differunt: *Finis ultimus* enim appellatur, quatenus est id cujus gratia omnia operamur; *beatitudo* vero *objectiva*, quatenus est id quo beati seu felices efficimur: Deinde, dicitur *finis ultimus* respectu quarumcunque rerum quæ ad ipsum natura sua ultimo referuntur; at vero appellatur *beatitudo objectiva* respectu earum duntaxat rerum quæ sunt capaces beatitudinis. *Idem dicitur Finis ultimus, & Beatitudo objectiva.*

Quæstio II.

In quonam bonorum genere ponenda sit felicitas objectiva.

COnstat quidem ex præcedenti quæstione objectivam hominis felicitatem esse bonum aliquod summum, ac proinde summe ac propter se solum appetibile; quodnam autem illud sit, quæritur; seu, in quonam genere bonorum positum sit. Sunt autem in genere tria bonorum genera: nempe, bona externa, quæ vulgo bona *fortunæ* dicuntur, cujusmodi sunt Divitiæ & Honores, ad quod spectant Laus, Gloria, Potestas, & Authoritas; deinde bona *corporis*, sive insita sint, ut Sanitas, Robur, Pulchritudo, Voluptas, sive dissita sint, ut ea omnia quæ ad sensuum voluptatem pertinent; denique bona *animi*; eaque adhuc vel insita, ut Facultates, Habitus, Operationes, vel dissita, nempe ea omnia quorum cognitione vel amore animus delectatur. Quibus positis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus breviter respondetur. *Tria bonorum genera* *Fortunæ.* *Corporis.* *Animi.*

I. Conclusio, Felicitas objectiva in bonis externis seu fortunæ non est ponenda: tum quia bona illa appetitum non explent; tum quia non sunt *1. Concl. probatur.* 1.

propter

propter se expetenda, sed propter usum; tum quia bona illi ignobiliori hominis parti, nempe corpori, subserviunt; tum quia non sunt in nostra potestate (neque enim cum volumus iis potimur, imo sæpe ab invitis dominis auferuntur;) tum quia pleraque ex iis, ut Honor, Laus, Gloria, pendent ex hominum falsa pleruinque opinione & simulato utplurimum favore.

1.
2.
3.
4.
5.

2 Conclusio Probatur.

II. Conclusio, Felicitas objectiva non est ponenda in bonis corporis, sive insitis sive dissitis: tum quia bona illa appetitum hominis adhuc non satiant; tum quia non sunt propter se expetenda, cum omnis bona corporis habitudo ad bonum animæ referenda sit; tum quia non sunt in nostra potestate, neque enim cum volumus voluptate potimur, aut sani sumus, robusti, vel elegantes: adde, quod in plerisque id genus bonis à belluis superamur.

1.
2.
3.
4.

3. Conclusio probatur.

III. Conclusio, Felicitas objectiva non est ponenda in bonis animæ insitis. Cum enim illa sint Facultates, aut Habitus, aut Operationes; non potest primum in facultatibus aut habitibus collocari; cum facultates & habitus propter aliud expetantur, nempe propter operationes. Neque etiam in ipsa animæ operatione: nam vel ejusmodi operatio non erit præstantissima hominis operatio, vel erit. Si non sit præstantissima, sane in ea non videtur collocanda felicitas objectiva, quæ debet esse summum bonum, saltem in suo genere perfectissimum: si vero sit præstantissima & ultima in genere finis hominis operatio, sicque dici possit fortasse felicitas formalis; non tamen erit felicitas objectiva, quæ est objectum ipsius felicitatis formalis, quæque debet esse extra ipsum hominem, & aliquid ipso homine præstantius.

4. Conclusio probatur. Solus Deus appetitum hominis explet.

IV. Conclusio, In nullo alio dissito animi bono supradicta felicitas est collocanda, præterquam in Deo; cum in ipso solo summi boni conditiones omnes reperiantur, ac ipse solus inexplebilem hominis appetitum sua infinita bonitate ac perfectione explet

plere posſit: Unde illud Auguſtini dictum, *Feciſti nos, Domine, ad te; & ideo irrequietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te.*

Poſterior Diſputatio hujus Tractatus,

De Formali hominis Beatitudine.

Quæſtio I.

Quid ſit, & in quo poſita ſit ejuſmodi beatitudo.

AGitur deinceps de Beatitudine proprie dicta, quæ in eo qui beatus dicitur inſidet; quæriturque primo, In quanam hominis parte aut facultate poſita ſit. Quo loco notandum, nos in hac quæſtione loqui tantum de felicitate Naturali hominis cujuſque privati, non vero de Supernaturali, aut de Politica ſeu Civili. Sit igitur

1. Concluſio explicatur.

I. Concluſio, Formalis beatitudo in operatione animi ponenda eſt. Cum enim nihil ſit in corpore cui laus iſta debeatur, cum & ipſum corpus & quæcunque ſunt in corpore inſita, animo ſubſerviant univerſa; videndum ſi quid ſit in animo quod formalem beatitudinem contineat. Cumque, ſi generatim loquamur, quicquid in animo eſt aut potentia ſit, ſeu ingenita facultas, aut habitus, ſeu conſuetudine parta & diuturnitate confirmata facilitas, aut operatio, ſeu elicitus à naturali facultate actus; duo vero priora ad operationem tanquam ad finem referantur; felicitas autem ſit maxime propter ſe expetenda: concludendum eſt, facilitatem in aliqua eximia animi operatione collocandam eſſe. Et quoniam ex ejuſmodi aſſidua operatione naſcitur ſtatus quidam vitæ præſtantiſſimus, hinc tradita eſt hæc beatitudinis deſcriptio à Boethio, *Status omnium bonorum aggregatione perfectus.* Ut autem ex ejuſmodi operatione quis denominetur *felix* ſeu *beatus*, non eſt neceſſe uti in ea perpetuo occupetur; ſed ſatis eſt in ea verſari

In animo tria: Facultas, Habitus, Operatio.

Formalis beatitudinis deſcriptio.

uti

uti ratio præscribit, & vicæ hujus ratio atque humana imbecillitas patitur.

2 Conclusio. II. Conclusio, In ea animi operatione ponenda est formalis beatitudo, per quam objectiva beatitudine seu summo bono (nempe DEO) perfecte, quantum patitur naturalis hominum conditio, fruimur. Ea autem animi operatio non una, sed duplex est; nempe, Contemplatio summi boni perfectissima, una etiam ejusdem vehementissima Dilectio. Quod autem in utraque hac animi operatione posita sit fruitio summi boni, non vero in alterutra tantum, probatur; Quia possessio seu fruitio summi boni constitit in unione quadam seu adhæsione cum summo bono: Atqui non sola contemplatio, verum etiam amor firmissimus est illius unionis nexus. Deinde, quemadmodum contemplatio amorem excitat, sic amor excitatus contemplationem juvat & promovet: Nam quo magis bonum aliquod per contemplationem nobis innotescit, eo magis in illius amorem exardescimus; & quo magis in illius amamus, eo frequentius de ipso cogitamus, ac in ipsius contemplationem impensius incumbimus. Denique, si felicitas formaliter esset in sola actione intellectus (ut volunt plerique) vel in solo actu voluntatis, (ut alii censent) non esset homo undequaque felix: nam quid, quæso, ad felicitatem prodest, amare summum bonum, si non nosses; aut nosse, si non ames?

Duplex animi operatio. In utraque poni felicitatem. Probatur

1.

2.

3.

3 Conclusio. III. Conclusio, Ad perfectionem accidentariam supradictæ beatitudinis desideratur sanitas corporis, aut certe morborum ac dolorum graviorum vacuitas.

Ejus ratio. Ratio est, Quia animus, quamdiu in isto corporis ergastulo continetur, pendet ab optima illius habitudine, quo profectius operetur: quo fit, ut dum aliquis acerbissimo aliquo dolore angitur, ægre possit contemplari, aut quodvis aliud rationis munus exsequi. Quare licet in bona corporis valetudine formalis felicitas non sita, sine illa tamen non potest essentialis felicitas obtineri: ita ut accidentaria quidem sit

ad

ad prædictam felicitatem, sed tamen necessaria; sicut applicatio ligni ad ignem necessaria est ad combustionem. Quod autem de valetudine corporis diximus, dici etiam potest de bonis externis: quorum mediocris copia juxta cujusque vitæ statum est ad felicitatem conservandam necessaria: neque enim is potest contemplationi & amori rerum divinarum vacare, qui in comparandis rebus ad vitam necessariis cogitat occupari. Itaq; licet formalis beatitudo in bonis animi, & non in aliis essentialiter sit posita, à bonis tamen tum corporis cum fortunæ mediocribus, saltem conditionaliter pendet. *Bona etiam externa ad integram felicitatem desiderantur.*

Porro virtutes, aut potius virtutum actiones, non tam sunt ipsa felicitas, quam rationes ad eam felicitatem de qua loquimur acquirendam, conservandam, ornandam atque promovendam conducibiles. Quod si opponas, Aristotelem docuisse 1. Ethic. cap. 7. felicitatem esse *actionem virtutis in vita perfecta*: respondetur, Aristotelem ibi assignasse finem ultimum seu felicitatem vitæ humanæ, non absolute spectatæ, sed quatenus practica est. Cum enim humanæ vitæ pars duplex sit, altera practica, altera contemplativa; quarum illa ad hanc refertur: hinc finis practicæ refertur ad finem contemplativæ; ideoque finis practicæ non est finis absolute ultimus, seu potissima beatitudo formalis humanæ vitæ, quemadmodum finis contemplativæ partis, qui ideo absolute dici potest beatitudo seu felicitas formalis humanæ vitæ. Et de hac beatitudine locuti sumus in hac quæstione. *Nota. Obiect. Resp. Humanæ vitæ pars duplex.*

Quæstio II.

Quænam sit supernaturalis felicitas tum hujus tum alterius vitæ.

Felicitas humana duplex. Naturalis, supernaturalis.

HActenus de naturali beatitudine, quam naturæ viribus homo consequi potest, quamque solam philosophus Moralis ex instituto considerat, differimus,

mus. Et quamvis ſupernaturalis beatitudo ad Theologiam pertineat, non alienum tamen erit à noſtro inſtituto de hac ſupernaturali tam hujus quam futuræ vitæ beatitudine nonnullas aſſertiones Theologicas hic ſubjungere. Sit igitur

1. *Aſſertio.* I. Aſſertio, Supernaturalis beatitudo futuræ vitæ in clara Dei Viſione, quæ ſit maxime beneficio luminis gloriæ, ſimulque perfecta ſeu conſummata ejus

Probatur 1. Dilectione, poſita eſt. Eſt enim ejuſmodi beatitudo perfectiſſima Dei fruitio, quæ abſque clara ejuſdem contemplatione & ejuſdem dilectione conſummata concipi nullo modo poteſt: Cum enim Deus ſimplex ſit ſuprema veritas ac bonitas infinita, non niſi cognitione perfectiſſima ſimul & ardentiſſimo amore

2. poſſideri poteſt. Deinde, cum anima non niſi per ſuas facultates, intellectum & voluntatem, ſit beata neceſſe eſt ut in præſtantiſſima utriuſque illius facultatis actione ſuprema illa felicitas conſiſtat: Tantumque eſt utriuſq; actionis neceſſitudo, ut ex illa pendeat prædictæ felicitatis perpetuitas atque conſtantia: dum enim beati ſummam illam veritatem ſimul ac bonitatem revelata facie ſpeculantur, non poſſunt non perpetuo in illam oculos animi intendere. Qua

Nota Fruitio Dei quid ſit. loco adverte, fruitionem nihil eſſe diverſum ab illa Dei beatifica tum contemplatione cum dilectione: delectationem vero quæ ex illa fruitione conſequitur, non eſſe ipſam eſſentialem beatitudinem, ſed potius beatitudinis effectum, ſimulque ipſius complementum ac veluti condimentum.

2. *Aſſertio.* II. Aſſertio, Supernaturalis beatitudo præſentis vitæ præſertim contemplativæ, poſita eſt in ſupernaturali Dei tum Cognitione, quæ pendet maxime ex dono ſapientiæ, cum etiam Amore, qui oritur ex

Deus perfectius in hac vita diligitur quam cognoſcitur. charitate: & quidem potiſſimum in Amore ſeu Dilectione, quia Deus perfectius in hac vita diligitur quam cognoſcitur: *Videmus enim nunc per ſpeculum in ænigmate*, inquit Apoſtolus 1. ad Cor. 13. 12. Ubi cum tria hæc præcipua præſentis vitæ charis-

ma

mata inter se contulisset, nempe Fidem, Spem, & Charitatem, sic tandem concludit, *Nunc autem manet hæc, Fides, Spes, Charitas: major autem horum est Charitas.* Adde etiam, beatitudinem hujus vitæ in Sacris litteris, ut Matth. 5. maxime spectari in ordine ad futuram, quatenus quædam est ad illam via: hanc autem viam vitæ sternunt maxime actus meritorii, quos partim elicit partim imperat charitas. Ex quo intelligere est, cum ejusmodi actus charitatis ut plurimum sunt laborioſi propter carnis rebelles motus, & frequentes dæmonum impugnationes, felicitatem hujus vitæ supernaturalem non esse omnibus suis numeris absolutam; sed sic appellari, quia est via ad veram, omnibus bonis & cumulatissimam & certissimam. Neque obstat quod voluntas, in qua inlidet charitas, secundum gradum ordinemque naturæ minus perfecta sit quam intellectus; sat enim est, eam perfectiorem esse secundum gratiæ donum ac rationem tendendi per actiones meritorias ad cœlestem patriam & Dei visionem, tanquam ad ultimum terminum intellectualis creaturæ. Sed hæc de Beatitudine tum objectiva cum formali, eaque naturali & supernaturali, satis: Sicque finis impositus sit primæ huic Moralis philosophiæ parti.

Felicitas supernaturalis hujus vitæ non est integra.

Facta objectioni occurritur.

Secunda pars Æthicæ,

De principiis humanarum actionum.

Præfatio.

QUoniam principia humanarum actionum sunt in duplici differentia; aliqua quidem interna, ut Potentiæ naturales, & Habitus acquisiti, alia externa, nempe Objectum seu Finis, & Causa movens Effective, ut DEUS, Angeli, Dæmones, homines; idcirco hujus partis duo erunt tractatus: prior

Principia humanarum actionum interna vel externa.

prior quidem de principiis Internis humanarum actionum, posterior de principiis Externis earundem.

Prior Tractatus hujus partis,

De Principiis Internis humanarum actionum.

Principia actionum humanarum interna duplicis generis.

CUm interna actionum humanarum principia sint vel à natura congenita, ut potentiæ, vel acquisita, ut habitus; idcirco hujus tractatus duæ futuræ sunt disputationes; prior de principiis humanarum actionum congenitis, posterior vero de principiis earundem acquisitis. Et licet omnes, tum cognoscitivæ, cum appetitivæ, facultates homini à natura congenitæ dici possint aliqua ratione principia humanarum actionum; duæ tamen sunt præcipuæ, eæque rationales potentiæ, quæ id sibi peculiari jure possunt arrogare, quarum altera est cognoscitiva, altera appetitiva, Intellectus nempe & Voluntas: ad quas revocari possunt tum Phantasia, quæ intellectui, cum Appetitus sensitivus, qui voluntari respondet; idcirco de utraq; illa rationali potentia præsertim agendum est in ista priori disputatione; ubi etiam de Libero arbitrio, quæ utriusque potentiæ facultas dicitur à D. Thoma, disseremus.

Prior Disputatio hujus Tractatus,

De Principiis internis humanarum actionum à natura Congenitis.

Quæstio 1.

Quomodo intellectus dicatur principium humanarum actionum; & An moveat Voluntatem, simulque à Voluntate moveatur.

PRopositæ quæstioni, quæ tres continet difficultates, tribus sequentibus conclusionibus satisfacere conabimur.

I. Con-

I. Concluſio. Intellectus dicitur principium humanarum actionum, non tantum quia eſt facultas cujus actiones elicitæ poſſunt eſſe humanæ, hoc eſt voluntariæ ſeu liberæ; ſed etiam maxime, quia ut actio aliqua etiam alterius facultatis ab intellectu dicatur humana ſeu voluntaria, prærequiritur ad eam concurſus ipſius intellectus, hoc modo nempe, ut res circa quam verſatur humana actio, ſit ab ipſa rationali facultate cognita: neque enim libere circa id verſari poſſumus quod à ratione perceptum non fuerit; & ſicut nihil in genere eſt volitum niſi cognitum, ſic nihil eſt libere volitum niſi ab intellectu cognitum. Si quæras an intellectus etiam effective concurrat ad eliciendos quoſvis actus humanos, reſpondetur, Hoc videri valde probabile, licet pars oppoſita ſua probabilitate non careat. 1. *Concluſio.* *Dub.* *Reſp.*

II. Concluſio. Intellectus movet voluntatem quoad ſpeciem actus, ut loquuntur; id eſt, non tantum intellectus dicitur movere voluntatem, quia nulla poteſt eſſe actio voluntatis niſi præceſſerit actio intellectus tanquam conditio præſupponenda (quod non ſatis eſſet ut intellectus diceretur movere voluntatem;) ſed etiam & maxime in quantum intellectus per antecedentem objecti ſeu finis notitiam, eſt cauſa cur ſequatur talis vel talis actio voluntatis. Quod ut intelligas, nota, moveri facultatem animæ ab aliquo, nihil eſt quam ab illo de potentia in actum exſeri. Cumque dupliciter facultas animæ dicatur eſſe in potentia: nimirum, vel ad eliciendum vel non eliciendum actum, quod vocatur *eſſe in potentia quoad exercitium actus*; vel quoad hoc vel illud, ſeu hoc vel illo modo agendum, id eſt, quoad producendum actum hujus vel illius ſpeciei, quod dici ſolet *eſſe in potentia quoad ſpecificationem actus*: hinc eadem facultas duobus modis indiget movente à quo ad actum educatur; uno quoad exercitium actus, altero quoad determinationem illius. Hoc igitur loco aſſerimus voluntatem ab intellectu moveri quoad ſpeciem actus, 2. *Concluſio.* *Quid ſit facultatem animæ moveri ab aliquo.* *Voluntas movetur ab intellectu quoad ſpeciem actus.*

quia intellectus proponit voluntati objectum à quo tanquam à principio formali externo actus voluntatis speciem sumunt. Ubi adverte, bonam cognitum non solum esse habere ad actus voluntaris ut causam formalem externam, prout illis tanquam terminus ad quem referuntur speciem tribuit; sed etiam ut finem, quatenus motu metaphorico allicit voluntatem.

3. Conclusio. Intellectum moveri à voluntate.

III. Conclusio, intellectus quoad exercitum movetur à voluntate in suis actibus liberis. Experimur enim nos animum nostrum applicare ad aliquid cognoscendum, vel ab ipso retrahere, cum volumus. Adde quod principium agendi, ac proinde intelligendi, est finis; cum omne agens gratia finis operetur: atque bonum in commune, quod habet rationem finis omnium actuum humanorum in genere, est objectum voluntatis: ideoque pertinet ad voluntatem movere alias potentias animæ ad suos actus, ad proinde intellectum. Semper enim ars vel potentia ad quam pertinet finis universalis movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis sub illo universali comprehensus; sicut dux, qui intendit bonum commune, scilicet ordinem totius exercitus, movet suo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei. Atque finis actionum intellectus continetur sub fine seu objecto voluntatis; quod est bonum in communi, ac bonum totius suppositi. Verum objicies, Voluntas nihil appetit nisi quod ei ab intellectu repræsentatur: igitur, si ut intellectus actum suum eliciat, & voluntati aliquid proponat, debet prius à voluntate moveri, dabitur in actionibus voluntatis & intellectus infinita progressio; siquidem omnem actionem voluntatis antecedat actio intellectus, & omnem actionem intellectus actio voluntatis, nullusque dari poterit actus quem non præcesserit alius.

Object.

Resp. Respondetur, Dari aliquem actum ad quem eliciendum intellectus non movetur à voluntate

tate, proindeque non omnem actum intellectus præcedi ab actu voluntatis. Nam in ſupradicto progreſſu deveniendum eſt ad aliquem actum, ad quem intellectus ab objecto, ſolius phantaſmatis interventu, non libere ſed neceſſario moveatur, ad quem proinde non oportet concurrere voluntatem. Objicies rurſus, *Object.* Si intellectus voluntatem moveat, idemque à voluntate moveatur, idem reſpectu ejuſdem erit movens & motum quod plane abſurdum eſt. Reſpondeo primo. *Solut.* Non eſſe abſurdum, idem reſpectu ejuſdem eſſe movens & motum in diverſo genere cauſæ: finis enim eſt id quod ab agente fit, & tamen idem movet agens ad operandum. Atqui in re propoſita intellectus movet voluntatem in genere cauſæ formalis externæ, voluntas vero intellectum in genere cauſæ efficientis & finalis. Secundo reſpondeo, Idem reſpectu ejuſdem, etiam in eodem genere cauſæ, eſſe movens & motum reſpectu diverſorum actuum; ut contingit in re propoſita: verbi gratia, Movet voluntas intellectum ad deliberandum judiciumque ferendum de pharmaco; intellectus vero per hanc actionem non concurrit cum voluntate ad ipſummet actum quo eum voluntas movit ſed ad alium, nempe ad electionem pharmaci, quod ei ut conveniens ad obtinendum valetudinem repræſentat. 2.

Quæſtio II.

Quomodo Voluntas moveat inferiores Potentias.

SUperiori quæſtione explicatum eſt, quomodo intellectus, quæ eſt facultas ſuperior, moveatur à voluntate nunc vero explicandum eſt, quomodo inferiores potentiæ quæ illius imperio ſubſunt, nempe facultates ſenſitivæ, ab ipſa moveantur, &, quale ſit in eas voluntatis imperium. Notandum autem eſt *Notandum.* inprimis, Non omnes inferiores animæ facultates 1. in homine voluntatis imperio ſubeſſe. Nam eæ quæ gradum vegetandi ſequuntur, cum ſint omnino naturales, nullo modo rationis participes eſſe poſſunt,

ita ut ne quidem rationis imperio subsint: At vero potentiæ sensitivæ quæ gradum sentiendi consequuntur, etsi proprie loquendo rationis sint expertes, nihilominus tamen eatenus ab Aristotele dicuntur *participes rationis quatenus aptæ natæ sunt imperio rationis obtemperare*. Notandum est secundo, Imperium esse duplex: alterum despoticum seu herile, quo herus seu dominus imperat servis, qui facultatem resistendi non habent, cum nullo modo sint sui juris; alterum politicum seu civile, quo princeps reipublicæ imperat civibus, qui licet ejus edictis obediant, attamen cum liberi sint, aliquid suum habent quo ejus imperio resistere valeant. Denique notandum est. Partis animæ sensitivæ tres esse præcipuas facultates in genere; nempe, cognoscitivam, quæ omnes sensus tum internos cum externos complectitur; appetitivam, quæ utrumq; appetitum, concupiscibilem nempe & irascibilem, continet; denique locomotivam, quæ in membris, externis præsertim, residet. His præmissis, propositæ quæstioni sequentibus conclusionibus satisfiet.

1. Ethic. cap. 13.

2. *Imperium despoticum, Politicum.*

3. *Facultas animæ triplex, Cognoscitiva, Appetitiva, Locomotiva.*

1. *Conclusio.* I. Conclusio, Voluntas movet active reliquas animæ potentias quæ illius imperio subduntur, concurrendo cum illis tanquam causa universalior; ita ut ex potentia cum qua voluntas concurrit & ex ipsa voluntate fiat una integra causa, à qua una eademque numero actio manat. Ex quo intelligis, actionem qua voluntas formaliter movet alias potentias, esse tranleuntem; neque enim distinguitur ab actione elicita aliarum potentiarum, quæ respectu voluntatis dicitur *imperata*: Præterea, concursum illum voluntatis interdum esse spiritualem, nempe, cum voluntas concurrit cum potentia spirituali, ut cum intellectu; aliquando verò materialem, nempe, cum voluntas occurrit cum potentia corporea seu inhærente organo corporeo, ut cum imaginatione, vel appetitu sensitivo.

Quid sit concursus voluntatis.

2. *Conclusio.* II. Conclusio, voluntas movet sensus internos imperio

imperio politico duntaxat, non deſpotico. Neque enim ſenſus illi voluntati ad nutum ſemper obediunt: Imo inter illos, ſenſus communis non videtur ullo modo voluntatis imperio ſubeſſe; perſeverante enim ſenſus externi operatione neceſſario operatur, nec impediri poteſt. Reliqui etiam ſenſus interni nonnunquam adeo tenaciter rem apprehendunt, ut voluntas eorum, cogitationem, aut nullo modo, aut difficile, compeſcat. Oritur autem ejuſmodi cogitationum pertinacitas vel ex præſentia objecti, vel ex interna dæmonum inſtigatione, vel ex naturali temperie organi, vel ex nimio affectu appetitus ſenſitivi. Quod ſpectat ad ſenſus externos, nullo modo ſubſunt per ſe & directe imperio voluntatis, ſed tantum per accidens, quatenus poteſt voluntas illorum actus impedire, ſubminiſtrando aliquod impedimentum ex parte organi, vel objecti, vel medii.

Senſus communis imperio voluntatis non ſubjacet.

Cogitationum pertinacitas non pendet voluntatis imperio, ſed de naſcitur.

III. Concluſio. Voluntas movet appetitum ſenſitivum imperio politico duntaxat, non deſpotico. Et quidem quod appetitus animalis ſubſit imperio rationalis, ſatis conſtat experientia, cum ipſius effræ-natos motus poſſimus pro arbitrio incitare vel coercere, juxta illud, Gen. 4. 7. *Sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius.* Quod vero politico duntaxat, non vero deſpotico voluntatis imperio ſubſit, eadem experientia conſtat: ſæpe enim vehementi impetu in bonum aliquod ſenſibile fertur appetitus, reclamante judicio rationis, & præter voluntatis inclinationem. Quod clare ſignificat Apoſtolus, Rom. 7. 15. *Non quod volo bonum, hoc ago; ſed quod odi malum, hoc facio.* Poteſt autem hæc reſiſtentia ex iiſdem cauſis oriri ex quibus præcedenti concluſione docuimus cogitationem ſeu imaginationum pertinacitatem oriri. Porro, voluntas non movet appetitum niſi mediante ſenſuum internorum, phantaſiæ nempe vel æſtimativæ, notitia; cum appetitus non feratur in incognitum.

3. *Concluſio. Appetitus voluntati ſubeſt.*

Verum reluctatur nonnunquam.

IV. Concluſio, Voluntas movet membra externa quoad

4. *Concluſio.*

quoad motum ſpontaneum illis convenientem, impe-
rio plane deſpotico citra ullam repugnantiam. Cur
autem diſpar ſit obtemperandi ratio in membris cor-
poris & in appetitu ſenſitivo, conſtat ex eo quod fa-
cultas appetitiva eſt magis ſui juris quam facultas
motrix membrorum externorum: ſequitur quidem
illa naturaliter facultatem apprehenſivam, nempe
imaginationem ſeu phantaſim, quæ judicio rationis
ſæpenumero contrariatur; at vero facultas motrix
membrorum ſpontanea immediate ſequi poteſt im-
perium rationis, licet ut plurimum id fiat etiam in-
Dub. terventu appetitus ſenſitivi. Si quæras, an membra
externa moveri poſſint nonnunquam à ſolo appetitu
ſenſitivo, abſque ullo voluntatis imperio; reſpondeo,
Reſp. id poſſe contingere: cum ſit admodum veriſimile,
motus quoſdam membrorum repentinos non ſemper
provenire à voluntate etiam indeliberata, ſed non-
nunquam à ſolo appetitu; ut cum aliquis natura bi-
lioſus ex ſubita appetitione vindictæ manum effert
ad lædendum.

Quæſtio III.

Utrum appetitus ſenſitivus moveat voluntatem.

NOn eſt hic quod de phantaſia aut æſtimativa quic-
quam ſeorſum dicatur: neque enim ſenſus illi
abſque aliqua motione appetitus ſenſitivi voluntа-
tem movere queunt; neque etiam ipſe appetitus vo-
luntatem allicit, niſi ipſe prævia ſenſus interni appre-
henſione prius excitetur. Itaque propoſita quæſtio
triplici concluſione explicatur.

1. Concluſio. I. Concluſio. Appetitus aliqua ratione movet vo-
luntatem. Experimur enim motum appetitus incli-
Jac. 1. 25. nare ad ſe voluntatem, juxta illud, *Unuſquiſque ten-
tatur à concupiſcentia ſua abſtractus & illectus.*

2. Concluſio. II. Concluſio. Appetitus non movet voluntatem
imperando: cum facultas inferior & corporis organo
affixa non habeat imperium vel dominium in poten-
tiam ſuperiorem & immaterialem.

III. Con-

III. Concluſio, Appetitus movet voluntatem indirecte & mediate, ut ſcribit D. Thomas, ex parte objecti, hoc eſt (ut ipſemet explicat) interventu noticiæ intellectivæ quæ objectum amplectendum aut declinandum proponit. Paſsio enim appetitus eſt in ratione cur intellectus hoc vel illo modo aliter atque aliter de re judicet; quo fit ut voluntas quæ ſequitur judicium intellectus, idem ſæpe velit aut repudiet quod ipſe appetitus. Poteſt autem adeo eſſe vehemens appetitus, ut omnino rationis uſum abſorbeat, ſicque neceſſario trahat voluntatem; quamvis id ſemper fiat interveniente judicio rationis, ſed perturbato. Turbat autem ac pervertit omnino judicium rationis appetitus affectio, cum ei deliberandi facultatem adimit, dum cogit ipſum intellectum ſtatim cogitare de objecto paſsionis. Unde tales motus voluntatis qui ex tali judicio perturbato ſequuntur, dicuntur *indeliberati*.

3. *Concluſio.*

Vehemens paſsio judicium rationis pervertit.

Quæſtio IV.

Quomodo Voluntas liberum ſit agendi principium: Ubi, de libero arbitrio.

QUoniam liberum arbitrium cenſetur eſſe proximum & immediatum principium humanarum actionum, quæ eatenus humanæ ſeu liberæ dicuntur, quatenus à libero arbitrio proficiſcuntur; ideirco hoc loco nonnullæ difficultates de libero arbitrio explicandæ ſunt.

1. Quid ſit liberum arbitrium. Reſpondetur, Licet ex vi nominis ſignificet actum quendam rationis imperatum à voluntate (cum *arbitrari* nihil aliud ſit quam de re reliqua deliberare, aut de ipſa probabiliter judicare;) nihilominus tamen communiter apud Philoſophos & Theologos ſignificat potentiam ſeu facultatem hominis electivam, nempe ipſam voluntatem, quatenus circa ſuos actus libera eſt. Quare non male ex doctrina D. Thomæ ſic deſcribi poteſt liberum arbitrium; Poteſtas libera eligendi ex iis quæ

1. *Difficultas, Quid ſit liberum arbitrium.*

1. p. qu. 83.

Ejus deſcriptio.

ad

ad finem conducunt unum præ alio, aut unum idemque acceptandi vel respuendi: vel brevius; Voluntas libera quatenus libera. Ut autem planius intelligatur quænam sit illa voluntatis libertas quæ ad formalem rationem liberi arbitrii pertinet, notandum est, *Liberum* tantum, sicut & *liberum*, dupliciter accipi: primo, ut dicitur à verbo *libero*, opponiturque *Servituti*; quæ appellari potest *libertas conditionis*: secundo, ut deducitur à verbo *liber*, dicique potest *libertas appetitionis*. Quo modo dupliciter adhuc sumitur: primo, ut opponitur Coactioni, diciturque *libertas à coactione*; qualis reperitur in spontaneis motibus non tantum hominum sed etiam belluarum; secundo, ut opponitur Necessitati, diciturque *libertas à necessitate*; qualis reperitur in actionibus humanis seu propriè liberis. Notandum secundo, libertatem non tantum reperiri formaliter in ipsis actionibus, sed etiam & quidem primario in ipsa potentia seu facultate appetitiva à qua ejusmodi actiones liberæ eliciuntur vel imperantur. Libertas igitur quæ formaliter est in voluntate, quæque necessario desideratur ad constituendum liberum arbitrium, est libertas à necessitate: Quæ vulgo duplex constituitur: altera contradictionis, seu quoad exercitium actus; altera contrarietatis, seu quoad specificationem actus. Notandum tertio, Illud agens dici liberum hoc postremo genere libertatis, quod positis omnibus requisitis ad agendum potest agere & non agere, aut ita unum agere ut contrarium agere possit; ita ut non tantum non cogatur, sed etiam à nullo necessario determinetur ad agendum aut non agendum prætequam à seipso.

Nota 1. Liberum & libertas *dupliciter accipiuntur.*

Nota 2.

Libertas voluntatis quænam sit & quotuplex.

Nota 3.

2. *Difficultas liberum arbitrium idem cum voluntate realiter, ab eadem differt conceptu quodam formali.*

II. Difficultas est, qui differat liberum arbitrium ab intellectu & voluntate. Respondetur, Esse idem realiter cum voluntate (ut probat D. Thomas, 1. p. q. 83. art. 4. quia est ejusdem potentiæ velle & eligere: at voluntas est finis, qui propter se appetitur; liberum arbitrium est mediorum ad finem, quæ cadunt sub electionem) distingui tamen conceptu ali-

quo

quo formali, quatenus voluntas qua voluntas se ad plura extendit quam liberum arbitrium, nempe ad actus quosdam non liberos, ad quos liberum arbitrium non pertingit. Itaque cum voluntas ab intellectu reipsa & formaliter distinguatur, liberum autem arbitrium sit idem realiter cum ipsa voluntate, facile est intelligere, ipsum non formaliter modo, sed etiam realiter ab intellectu distingui. Ut autem intelligas quomodo liberum arbitrium ab intellectu seu ratione dependeat, sciendum est, Liberum arbitrium, sicut & ipsam libertatem voluntatis, duobus modis spectari posse; 1. quoad potentiam seu habitum, 2. quoad actum seu usum. Si igitur priori modo spectetur, nullo modo pendet ab intellectu, sed à solo Creatore Deo, qui ad majorem sui gloriam principium illud agendi libere rationali creaturæ indidit: Si autem posteriori modo spectetur, sic sane pendet ab intellectu seu ratione; quia non potest facultas libera in actum exseri, nisi præcedat rationis judicium aliquod, à quo etiam nomen ipsum liberi arbitrii accepit. Atque isto sensu D. Thomas 1. 2. q. 2. art. 2. ait, liberum arbitrium esse utriusque potentiæ, nempe rationis & voluntatis, facultatem, id est, ab utraque potentia quoad usum dependentem. Et idem Doctor Angelicus, 1. part. q. 83. art. 1. ex eo probat hominem esse liberi arbitrii, quia agit ex judicio rationis libero, seu ad unum minime determinato, propter indifferentiam rationis circa contingentia seu particularia agibilia; quale judicium non reperitur in belluis.

Quomodo à ratione dependeat.

Est utriusque potentiæ, rationis & voluntatis, facultas.

III. Difficultas est, An vere detur supra descripta libertas humani arbitrii; seu, An homo vere sit præditus supradicto libero arbitrio, ita ut verum habeat in suos actus dominium. Respondetur, Ita esse, quia id fides orthodoxa docet, tum ex variis sacræ Scripturæ locis; Gen. 4. 7. *Nonne si bene egeris, &c.* Jos. 24. 15. *Optio vobis datur: eligite hodie quod placet, &c.* Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui,* & paulo post:

3. *Difficultas. Hominem esse liberi arbitrii probatur,* 1. *Auctoritate.*

Apposui

Appoſui tibi aquam & ignem: ad quod volueris porrige manum tuam, &c. tum ex œcumenicorum Conciliorum decretis, & noviſſime Concilii Tridentini ſeſſ. 6. c. 1. denique, ex multis ſanctorum Patrum authoritatibus. Nec fides tantum, verum etiam ratio & naturalis experientia idem docent. Et ut prætermittam paulo ante allatam D. Thomæ rationem; Ratio alia duci poſſet ab injuria quæ naturæ humanæ quam beſtiinæ ſimilem faciunt qui libertatem tollunt, & Deo, quem iidem in homines injurium faciunt, infertur. Deinde, alio ratio duci poteſt ab ipſa peccati ratione; implicat enim contradictionem, peccatum eſſe, & non eſſe voluntarium & liberum. Adde, Superfluas fore admonitiones & adhortationes ad virtutem; inutiles fore capta de rebus agendis conſilia: pœnas & ſupplicia injuſte male agentibus eſſe impoſita. Denique, etſi nulla eſſet ratio, ipſa tamen nos convincit experientia, qua experimur nos pleraque pro libito poſſe agere vel non agere.

2. *Ratione.*

1.

2.

3.

4.

4. *Difficultas.* IV. Difficultas eſt; Ad quoſnam actus ſe extendat libertas humani arbitrii. Repetendum eſt hic quod ſupra docuimus, Libertatem humani arbitrii proprie eſſe libertatem à neceſſitate: deinde, illam eſſe duplicem, nempe libertatem quoad exercitium actus, quæ poteſt dici libertas contradictionis; & libertatem quoad ſpecificationem actus, quæ dici poteſt libertas contrarietatis. Quibus poſitis

Aſſertio 1. Reſpondeo primo, Voluntatem in ſtatu futuræ vitæ non eſſe liberam, neque quoad exercitium neque quoad ſpecificationem circa actum amoris Dei clarè cogniti. Sicque actus ille non eſt liber, licet ſit voluntarius, id eſt, à voluntate ſponte, id eſt, non invito, elicitus. Ubi nota, quod neceſſitas illa non facit voluntatem deterioris conditionis, quia non determinat indifferentiam voluntatis illam cogendo, ſed potius complendo & perficiendo, cum proveniat ex perfectiſſima apprehenſione objecti undequaque & ſummè boni.

Reſpon-

Respondeo secundo, Voluntatem in præsenti statu esse liberam quoad exercitium actus, circa quodcunque objectum; hoc est, Illam posse pro libito elicere vel suspendere actum circa quodcunque objectum etiam undequaque bonum: tum quia potest libere avertere animum à cogitatione talis objecti; tum quia perseverante etiam tali cogitatione, potest pro sua libertate suspendere actum volitionis vel amoris, idque propter defectum ipsius apprehensionis intellectivæ in statu præsentis vitæ. 2.

Respondeo tertio, Voluntatem in hac vita non esse liberam quoad specificationem actus circa bonum in communi aut circa malum in communi; nec etiam circa id peculiare bonum quod nullam habet rationem mali, quale est Beatitudo; aut circa peculiare malum, si absque ulla ratione boni illi repræsentaretur. Id est, Voluntas potest quidem velle seu amplecti bonum in communi, similiterque bonum undequaque bonum; ut non velle, seu suspendere actum volitionis aut amoris circa illud bonum; sed non potest nolle positive, seu respuere, vel odisse: itemque voluntas potest nolle seu respuere vel odisse malum in communi, similiterque malum peculiare quod absque ulla ratione boni illi repræsentaretur, aut etiam non nolle, seu non respuere, vel non odisse; at non potest velle seu consectari vel amare tale malum. 3.

Respondeo quarto, Voluntatem esse liberam non tantum quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem actus circa bonum quodlibet in particulari, in quo potest aliqua ratio mali repræsentari, itemque circa malum in particulari, in quo potest aliqua ratio boni considerari. Quod sic accipiendum est, non tantum quia voluntas ita potest amare hujusmodi bonum, ut possit illud idem respuere vel odisse, quia in eo potest aliqua ratio mali spectari; sed etiam quia potest amare malum illi bono oppositum, quia in illo malo peculiari potest aliqua boni ratio spectari. Ex quo intelligis, libertatem contrarietatis 4.

dupli-

Libertas contrarietatis duplex duplicem assignari posse: unam quoad actum ipsum, cum contrarietas inter ipsos actus formaliter reperitur, qualis est inter Velle & Nolle positive, seu inter Amplecti & Respuere, inter Amare & Odisse; aliam quoad objectum, cum contrarietas non reperitur inter ipsos actus nisi ratione contrariorum objectorum, qualis est inter velle bonum aliquod peculiare, & velle malum illi bono oppositum: Ad quam revocari potest libertas indifferentiæ circa plura bona, quæ ut sic non sunt contraria, sed tantum disparia; ut, posse velle hoc vel illud bonum.

1. Quoad Actum.

2. Quoad Objectum.

5. Difficultas. V. Difficultas est, Quale judicium rationis requiratur ad usum liberi arbitrii. D. Thomas ejusque sectatores existimarunt, requiri semper judicium aliquod practicum, à quo ita determinatur voluntas, ut illud statim & quidem infallibiliter sequatur: quod propterea vocant *judicium practice practicum*; quod sine præjudicio liberi arbitrii fieri dicunt, eo quod tale judicium sit liberum, id est, à libera voluntate imperatum. Verum quia illa opinio grandes & inexplicabiles patitur difficultates, probabilius est asserere ejusmodi judicium practice practicum non esse necessarium ad usum liberi arbitrii; sed satis esse illud judicium quo, pensatis omnibus, medium judicatur utile & aptum quod eligi possit: quod judicium licet vere sit determinatum, posito tamen tali judicio manet adhuc voluntas indeterminata, ita ut possit actum suspendere; quia per tale judicium judicatur, ita hoc bonum esse eligibile, ut tamen non sit necessario eligibile.

Nota.

6. Difficultas. Voluntas dum operatur quomodo dicitur libera. VI. Difficultas est, An maneat liberum arbitrium in ipso actu; seu, An voluntas etiam dum operatur sit vere libera. Respondeo, Ita esse: alioqui nullus daretur actus liber nisi quatenus futurus esset; ac proinde nullum esset proprie meritum. Itaque voluntas in eodem instanti reali quo elicit actum, prius naturâ quam eliciat actum intelligitur habere potestatem ad eliciendum vel suspendendum actum: sicque in sensu

divisô

divisio, volumus etiam dicta operatus consecutivi liberi
sive in tertio compositio, dicatur necessaria. Opus ab
Sed hanc de libero arbitrio satis atque adeo de prin-
cipiis internis coegentiis actionum humanarum

Posterior Disputatio hujus Tractatus.

De Principiis internis humanarum actionum Acquisitis; nempe de Habitibus.

Quæstio I.

Quid sit habitus.

Definitio Habitus.

HAbitum hoc loco accipimus quatenus pertinet ad primam speciem qualitatis, definiturque ab Aristotele l. Phis. 3. *Dispositio perfecti ad optimum*, id est, dispositio subjecti integri omnibus suis partibus ac facultatibus instructi ad optimum sui statum, qui in perfectissima ejus operatione præsertim consistit. Habitus autem sunt principia perfectissime operandi. Verum quia hæc definitio solis habitibus bonis competit, potest generalius & aptius definiri in hunc modum: Qualitas vel dispositio subjecti non dans ei primam facultatem operandi, sed conferens facultatem facilius ac determinatius operandi, quæ manet in subjecto, ipse etiam non operante. Qua definitione distinguitur habitus acquisitus, primo à naturali facultate per quam confertur prima facultas operandi; deinde, ab habitibus infusis qui conferunt facultatem operandi simpliciter; præterea ab iis habitibus qui non sunt per se operativi, cujusmodi est Pulchritudo, Sanitas, &c. denique, ab actione quæ ponit esse in actu, sed actus. Quod autem ejusmodi habitus

Accurationis definitio.

comparandi sint voluntarii in ordine ad actus morales, patet tum ex indeterminatione, cum ex difficultate quam experitur voluntas in suis actibus: Quasi ne-

Admittendos esse habitus, probatur.

hos potius quam ad illos actus inclinetur, inq; eis ad eosdem facilius & perfectius exercendos juvetur. Sic experimur, eum qui sibi comparavit habitum temperantiæ, promptum esse ad actus temperantiæ, nec ullam in eis exercendis difficultatem pati; secus autem contingere in eo qui nondum sibi ejusmodi habitum comparavit. *Quod si opponas:* Oculum indeterminatum esse ad hos vel illos colores videndos; & inde etiam sæpissime difficultatem pati, imo in errorem labi circa objecta visibilia; nec tamen admittere habitum in oculo: *respondetur*, Hanc indeterminationem & difficultatem non provenire ex ulla indispositione facultatis. Et quidem quod spectat indeterminationem, satis tollitur per solam objecti præsentiam. Quod vero spectat ad difficultatem seu difficultionem: respondetur, Eam non oriri ex ulla repugnantia ipsius facultatis videndi, sed ex indispositione organi, vel indebita situ objecti, vel etiam ex indebita dispositione medii intercedentis inter organum & objectum. At indeterminatio voluntatis non oritur ex sola præsentia objecti, quia objecto præsente potest circa illud actum suspendere; imo etiam aliud sequi divertere: difficultas vero quam patitur, ipsius voluntatis indispositione provenit.

Object.

Resp. ad primam partem objectionis.

Ad secundam.

Quæstio II.

Quomodo acquirantur, deinde augeantur morales habitus.

Etsi nonnulli habitus unico duntaxat actu acquiri possunt, uti intellectu habitus Scientiæ mediante demonstratione: nihilominus tamen permulti sunt qui partim ob inefficaciam actuum, partim ob resistentiam subjectorum non nisi frequenti eorundem actuum repetitione acquiri possunt; cujusmodi sunt morales habitus, qui propter pravam voluntatis inclinationem & appetitus sensitivi rebelliones, nisi repetitis actibus in ipsa voluntate producantur

Actus autem illi per quos habitus acquiruntur, debent esse ejus facultatis in qua recipiuntur: ut, quia prudentia moralis est habitus in intellectu residens, ideirco non nisi per actus intellectivos procreatur: item, quia Justitia, Fortitudo, Temperantia, sunt habitus interni ipsius voluntatis, ideo non nisi actibus internis ipsius voluntatis acquiruntur. *Per quosnam actus habitus producuntur.*

Gravis autem hic difficultas oritur: Cum enim habitus illi morales simul ab omnibus illis actibus in sui productione dependeant, ita ut singuli actus aliquid ad ipsum habitum producendum conferant, & quidem in genere causæ efficientis; quæritur jam, An omnes illi actus eodem modo se habeant ad habitum producendum. *Difficultas circa productionem habituum.*

Nonnulli arbitrantur, per priores actus tantum disponi facultatem ad recipiendum habitum; ultimum vero actum virtute præcedentium producere habitum. Alii in oppositum dicunt, per primum actum duntaxat totalem habitum produci, per actus vero subsequentes eundem jam productum confirmari & stabiliri, vel (ut loquuntur) radicari in subjecto. *Variæ de re proposita sententiæ.*

Verum probabilius arbitramur, neque per primum neque per ultimum actum duntaxat, sed per omnes & singulos collective sumptos produci habitum: Quo loco per *habitum* intelligimus dispositionem subjecto firmiter inhærentem. Quod igitur per primum duntaxat actum non producatur ejusmodi habitus firmiter inhærens, satis constat experientia: Quod vero ultimus ille actus non sit expectandus, eadem constat experientia: cum ante ultimum actum, si jam plures actus virtutis aliquis exercuerit, sentiat se non mediocriter ad eam virtutem sublatis gravioribus difficultatibus inclinari. Adde, quod difficile esset assignare, quis ille foret ultimus actus per quem habitus virtute præcedentium produceretur. *Probabilior sententia.*

Quod spectat ad modum quo habitus augetur; constat quidem, repetitis actibus augeri: Verum cum actiones ad habitum comparatæ, aut sint remissæ, *Confirmatur.*

aut æque intensæ, aut remissiores ipso habitu; quæ-
Dub. Resp. stio est, an habitus non possit augeri nisi intensio-
ribus actibus. Cui respondetur, ita esse. Nam actio-
nes remissæ habitum debilitant, æque intensæ fo-
vent, sed intensiores augent. Quod igitur soli inten-
siores actus possint augere habitum, non vero remis-
siores aut æque intensi, probatur, quia (ut scribit
Aristoteles l. De ortu & inter.) actio non fit à pro-
portione minoris inæqualitatis, sed à proportione
majoris inæqualitatis, id est, agens infirmius & debi-
lius, aut æqualium virium, non agit in fortius aut æ-
que forte, sed debet esse majoris virtutis quam fit id
in quod agit. Quare non potest remissior actus agen
in habitum intensiorem, seu ipsum perficere.

Quæstio III.

Quomodo habitus concurrant cum facultatibus ad operandum.

Quorundam sententia. SUnt qui licet ultro fateantur facultatem habitu in-
structam promptius & perfectius operari quam
si eodem distituerentur, negant tamen habitum esse
verum agendi principium, atque aiunt merum esse
dispositionem subjecti, omnis efficientiæ expertem,
ex qua tamen pendet major facultatis efficacia. Ve-
Probabilior sententia. rum probabilius est, habitum simul cum facultate
quam instruit effective concurrere ad eliciendum
actum. Neque enim habitus dicitur tantum *dispo-
sitive perficere*, id est, subjecti, sed dispositio subjecti ad
optimum nempe ad actum. Adde etiam, nullum fore
discrimen inter habitus operativos & non operativos,
si nullus habitus esset verum agendi principium. Li-
Quidam habitus non operativi. cet enim quidam sint habitus non operativi, ut Pa-
ritudo, &c. alii tamen plerique & fere omnes
sunt operativi, ac proinde vera agendi principia. Et
licet verum sit, totam actionem esse à facultate; non
repugnat tamen, eandem simul esse ab habitu in ea-
dem genere causæ subordinatæ: sicut idem opus ve-
rum pendet simul à manu artificis & à malleo. Ita

bit, habitum produci per actiones; ac proinde non posse esse principium seu causam effectivam earundem. Cui respondetur, habitum non posse esse effectum simul & causam earundem numero actionum; sed posse dici respectu earundem specie: in quo nihil absurdi est cum pluvia vaporibus primum excitata vapores rursum excitet, non quidem eosdem numero, sed eosdem specie. *Objectum.* *Solus.*

Quæstio IV.

Quomodo corrumpantur habitus.

COnstat quidem, intereunte subjecto proprio, habitum, sicut & quodvis aliud accidens, deperire; verbi gratia, si anima aut animæ facultates perirent, omnes quoque animæ aut ipsius facultatum habitus exstinguerentur. Certum etiam est, subjecto adhuc integro & superstite, habitum contrariis actibus ab ipso expelli posse, id est, aboleri; verbi gratia, habitus justitiæ in voluntate contractus, superstite ipsa voluntate, per actus injustitiæ paulatim remittitur, tandemque prorsus interimitur. Verum difficultas est, an sola cessatione actuum idem habitus deperdi posset. Experientia quidem compertum est, inertiæ otio virtutum habitus frangi paulatim ac debilitari; quod tamen nonnulli subtiliter quoad usum non quoad substantiam habitus interpretantur. Et certe si res ad vivum resecetur, non videtur posse habitum ipsum deleri sola cessatione actus præcise considerata: Quare cum aliqua virtus inertia & otio videtur languescere, non tam habitus ipse virtutis deperditur, quam usus ipsius habitus præpeditur, ob rebellionem appetitus qui per ejusmodi virtutum inducias vires novas resumit. Adde etiam, vix fieri posse ut cessante aliculus virtutis actione oppositus illi habitus per occultos fultem & secretos ipsius voluntatis actus non producatur: sicque non per solam cessationem actus, sed per oppositum habitum prior ille virtutis habitus destruatur. Quia tamen actus illi sæpenumero adeo occulti *Difficultas Enodatur.*

sunt & tacili, ut eos ipse etiam in quo sunt non advertat; hinc fit ut depeditæ virtutis ruina soli inertiæ & segnitiei tribuatur, quamvis revera per oppositum habitum destruatur. Sed hæc de habitibus, atque adeo de principiis Intrinsecis actionum humanarum sive congenitis sive acquisitis, satis dicta sint. Superest ut de principiis earundem Extrinsecis sequenti tractatu disseramus.

Posterior Tractatus hujus partis.

De principiis Externis actionum humanarum.

De quibusdam externis principiis actionum humanarum hic agitur.

ETsi Finis & Bonum dici possint externa humanarum actionum principia in genere causæ finalis vel formalis extrinsecæ; non tamen de iis hoc loco agitur, cum jam de illis dictum sit in prima parte; sed tantum de iis quæ pertinent ad genus causæ efficientis, ut DEUS, Angeli, Dæmones. Et, quoniam Deus aliter dicitur principium humanarum actionum quam angeli vel dæmones; quia ille nempe efficaciter movet, hi vero tantum suadent & excitant; hinc duæ instituemus hujus tractatus disputationes; quarum prior erit de principio efficaciter movente, nempe Deo; posterior vero de principio excitante duntaxat Angelo nempe & Dæmone.

Prior Disputatio hujus Tractatus.

De principio externo humanarum actionum efficaciter movente.

Quæstio I.

Quomodo DEUS dicatur principium externum humanarum actionum.

Deus principium humanarum actionum in duplici genere causæ.

NOn tantum Deus dici potest principium externum humanarum actionum in genere causæ finalis, quatenus finis objectivus, cujus gratia omnes humanæ actiones elici debent; sed etiam in genere causæ

sufficientis? Quod quidem duobus modis intelligi potest: primo quidem, quatenus est causa quædam universalis, quæ simul cum ipsa facultate libera influit in ipsius actum, seu effective concurrit ad actum liberè eliciendum; secundo, quatenus est causa efficiens ipsius facultatis liberæ, potestque ipsam excitare seu movere ad actum eliciendum: Deum igitur utroque modo esse principium externum actionum humanarum asserimus. Et quidem Deum primo modo esse principium humanarum actionum probatur: Quia non tantum res, verum etiam actus ipsarum operationes cum naturales, quam liberæ, pendent a Deo tanquam a primo simul & universali causa, qui propterea dicitur *operari omnia in omnibus*. Quare merito Durandi sententia tanquam minus in fide tuta ab omnibus Theologis explodituri asserentis Deum non alio influxu concurrere cum creaturis ad agendum, quam conservando illarum naturas & vires. Nam & ipsas quoque creaturarum operationes fovet, regit, moderatur, atq; ad convenientem finem dirigit. Quod vero etiam posteriori modo Deus sit principium humanarum actionum, patet; Quia id censetur esse principium alicujus actionis externum, principium quod proximum seu intimum actionis principium excitat ad agendum: atqui eo modo se habet Deus ad actiones humanas, cum voluntatem, quæ est proximum & intimum principium illarum excitet ad agendum. Verum de utroque modo quo Deus dicitur principium humanarum actionum deinceps specialius dicendum est: & primum quidem de priori, scilicet de concursu Dei cum libero arbitrio, secundo, de motione voluntatis à Deo.

Assertio.

Prima pars assertionis probatur.

1 Cor. 12. 6.

Posterior pars assertionis probatur.

Quæstio II.

Quomodo Deus concurrat cum voluntate ad actus humanos.

Dum concurrere cum voluntate ad actus humanos, nihil aliud est, quam Deum ita causam primam

Ad actionem eliciendam concursus duplex requiritur.

Quis sit concursus Dei cum voluntate. Nota.

Coroll.

Quæstio III.

Quomodo Deus moveat voluntatem ad agendum.

bum actum, cuius non sint probabiliter à plerisq; admittimus quo Deus se habet omnes dicentes cum D. Thomæ ad eundem actum eliciendum; quin nempe Deus moveat excitet, & applicet voluntatem ad agendum; De quo major est difficultas quam de superiori conatu, eo quod per ipsum videamur voluntas quasi ab extrinseco determinari ad agendum antequam seipsam determinet; quod humanæ nobilis libertati vix decet videatur repugnare. Nihilominus tamen existimo docere D. Thomam 1. part. quæst. 105. art. 4. & 1. 2. quæst. 9. art. 6. Deum moveri voluntatem ipsam; ita ut voluntas non possit operari nisi a Deo mota & excitata eo quod ab ipso tanquam a generante rerum ipsum operandi acceperit. Quo vero ratione cum ejusmodi motione Dei fiat libera nobilis explicat idem doctor Angelicus 1. 2. quæst. 10. art. 4. Quia nempe Deus res seu causas secundas movet modum naturæ suæ congruenti: Quare cum voluntas sit facultas non determinata ad unum, sed indifferenter se habens ad multa; fit Deus ipsam movens ut non ex necessitate ipsam ad unum determinet, quo fit, ut motus voluntatis remanet contingens & non necessarius. Ubi notandum est, juxta doctrinam D. Thomæ part. quæstion. art. 4. voluntatem non movere seipsam nisi deliberatione seu consilio præcedente, ut contingit in electione mediorum. Sicque in ea voluntate quam deliberationem antecedit, uti in volitione finis ipsorum mediorum, non vult illa voluntatem movere seipsam propriè, sed tantum ab extrinseco principio, nempe a Deo solo, moveri; quia cum voluntas sit ante esse in potentia tantum ad agendum, non potuit seipsam ad agendum movere; alioqui sequeretur eam fuisse in actu dum esset in potentia, cum nihil moveatur nisi ab eo quod est actu. Sicque licet proximum agendi principium sit intrinsecum, primum tamen principium debuit esse extrinsecum. Verum si libere dicam quod sentio, licet hæc D. Thomæ opinio sit communis, & valde conformis principiis

Sententia D. Thomæ.

Notandum.

Ratio D. Thomæ.

Sententia D. Thomæ rejicitur, & nostra explicatur.

Quæst.

Resp.

Nota.

Posteriori

Posterior Disputatio hujus Tractatus,

De aliis principiis externis humanarum actionum.

Quæstio I.

Utrum nihil præter Deum possit efficienter movere voluntatem.

Efficienter movere voluntatem late nonnunquam accipitur; quomodo is qui aliquid faciendum suadet proponendo objectum, dici potest efficienter, licet non efficaciter, movere voluntatem agentis: aliquando vero stricte & maxime proprie; quomodo is tantum dicitur movere voluntatem, qui per se immediate & non ratione objecti vel finis, inclinat voluntatem. Quo posteriori modo asserimus, Nihil præter Deum posse efficienter movere voluntatem. Nam sive angeli, sive dæmones, sive homines, cum aliquid agendum persuadent, voluntatem ad aliquid pelliciunt mediante intellectu, proponendo rationes quibus objectum appetibilius esse videatur, ficque movent voluntatem in genere causæ finalis vel formalis extrinsecæ ex parte objecti, & quidem mediante intellectu: At vero Deus, quia solus est causa efficax voluntatis, ideo solus eam efficienter movere potest, juxta illud Apostoli, *Deus est qui operatur in nobis velle & perficere*. Quod ut planius & plenius intelligas, notandum est ex D. Thoma, voluntatem immutari seu moveri dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentiæ. Ex parte objecti movet voluntatem tum ipsum objectum, sicut appetibile movet appetitum, tum is qui demonstrat objectum: Et quidem utrumque dupliciter fieri potest: Vel efficaciter seu efficienter, ita ut voluntas non possit non moveri; quomodo solus Deus potest movere voluntatem ut objectum, utpote summum & universale bonum, & ut ostendens objectum,

Movere voluntatem efficienter, dicitur 2. modis.

Assertio circa propositam quæstionem.

Phil. 2. 13. 1. part. qu. 106. art. 2.

Voluntas movetur dupliciter: Ex parte objecti.

Exod. 33. 19. tum, juxta illud, *Ego ostendam omne bonum tibi*. Non sufficienter: quo modo Angelus dicitur inclinare voluntatem, tum ut amabile quoddam, tum manifestans aliquid bonum creatum ordinatum in Dei bonitatem; sicque inclinare potest voluntatem ad amorem creaturæ vel Dei per modum suadentis: idemque censendum est de Dæmone, quatenus inclinat voluntatem ad bonum falsum & apparens; similiterque de Homine, qui eodem modo potest inclinare voluntatem hominis tum ad verum cum ad apparens bonum. Ex parte vero potentiæ voluntas nullo modo movere potest nisi à Deo. Operatio enim voluntatis est inclinatio quædam volentis in volitum; hanc autem solus creare potest qui virtutem volendi creavit: solus autem Deus est qui potentiam volendi tribuit creaturis, quia solus ipse est auctor naturæ.

Ex parte potentiæ.

Quæstio II.

Quomodo Angeli, sive boni sive mali, aliquid suadeant humanæ voluntati.

In genere dictum est, Angelum tunc suadere cum oblectat ac demonstrat aliquid objectum hominis tanquam appetibile ex quo etiam intelligere est, tunc angelum aliquid dissuadere cum aliquid repræsentat tanquam fugiendum & malum. Quibus vero modis & rationibus angelus hominis repræsentet objecta, bona sive mala, & eorum conditiones, sequentibus conclusionibus explicabitur.

1. *Conclusio.* I. Conclusio; Boni angeli possunt aliquid suadere hominibus illuminando intellectum. Potest autem illuminari intellectus humanus ab angelo duplici respectu primum, quatenus ab angelo lumen ipsum naturale hominis roboratur, non secus ac subjectum ab agente naturali vicino; secundo, quatenus ab eodem angelo similitudo seu species rei manifestandæ accommodate ad illius captum ipsi imprimitur.

2. *Conclusio.* II. Conclusio; Tam boni quam mali angeli pos-

sunt

sunt aliquid suadere hominibus immutando phantasiam seu imaginationem. Potest autem immutare phantasiam angelus, non quidem nova aliqua phantasmata producendo, sed excitando seu agitando humores & spiritus animales, qui in cerebro residunt: ex illa enim commotione seu agitatione humorum & spirituum, oritur in imaginatione varia & multiplex rerum sensibilium repræsentatio & æstimatio; unde varii affectus in appetitu & voluntate nascuntur.

Imaginatio multiplex ex agitatione humorum & spirituum.

III. Conclusio; Tam boni quam mali angeli possunt aliquid suadere hominibus immutando sensum exteriorem. Possunt autem immutare sensum duobus modis: Uno modo, per interiorem quandam dispositionem, nempe agitando spiritus & humores, & eos ad organa sensuum deducendo: ut si dæmon ad palatum vitiosum aliquem humorem, puta cholericum, induceret, ratione cujus omnia pultui tinctura amara; vel si ad oculum crassum aliquem humorem cogeret quo visus impediretur. Altero modo, per exteriorem sive objecti sive medii dispositionem, ratione cujus sensus aliquid verum vel apparens perciperet. Possunt autem angeli verum aliquod objectum externo sensui repræsentare, vel illud celeri & imperceptibili motu aliunde transferendo, vel idem de novo per applicationem activorum ad passiva producendo: Quo fit ut magi seu præstigiatores mira quædam operari videantur, cum non ipsi, sed dæmones quibuscum fœdus inierunt, ipsis ad nutum ratione pacti obsequentes, naturalibus licet occultis rationibus hæc omnia præstent, aut certe nonnunquam præstare videantur cum vere non præstent; ut cum sensus ipsos deludunt falsis imaginibus, alterando seu immutando organum sensus, aut medium quod intercedit inter objectum sensus & organum. Sed hæc satis de principiis humanarum actionum tum internis cum externis.

3. Conclusio. *Immutantur sensus ab angelis duobus modis.*

Magorum præstigiæ quo modo fiunt.

Tertia

Tertia pars Ethicæ,

De Actionibus humanis:

Vbi de Passionibus, deque Virtutibus ac Vitiis.

Præfatio.

QVoniam in prima parte Moralis hujus disciplinæ de fine ultimo actionum humanarum, nempe beatitudine, & in altera sequenti de principiis earundem actum est; restat ut in hac tertia seu postrema parte de iisdem ac eorum partibus seu variis speciebus, ex quibus varia virtutum ac vitiorum genera nascuntur, simulque de passionibus, quæ quatenus à voluntate imperantur, humanæ actiones dici possunt, & materiam tum virtutibus cum vitiis subministrant, deinceps disseramus. Quare tres erunt hujus postremæ partis tractatus; quorum primus erit de ipsis Actionibus humanis, secundus de Passionibus, tertius de Virtutibus ac Vitiis.

Hujus partis tres tractatus.

Primus Tractatus hujus partis,

De ipsis Actionibus humanis.

DUas instituemus hujus tractatus disputationes; alteram de actionibus humanis generatim; alteram de iisdem specialim, in qua de singulis speciebus humanarum actionum tum elicitarum cum imperatarum pertractabimus.

Primo

Prior Disputatio hujus Tractatus,

De Actionibus humanis generatim.

Quæstio I.

Quid sit actio humana: Vbi de Voluntario & Involuntario.

NOn omnes hominis actiones appellantur à philosophis *humanæ*, sed eæ tantum quæ à libero agendi principio proficiscuntur, & sunt quæ liberæ seu voluntariæ, ac proinde homini maxime proprie. Quas ex optimo jure D. Thomas illas definit. *Quarum homo dominus est*; seu, quas homo in sua libera potestate habet. Ex Aristotele verò 3. Ethic. cap. 2. colligi potest ista humanæ actionis descriptio, ut sit Voluntarium quid præconsultatum seu deliberatum, seu Actio quæ à voluntate deliberata seu libera proficiscitur. Quo loco notandum est, voluntatem dici *deliberatem* non quod ipsa deliberet, sed quia præcurrentem intellectus deliberationem sequitur: quo fit, ut illa actio dicatur à libera voluntate proficisci, quæ à voluntate intellectus deliberationem sequente elicitur aut imperatur. Verum cum actio humana sit de genere Voluntarii, locus hic postulat ut ea quæ ab Aristotele 3. Ethic. ad Nicom. cap. 1. de voluntario & involuntario traditá sunt, explicemus.

Quænam actiones dicuntur humanæ I. 2. quæst. 1. art. 1.

Primum igitur de voluntario quæritur. Quid sit. Respondetur. Voluntarium late sumptum quatenus idem est ac *spontaneum*, definiri posse. Id cujus principium est in agente rem circa quam agit non ignorante: Ita ut ad hoc quod aliquid dicatur voluntarie seu sponte agere, duo tantum necessario desiderentur: unum, ut principium agendi sit in ipso agente intrinsecum; alterum, ut per cognitionem aliquam feratur in objectum: Quæ duo cum in pueris cum in belluis reperiuntur; idcoque ab Aristotele dicuntur *voluntarie* seu *sponte agere*. At vero actus quæ cognitione

1. *Difficultas.*

Quid sit voluntarium.

Voluntarium late scriptum cum in pueris cum in belluis convenit.

one carent, licet principium agendi insitum habeant, non dicuntur propterea *sponte*, sed tantum *naturaliter* agere. Ubi notandum, illud esse discrimen inter actum Spontaneum, naturalem, & violentum: quod actus Spontanei principium sit insitum cum prævia aliqua cognitione finis; Naturalis vero principium sit quidem insitum, sed absque ulla finis seu objecti notitia: denique, Violenti principium non sit insitum sed distinctum, ut patet in motu lapidis sursum projecti; cujus motus principium est in projiciente non in projecto. At vero si *voluntarium* proprie ac strictè sumptum, quatenus est hominis proprium, potentiæ definiri, id erit principium elicitivum actus cum cognitione finis, quam non reperiuntur in bestiis. Quod ut intelligas, notandum est, duplicem esse finis cognitionem, unam perfectam, alteram imperfectam. Perfecta est, quando non tantum res quæ finis est cognoscitur, sed in ipsa re finis ratio apprehenditur, simulque ipsa proportio eorum quæ ad finem ordinantur percipitur. Ejusmodi cognitio finis soli naturæ rationali competit; quæ propterea potest ordinare media ad finem, & ad ipsum se movere; non item irrationalis creatura. At vero imperfecta cognitio finis ea est, qua cognoscitur res quæ dicitur finis; cæterum nec ipsa finis ratio nec proportio mediorum ad ipsum finem cognoscitur. Ejusmodi cognitio finis animalibus & pueris nondum usum rationis habentibus competit. Ex quibus intelligere est, rationem voluntarii in hominibus ratione utentibus perfectam esse, in animalibus vero & pueris vel amentibus imperfectam.

Discrimen inter actum Spontaneum, Naturalem, & Violentum.

Voluntarium strictè sumptum soli homini competit.

Finis cognitio duplex Perfecta. Imperfecta.

11. Secundo quæritur, Utrum Voluntarium in hominibus sit semper liberum proprie dictum? Respondetur, Non ita esse. Esto enim nullum voluntarium possit esse coactum; potest tamen aliquod voluntarium esse necessarium in homine, esse infallibile ac necessarium. Ut ge. Velle beatum seu finem in communi, hoc enim naturaliter est, non liberum, juxta communem

An Voluntarium in hominibus sit semper liberum?

D. Tho-

D. Thomæ 1. & tamen est voluntarium, quia principium hujus voluntatis est insitum. Verum quia supra docuimus, voluntatem etiam circa finem in hac vita esse liberam, saltem quoad exercitium actus; hinc absolute dicendum est, nihil esse voluntarium homini ordinarie in hac vita quod non sit quoque liberum: Est tamen in futura vita aliquid voluntarium homini quod tamen non est liberum, nempe amor Divinæ essentiæ clare cognitæ. Quod si quæras, An voluntarium in homine dum vivit sit semper deliberatum seu præconsultatum; respondetur, Non ita esse: Quia actus hominis circa finem sunt voluntarii, imo liberi; nec tamen proprie sunt deliberati seu præconsultati, cum deliberatio seu consilium sit proprie mediorum non finis. At vero voluntarium in homine circa media, est semper deliberatum seu præconsultatum. Cæterum dixi, actus hominis circa finem non posse proprie deliberatos, quamvis tamen aliquo modo deliberati dici possint, quatenus à deliberata, hoc est, libera, voluntate proficiscuntur: Sic enim omnis actio humana dicitur deliberata, hoc est, libera. Adde etiam, aliquam deliberationem impropriam cadere & in ipsum finem, ut alias dicemus: Sicque omne voluntarium hominis in hac vita erit saltem improprie deliberatum.

Nihil voluntarium homini ordinarie nisi liberum. Dub. Resp.

Actus humani circa finem non sunt proprie deliberati.

Tertio quæritur, An omne voluntarium in homine sit actus aliquis, an vero possit esse voluntarium sine ullo actu. Respondetur, Posse voluntarium esse in homine absque ullo actu, cum non tantum actio sed etiam cessatio ab ipsa actione homini sit voluntaria: possumus enim nostro arbitratu agere vel non agere, velle vel non velle: Neque enim tantum peccata commissionis, quæ sunt contra præcepta negativa, sed etiam omissionis, quæ sunt contra præcepta affirmativa, sunt vere voluntaria; cum justè à Deo puniantur. Notandum igitur est, voluntarium, quod est à voluntate esse duplex; aliud nempe voluntarium directe, aliud vero voluntarium indirecte.

III. *An omne voluntarium sit actus.*

Peccata omissionis vere sunt voluntaria.

Nota.

Voluntarium duplex.

Voluntarium directè non est nisi à voluntate agente voluntarium vero indirectè potest esse à voluntate non agente cum potest ac debet agere: v. g. Si proponatur aliquod malum voluntati quod possit ac debet propellere, si illud non propellat, quamvis non eliciat actum volendi circa illud idem, censetur tamen illud velle, non quidem directè sed indirectè; atque adeo incommoda quæ inde sequentur censeri debent indirectè ac interpretative voluntaria. Et certe multa censentur voluntaria quæ non sunt actu volita, sed virtute tantum, & (ut loquuntur) interpretative vel implicite: ut cum quis vult immodicum potum vini ex quo novit secuturam ebrietatem, licet actu non velit ipsam ebrietatem, illam tamen censetur velle virtute, & ex consequenti, seu interpretative: Sic omissio ejus peccati quod non potest compati cum eo quod quis expresse vult, censetur voluntaria: ut si quis velit ludere eo tempore quod tenetur audire Sacrum, censetur velle omittere Sacrum.

Multa voluntaria non sunt actu volita.

Quæstio II.

Quid sit Involuntarium, & quotuplex.

Definitur Involuntarium.

INvoluntarium in genere quatenus Spontaneo opponitur, definiri potest, Quod præter inclinationem appetitus spontaneam accidit. Ex quo intelligere est, involuntarium in iis rebus inveniri in quibus esse potest voluntarium & spontaneum.

Involuntarium duplex.

Est autem involuntarium juxta Aristotelem duplex; aliud involuntarium *per violentiam*, aliud vero *per ignorantiam*. Involuntarium violentum definitur, *Cujus principium est extra, ita ut id quod agit, vel patitur, nullam vim conferat*, 3. Ethic. cap. 1. Involuntarium vero per ignorantiam, *id quod molestum est, efficit, causas pœnitentiæ sibi peractum est & in notitiam augenis devenit*. Ex quo intelligere est, duo esse quæ juxta Aristotelis sententiam & rei veritatem (ut docet S. Thomas 1. 2. qu. 6. art. 5. & 8.) involuntarium

1. *Per violentiam.*

2. *Per ignorantiam.*

rium efficiunt, nempe vi olentiam, & ignorantiam.

Et quidem quod violentia causet involuntarium, constat; Quia violentia in rebus naturalibus cognitione carentibus aliquid facit contra naturam seu innatutale, ut patet in lapide projecto, ergo à pari, eadem violentia in rebus cognitione ac proinde voluntate aliqua saltem impropria præditis faciet aliquid contra voluntatem seu involuntarium. Si objicias, Humanæ voluntati vim inferri non posse, proindeque nihil homini involuntarium accidere posse; respondeo, Non quidem ipsi voluntati, neque actibus ipsius elicitis, sed actibus ejusdem imperatis vim inferri posse; Potest enim impediri executio liberi arbitrii quoad actus imperatos; unde aliqui motus circa corpus reclamante omnino libera voluntate possunt accidere. Quod autem ignorantia causet involuntarium, experientia satis constat: Nam multa nulla sua culpa per ignorantiam agunt homines, quæ sublata ejusmodi ignorantia non agerent; unde illos facti postea pœnitet: quod certissimo indicio est, ea non esse ipsis voluntaria sed involuntaria. Verum quia non omnis ignorantia causat involuntarium, ideo de illa aliquid specialius sequenti quæstione dicendum est.

Quod violentia causet involuntarium.

Object.

Solut.

Quod ignorantia causet involuntarium.

Quæstio III.

Quid, & quotuplex, sit ignorantia; & quænam ignorantia sit involuntarii causa.

PRimum quæritur, Quid sit ignorantia. Respondetur, Ignorantiam esse Carentiam cognitionis ejus quam quis natus aptus est habere. Itaq; carentia cognitionis ejus quæ conditionis humanæ capitum excedit, non tam *ignorantia* quam *nescientia* dicenda est.

I. *Difficultas, Quid sit ignorantia.*

II. *Quotuplex sit.*

Secundo quæritur, Quotuplex sit ignorantia. Respondeo. Ignorantiam pro varia consideratione vario modo dividi: Spectati enim potest, primo in se, seu *citer spatione sui*; deinde, ratione rem objecti circa quod *ejus* versetur,

Quadruplex.

versatur, tum subjecti in quo residet; denique, ratione actus voluntarii. Itaque primo, ignorantia ratione sui & quidem generalissime spectata, dividitur in ignorantiam. Puræ privationis, quæ simpliciter *ignorantia* dicitur; & ignorantiam Pravæ dispositionis, quæ non tam *ignorantia* quam *error* solet appellari. Secundo, ignorantia propria dicta ratione objecti dividitur in ignorantiam Juris & ignorantiam Facti. Illa dicitur, cum ignoratur lex vel statutum aliquod; ut si quis nesciret tempore Quadragesimæ jejunandum esse: Hæc vero vel cum ignoratur res seu factum; ut si quis nesciat se commisisse homicidium: vel etiam cum ob ignorantiam circumstantiæ ignoratur quale sit factum; ut si quis percuteret clericum quem tamen nesciret esse clericum, laborat ignorantia facti; quamvis enim sciret percussionem clerici esse ecclesiastico jure prohibitam, nesciret tamen eum, quem merito se percutere existimat, esse clericum. Tertio ignorantia ratione subjecti dividitur in ignorantiam Invincibilem & Vincibilem, quæ sola culpabilis esse potest, Invincibilis dicitur, quando non est in potestate alicujus id scire quod ignorat; seu quando non potest ignorantiam vincere, sive nullo modo possit sive non possit adhibendo humanam & moralem diligentiam: ut si quis rusticus ignoret quonam die indictum esset jejunium quia à nullo id potuit rescire, nec eo die jejunet, censebitur id facere ignorantia quadam invincibili. Vincibilis autem ignorantia dicitur, quæ adhibita morali diligentia vinci seu superari potest: Quæ duplex est: altera Affectata, altera Crassa. Illa est, cum quis vult sponte ignorare, ita ut ignorantia directe sit volita; qualem ignorantiam affectant improbi homines quo liberius peccent, juxta illud Psal. 35. 4. *Noluit intelligere ut bene ageret.* Hæc vero dicitur, quando quis non vult adhibere studium & laborem quem tenetur adhibere ut aliquid sciat: & quidem hæc ignorantia censetur indirecte volita propter negligentiam, sicuti

Nam 1. *Ratione Sui est* Puræ privationis, *&* Pravæ dispositionis.

2. *Ratione Objecti.* Juris, *&* Facti.

3. *Ratione Subjecti.* Invincibilis.

Vincibilis *eaque vel* Affectata. *vel* Crassa.

submersio

submersio navis nauclero ignaviter dormienti tribuitur. Quarto, Ignorantia ratione actus dividitur in Antecedentem, Concomitantem & Consequentem. Antecedens dicitur, quæ præcedit omnem consensum voluntatis, ita ut nullo modo sit volita; & nisi voluntatem præcessisset, actio secura non fuisset: estque ignorantia illa semper invincibilis & inculpabilis, & sola causa securæ actionis; ut si quis interficiat hominem existimans esse feram; si enim præsensisset, nunquam occidisset. Concomitans dicitur, quæ actionem comitatur, ita ut non sit illius actionis causa, sed etiamsi abfuisset, actio semper consecuta fuisset; ut si quis existimans se feram occidere capitalem hostem interficeret, quem etiam absq; tali ignorantia sibi occurrentem interemisset; Unde qui sic agit, ignoranter quidem agit, sed non per ignorantiam. Consequens ignorantia sic appellatur, quod voluntatem consequatur, utpote quæ sit directe vel indirecte volita; eademque est cum ignorantia vincibili, sive affectata sive crassa; ut si quis quodam die Vigiliæ non jejunat, quia noluit scire an eo die indictum esset jejunium.

4. *Ratione Actus.*

Antecedens.

Concomitans.

Consequens.

Tertio quæritur, Quænam ignorantia pariat involuntarium. Respondetur, Solam ignorantiam invincibilem seu antecedentem, sive sit juris sive facti, parere involuntarium; quia sola hæc ignorantia non est ullo modo volita, nec proinde voluntaria, ac proinde quod ex ea sequitur non censetur volitum seu voluntarium, sed involuntarium: At cum ignorantia est aliquo modo volita seu voluntaria, id quoq; quod ex ea sequitur censetur volitum seu voluntarium. Quo loco nota ignorantiam juris naturalis (saltem quoad prima ejus principia) non posse esse invincibilem, nec proinde inculpabilem; quare non potest causare involuntarium; at vero ignorantiam juris positivi, sive Divini sive humani, tum ecclesiastici cum civilis, posse ut plurimum esse invincibilem & inculpabilem, ac proinde causare posse involuntarium.

III. *Quænam ignorantia pariat involuntarium.*

Ignorantia autem facti sæpe est invincibilis, quia vix potest quis prævidere omnes circumstantias facti; neque etiam ad id semper obligatur.

Quæstio IV.

Utrum nihil præter Vim & Ignorantiam, pariat involuntarium.

Prior difficultas de Metu.

Difficultas est præsertim de Metu & Cupiditate. Quod igitur spectat ad metum, dubitatur an ea quæ metu impendentis alicujus mali fiunt, sint voluntaria an involuntaria: ex. gr. Si quis naufragium timens, merces in mare projiciat, ne ponderosior navis submergatur, quæstio est, an sponte seu voluntarie, an potius involuntarie projecerit. Respondetur.

Resp.

Has & similes actiones esse partim voluntarias partim involuntarias. Si enim actiones illæ per se & unde spectentur, sunt involuntariæ; si autem spectentur cum omnibus suis circumstantiis & absolute prout fiunt, revera sunt voluntariæ: sicque absolute & simpliciter sunt voluntariæ, quia dum actu fiunt, libere imperantur à voluntate, secundum quid vero & ex hypothesi sunt involuntariæ, quia nisi impendentis periculi metus urgeret non fierent. Ea vero quæ in agente reperitur repugnantia, non potest reddere actionem quæ libere fit, absolute & simpliciter involuntariam.

Posterior difficultas, de Cupiditate.

Quod spectat ad cupiditatem; tantum abest ut actionem hominis cupiditate inflammari reddat involuntariam, ut eam potius reddat magis voluntariam; facit enim ut voluntas quam incitat, majori in ipsam actionem propensione feratur. Quod tamen intelligendum est de ea cupiditate quæ subest voluntatis imperio, quæque judicium rationis non omnino perturbat. Etsi enim ea quæ ex nimia passione judicium rationis perturbante proveniunt, dici possint voluntaria si appetitum spectes sensitivum; non tamen censeri debent ipsi homini absolute voluntaria, quia non ex libera voluntate fiunt. Cum autem

Nota.

passio

passio non est adeo vehemens, tunc actio dici posset secundum quid minus libera, sed absolute & simpliciter magis voluntaria.

Quæstio V.

De Bonitate & Malitia humanarum actionum in genere.

Quia nulla re magis quam bonitate & malitia actiones humanæ quatenus humanæ seu morales inter se differunt ac dignoscuntur, ideirco de earum bonitate & malitia nonnihil generatim dicendum est.

I. *Difficultas, Quod sint Bonitas & Malitia moralis.*

Primo quæritur, Quid sint. Respondetur, Bonitas actionis humanæ quædam est ipsius conformitas cum recta ratione: Malitia vero quædam est ejusdem difformitas & alienatio à recta ratione. Rectam appello rationem, bonam mentem ab omni opinionum fumo liberam, Dei naturæque leges pernoscentem, ac de quaque re agenda exprælecta lege sapienter ac prudenter judicantem. Per has autem differentias valde inter se distinguuntur actiones humanæ in genere Morum, licet Physice & in genere Entis nullo modo differant: v. g. Hominem interficere sive privata sive publica autoritate, si Physice spectetur, est eadem specie actio; at vero si Moraliter spectetur, est toto genere diversa: Nam hominem interficere privata autoritate, est malum & prohibitum; at vero eum interficere publica autoritate, bonum & licitum.

II. *Quænam earum origo.*

Secundo quæritur, Undenam petatur bonitas & malitia, seu conformitas & difformitas actionum. Respondetur primum, quod actiones hominis possint esse bonæ vel malæ seu vitiosæ, & proinde laudis vel vituperii, meriti vel demeriti capaces, oriri ex libero agendi principio unde profluunt: quod vero actu sint bonæ vel malæ, & specialiter hoc vel illo modo bonæ vel malæ, pendet ab objecto, circumstantiis, & fine; & præsertim ab objecto circa quod versantur: Si illud enim sit rationi consentaneum, actio quoque erit bona; si vero à ratione sit dissentaneum, erit mala: Cum

enim actiones humanæ specificationem sumant ab obiecto, ab eodem quoque specialem bonitatis vel pravitatis rationem accipiunt. Dices, Obiectum actionis humanæ seu appetitionis liberæ esse finem, proindeque semper bonum, ideoque pravitatem actionis ab ipso non posse definiri. Respondetur, Obiectum esse quidem semper finem actus humani, proindeque sub ea ratione esse semper bonum: verum quod aliquando potest esse bonum apparens duntaxat, hinc fieri potest ut sit absolute malum, ac proinde illius appetitio sit mala. Adde, quod licet sit vere bonum sensui, rationi tamen potest esse malum: Quod enim bonum jucundum est, aut etiam utile, non semper est honestum seu rationi consentaneum; ideoque illius appetitio potest esse moraliter mala seu viriosa. Notandum autem, non tantum internum seu elicitum voluntatis actiones, sed etiam externas seu imperatas vere & formaliter dici bonas vel malas in genere morum; cum discrimine tamen: quod actiones elicitæ denominentur tales intrinseca denominatione; imperatæ vere non nisi extrinseca, ab ea bonitate & malitia quæ formaliter est in ipsa voluntate: Quemadmodum agens transeunter formaliter denominatur *agens* non secus ac agens immanenter, extrinseca tamen denominatione ab ea actione quæ recipitur in patiens.

Obiect.

Resp.

Nota. Non solum internæ sed etiam externæ actiones sunt moraliter bonæ vel malæ.

III. *An omnis actio humana sit bona vel mala.*

Tertio quæritur, An omnes actiones humanæ seu liberæ sint necessario aut bonæ aut malæ, ita ut nulla detur indifferentia ad utrumque. Respondeo, Actiones humanas dupliciter considerari posse: nempe, vel secundum speciem, & velut in actu signato, ut loquuntur; vel secundum individuum, & velut in actu exercitio. Et quidem si priori modo spectentur, possunt admitti quidam actus humani secundum se & ex natura sua indifferentes. Ratio D. Thomæ est 1. 2. qu. 18. art. 8. Quia *actus humanus, seu moralis habet speciem ab obiecto relato ad principium actuum humanorum, quod est ratio. Unde si obiectum actus includat aliquid*

Quo sensu admittantur quædam indifferentes.

quod

quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus secundum suam speciem; sicut, dare eleemosynam indigenti: si autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus secundum speciem; sicut, furari, seu tollere alienum. Contingit autem quod objectum actus non includit ex se aliquid pertinens ad ordinem rationis; ut, levare festucam de terra, deambulare vel sedere certo tempore. Et tales actus secundum suam speciem, seu in genere & ex natura sua, *dicuntur indifferentes.* Si vero posteriori modo spectentur actiones humanæ, nullæ sunt indifferentes. Nam omnis actio quatenus actu exercetur, aut sit propter finem convenientem rectæ rationi, & sic est bona; aut propter finem non convenientem, & sic est mala, licet ille finis non sit ex se contrarius rectæ rationi: Tenentur enim unusquisque intendere finem congruum suæ naturæ: unde *verba otiosa*, licet non proferantur propter malum finem, quia tamen carent debito fine, *judicio* relervantur. Notandum autem illud est, quod actus internos seu elicitos eandem esse bonitatem & malitiam quæ petitur ex objecto cum ea quæ petitur ex fine; quia eorum actuum idem est objectum & finis: at vero quoad externos alia est bonitas quæ petitur ex objecto ab ea quæ petitur ex fine; quia illorum objectum ab eorundem fine distinguitur: Quo fit ut ejusmodi actus nonnunquam secundum objectum sint boni, & secundum finem mali, & è contra; & ideo secundum qui boni, absolute vero mali: sicut, dare eleemosynam ob vanam gloriam; & furari ad dandam eleemosynam.

Quo sensu nullæ indifferentes admittendæ, Matth. 12. 36. *Notandum.*

Quæstio VI.

De Circumstantiis humanarum actionum.

Circumstantiæ humanarum actionum dicuntur quod circumstent actiones humanas, præsertim exteriores seu imperatas, quasi extrinsecus se habentes ad earum substantiam sive essentiam.

Unde dictæ circumstantiæ.

Sunt autem hæ septem præcipuæ, ad quas cæteræ

Circumstantiæ septem præcipuæ.

terræ omnes revocantur, hoc versiculo comprehensæ: *Quis; Quid; Vbi; Quibus auxiliis; Cur; Quomodo; Quando.*

Quis, significat accidentia personæ agentis: ut, Utrum qui interfecit, sit civis an peregrinus; laicus an clericus. *Quid*, significat qualitatem objecti, circa quod actus versatur: ut, An res furto ablata sit sacra an profana. *Vbi*, significat accidentia loci; ut, An in loco sacro vel profano scelus patratum sit. *Quibus auxiliis*, id est, quibus instrumentis ut mediis quis usus fuerit: ut, Percusserit ne gladio an fuste. *Cur*, id est, ob quem finem: ut, An privati publicive commodi causa aliquis se periculo mortis objecerit. *Quomodo*, significat actionis modum; ut, Dolone an bona fide aliquid quis fecerit. *Quando*, significat accidentia temporis; id est, Quo tempore, utrum die festo an profesto rem Divinam quis omiserit.

Difficultas circa quam Notandum.

De illis autem quæritur, Quanti sint momenti ad bonitatem & malitiam humanarum actionum. Circa quod primo notandum est, Circumstantiarum quasdam insigniter augere bonitatem vel malitiam actionum moralium, quasdam vero non: Exempli gratia, Cum alter furto surripit centum aureos, alter quadrantem, quantitas pecuniæ in priori furto reddit illud nobiliter grave, in posteriori minime. Sicque fieri potest, ut peccatum quod est natura sua mortale, propter circumstantiam fiat veniale; & è contra veniale fiat mortale, etsi non mutetur species actus quoad objectum; ut patet in supradicto exemplo furti. 1.

Secundo notandum est, Circumstantiarum quasdam invehere majorem deformitatem vel bonitatem ejusdem speciei, quasdam specie differentem: Nam circumstantia instrumenti quo quis hominem interimit, nempe gladii aut fustis, non addit homicidio malitiam diversam specie; at cum quis hominem interimit ut eum spolier, illa circumstantia finis addit homicidio deformitatem novæ speciei; quandoquidem furtum specie differt ab homicidio. 2.

Tertio notandum, Qua-

Quasdam circumstantias non tam addere novam rationem malitiæ & bonitatis quam ipsam immutare: verbi gratia, Quod res furto ablata sit sacra, facit quod ejusmodi ablatio non sit simplex furtum, sed sacrilegium, à simplici furto specie distinctum. Quarto notandum est, Eam circumstantiam addere actui malitiam vel bonitatem specie differentem, ut illam immutare, quæ importat specialem ordinem conformitatis vel difformitatis ad rectam rationem & legem Dei; ut patet in supradictis exemplis, & docet D. Thomas 1. 2. qu. 18. art. 10, & 11, Sed hæc de actionibus humanis in genere satis.

Posterior Disputatio hujus Tractatus.

De Actionibus humanis speciatim.

Quæstio I.

Quænam sint præcipuæ species actionum humanarum.

Actio humana duplex: elicita Imperata.

CElebris est humanarum actionum partitio in Elicitas & Imperatas. Elicita voluntatis actio dicitur, Cujus voluntas est immediatum principium; vel, Quam voluntas ex seipsa & in seipsa elicit: Imperata vero, Quæ ab alia facultate quam à voluntate, non tamen sine voluntatis imperio, elicitur. Elicita, voluntatis actio duplex in genere admitti potest: altera circa bonum ut sic, quæ generali nomine Volitio dici potest; altera circa malum ut sic, quæ potest dici Nolitio. Rursus, elicita voluntatis actio circa bonum, aut est circa finem aliquorum mediorum, aut circa media ipsa. Actio elicita circa finem est triplex; nempe Volitio. Fruitio, Intentio: circa media quoque triplex; nempe Electio, Concensus, Usus. Imperata vero alia interna est, nempe actiones intellectivæ & sensitivarum facultatum sive cognoscitivarum, ut Phantasiæ, Æstimativæ; sive appetitivarum, ut

Elicita quotuplex.

Quotuplex Imperata,

ut utriusque appetitus sensitivi: alia vero externa, nempe operationes membrorum externorum. De his autem, tum elicitis cum imperatis actionibus deinceps ordine dicemus, si prius notaveris, Utrasque in hoc convenire, quod sint in potestate voluntaris, saltem quoad exercitium actus; ideoque solæ sunt liberæ, humanæ, seu morales: In hoc tamen differunt, quod elicitæ ab ipsa voluntate eliciantur; imperatæ vero ab alia facultate, idque juxta imperium voluntatis: Deinde, elicitæ sunt semper appetitivæ; imperatæ vero possunt esse cognoscitivæ: Illæ sunt semper internæ & occultæ; hæ vero nonnunquam externæ esse possunt & sensibus obviæ. Mitto hic aliam celebrem divisionem actionum humanarum in Honestas & Vitiosas; tum honestatum & vitiosarum in suas species, quia satis bene intelligi poterit ex iis quæ dicemus in postremo tractatu de virtutibus & vitiis.

Nota.

Alia diversio actionum humanarum

Quæstio II.

De humanis actibus elicitis circa Finem; ac præsertim de Volitione & Intentione.

Tres actus elicitii voluntatis circa finem Voluntas.

TRes esse actus elicitos circa finem, superiori quæstione subindicavimus, nempe Voluntatem seu Volitionem, Fruitionem, & Intentionem: probaturque ex triplici modo quo voluntas fertur in finem juxta triplicem ejusdem finis considerationem. Vel enim fertur in finem absolute spectatum, quatenus est quid bonum in se; diciturque Voluntas seu Volitio. Aristoteli *βέλησις* vel fertur in finem quatenus est quid bonum, illudque ultimum in quo conquiescit ejus desiderium, licet illud bonum actu non possideat; diciturque Fruitio: vel denique fertur in finem quatenus certis quibusdam mediis est acquirendus; diciturque Intentio.

Fruitio.

Intentio.

Quid significet hic vox voluntas.

Ut autem intelligas quomodo isti voluntatis actus inter se distinguantur, notandum est hic, speciales esse acceptiones istorum vocabulorum, *voluntatis* nempe,

scempe, *fruitionis*, & *intentionis*. Nam licet *voluntas* communiter accipiatur pro facultate ipsa volendi, attamen hic accipitur pro Volitione, non quidem generaliter sumpta, quatenus opponitur Nolitioni, sed specialiori quodam modo, quatenus est actio voluntatis circa finem absolute spectatum. *Fruitio* quoque communiter accipitur pro reali possessione rei olim desideratæ: at vero hic accipitur pro quietudine quadam voluntatis in fine volito, tanquam in aliquo ultimo, sive finem illum actu possideat sive non. Denique, *intentio* hic non significat quamlibet tendentiam voluntatis in finem, sed in finem quatenus ad ipsum per aliqua media perveniri potest. Hoc posito dicimus, Licet isti actus formaliter & etiam realiter distinguantur inter se, nihilominus tamen vix unus sine aliis reperitur: Et licet aliquando volitio sine fruitione, & fruitio sine intentione reperiantur; non tamen intentio, neque fruitio, sine aliqua volitione finis apprehensi. Quare Aristoteles intentionem à volitione finis non videtur distinxisse, eo quod volitionem sequitur intentio, eamque complectitur. Est autem major connexio volitionis & intentionis inter se, quam cum fruitione; eo quod fruitio est tantum finis ultimi, ut volitio & intensio versantur etiam circa fines intermedios. Dicitur autem volitio esse tantum boni, & quidem finis, non mediorum, quia licet media possint esse volita, quoniam tamen ipsa quatenus media non propter se sed propter aliud sunt volita, non tam ipsa quam finis ipsorum censetur volitus; & ideo voluntas seu volitio dicitur esse finis, non mediorum, sicut & ipsa intentio. Sicut enim electio mediorum, sic intentio citra controversiam dicitur esse ipsius finis, qui licet postremo habeatur, primo tamen intenditur, cum propter ipsum cætera eligantur. Ex quo intelligis, intentionem esse priorem & nobiliorem electione, quemadmodum finis ut finis prior & præstantior est mediis quæ propter ipsum expetuntur. Quæres forsan, Utrum intensio pelluis etiam

Quid fruitio.

Quid intentio.

Cur voluntas seu volitio dicatur esse finis tantum, & non mediorum.

Dub.

Solut. etiam conveniat. Respondetur, Non convenire nisi solis agentibus per rationem; eo quod finem intendere, est eo modo finem expetere ut propter ipsum & ad ipsum certa ratione media ordinentur ab eo qui intendit: quod soli creaturæ rationali convenit. Nam licet belluæ finem imperfecte apprehendant, non tamen percipiunt ipsam rationem formalem finis, nec ordinem mediorum ad finem; quæ tamen desiderantur ad hoc ut finis intendatur ab agente.

Quæstio III.

De humanis actibus circa Media; præsertimque de Electione.

Tres actus voluntatis eliciti circa media: Electio, Consensus.

Sicut circa finem ita quoque circa media tres actus voluntatis eliciti numerantur, nempe Electio, Consensus, Usus; colliguntur que ex triplici modo quo se habet voluntas circa media. Primum enim, si plura occurrant, unum præfert alteri; dicitur que Electio. Secundo, in eo medio quod alteri prætulit, se complacet; estque Consensus. Tertio, medium illud quod sibi aptum judicat, ad finem assequendum applicat; dicitur que Usus.

Usus.

Cum vero satis constet quid sit usus mediorum, nempe applicatio eorum ad finem; quod est voluntatis, tanquam primi moventis; rationis, tanquam dirigentis; & aliarum potentiarum, tanquam exequentium: (quo fit ut in sola rationali creatura reperiatur, quæ sola potest referre seu ordinare unum ad aliud) item, qui differat usus ab electione & consensu; nempe quod utrumque consequatur, & quod immediate sequatur imperium voluntatis applicantis potentias sibi subditas ad operandum consequendi finis gratia: Restat ut explicemus quid sint electio & consensus, & quomodo inter se differant.

Usus soli rationali creaturæ proprius.

De Electione.

Quod igitur spectat ad Electionem, quam Aristoteles προαίρεσιν appellat, describitur ab eodem, 3. Ethic. cap. 2. *Voluntarium quid præconsultatum*, id est, actio

ctio voluntatis quam præcedit consilium seu deliberatio; & cap. seq. *Appetitio deliberata (seu de deliberatione nata) eorum quæ sunt in nostra potestate.* Breviter & clare definiti posset, Deliberata acceptatio unius medii præ altero. Ex quibus intelligere est, Electionem esse actum voluntatis elicitum, dependentem tamen à præcedente rationis deliberatione, & quidem circa medium, illudque non absolute spectatum, sed quatenus alteri est anteponendum: deinde, Electionem soli rationali creaturæ convenire, non brutis animantibus; cum in his consilium seu deliberatio, quæ electionem necessario debet antecedere, locum non habeat: denique, Electionem nunquam esse finis: quia illud cadit sub electionem quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium; finis autem utpote in operabilibus se habet ut principium, non ut conclusio, ut scribit Philosophus 2. Phys. t. 89. Et licet id quod est finis respectu aliquorum, possit nonnunquam cadere sub electionem; non tamen sub ratione finis seu sub ratione medii, quatenus illud idem potest esse medium respectu ulterioris alicujus finis; quemadmodum id quod est principium alicujus scientiæ potest esse conclusio superioris. Est autem libera hæc voluntatis actio, quia licet ut plurimum sequatur antecedentis deliberationis judicium ad unum aliquod eligibile determinatum, non tamen illud necessario sequitur. Adde, quod judicium illud non est necessario determinatum ad unum, utpote quod non necessario sequatur ex suis principiis; sicque ita unum eligibile acceptat voluntas, ut ei sit integrum illud non acceptare, aut etiam aliud acceptare.

Electio soli rationali creaturæ convenit.

Finis ut finis non cadit sub electionem.

Electio est libera actio.

Quod vero spectat ad Consensum; est actus voluntatis natura posterior ipsa electione, nempe applicatio motus appetitivi ad id quod ex consilio judicatum est ac electum. Sicque in eligibilibus consensus præsupponit semper consilium & electionem. Dico in eligibilibus, id est, cum plura sese offerunt media quorum unum alteri præferendum est; nam

De consensu Consensus semper præsupponit consilium & electionem in eligibilibus,

cum

cum unum tantum occurrit medium ad finem consequendum, tunc non est locus deliberationi nec electioni, sed tantum requiritur consensus voluntatis quo voluntas sese applicet ad illud medium ut exinde utatur; adeo ut non possit esse liber usus mediorum absque prævio consensu voluntatis circa illa media, licet possit nonnunquam esse absque prævia electione. Ex quibus facile intelligitur qui differat consensus ab electione. Et quoniam electio non nisi ex antecedenti consilio seu deliberatione fit, ideo de consilio seu deliberatione proxime sequenti quæstione nonnihil dicendum est.

Quæstio IV.

De Consilio seu Deliberatione electionem præcedente.

1. *Difficultas, quid sit Consilium seu Deliberatio.*

PRimum quæritur, Quid sit consilium seu deliberatio, quam Aristoteles βούλευσιν vocat. Definiri potest, Inquisitio rerum à nobis factibilium in ordine ad finem. Necessariam autem esse ejusmodi inquisitionem in rebus agendis, ex eo patet, quod electio consequitur judicium rationis de rebus agendis; in rebus autem agendis magna incertitudo invenitur, quia actiones sunt circa singularia contingentia, quæ propter sui inconstantiam sunt incerta admodum; in rebus autem dubiis & incertis ratio non profert judicium absque inquisitione seu deliberatione sive consultatione præcedente; & ideo necessaria est ejusmodi inquisitio rationis ante judicium de eligendis. Et quoniam inquisitio habet rationem antecedentis, judicium vero rationem consequentis, ex quibus constat integra ratiocinatio practica, idcirco ad eundem rationis actum utrumque referri solet, & sæpe nomine *consilii & consultationis* tum inquisitio antecedens cum judicium consequens intelligitur, ex quo proxime sequitur electio. Verum objicies, Deo tribui consilium, cum tamen in eo nulla ejusmodi inquisitio possit reperiri; Ephes. 1, 11. *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Respondeo, Consi-

Inquisitio antecedit judicium; ex utroque vero constat consilium.

Objectio. Solvitur.

lium

lium Deo tribui ratione certitudinis sententiæ seu judicii, non vero ratione inquisitionis præcedentis, quæ includit aliquam imperfectionem: ita ut *consilii*, de quo loco citato nihil aliud sit quam sempiternum illudque immobile decretum Divinæ voluntatis. Objicies præterea, Consilium non prærequiri ad actum voluntatis, sed potius subsequi, cum ipsum sit liberum & voluntarium. Respondetur, Nihil absurdi esse, eundem actum rationis respectu diversorum actuum voluntatis antecedere simul & subsequi: Nam consilium sequitur actum voluntatis in quatorum intellectus libero voluntatis motu incitatus deliberat; sit vero actum ejusdem voluntatis antecedit in quantum nihil eligitur nisi præconsultatum & deliberatum. *Objectio.* *Solut.*

II.

Secundo quæritur, An deliberatio sit tantum mediorum propter finem, an vero etiam ipsius finis. Respondetur, Esse tantum mediorum, non finis. Neque enim medicus an sanaturus sit consultat, aut orator, an sit persuasurus: aut legislator, an bonis legibus civitatem temperet; neque alii artifices de fine deliberant: sed omnes proposito sibi certo aliquo fine, quemadmodum eum possint assequi cogitant. Cujus rei causam reddit S. Thomas 1. 2. qu. 14. art. 2. eo quod quemadmodum in rebus addiscendis principia non cadunt sub quæstionem, ita in rebus agendis principia non cadunt sub deliberationem: principia autem rerum agendarum sunt fines. *Deliberatio est tantum mediorum, non finis.* *Ratio D. Thomæ.*

III.

Tertio quæritur; An eorum omnium quæ sunt propter aliquem finem detur consilium seu deliberatio. Respondetur ex Aristotelis loco citato, Deliberationem esse tantum eorum quæ à nobis aguntur, quæque aliter atque aliter fieri possunt in ordine ad finem consequendum: Itaque à deliberatione excludantur 1. impossibilia, quæ fieri nequeunt; 2. ea quæ non sunt in nostra potestate ut fiant vel non fiant; cujusmodi sunt ii omnes eventus qui vel à natura vel à necessitate vel à casu pendent: 3. ea quæ quamvis *Quænam à deliberatione excludantur.*

humana sint, ad nos tamen minime pertinent 4. quæ certo eodemq; semper modo à nobis fiunt; 5. quæ non interest utrum hoc vel illo modo fiant. Et quidem hæc omnia quæ à deliberatione excluduntur, similiter excluduntur ab electione.

IV. *Deliberatio procedit ordine analytico.*

Quarto quæritur, Quo ordine procedat consilium seu deliberatio circa ea quæ sunt ad finem. Respondetur, Procedere ordine analytico seu resolutorio; nempe incipiendo ab his quæ sunt viciniora fini, & progrediendo ad ea quæ sunt ab ipso remotiora: Primum enim deliberatur quibus mediis finis proximè haberi possit; tum, qua ratione seu quibus mediis ad illa perveniri possit; & sic qua via & ratione usque ista, donec ad illa deveniatur. At vero exsecutio opposito ordine nempe synthetico seu compositivo, progreditur, incipiendo à mediis remotioribus à fine, & per ipsa progrediendo ad alia Media fini viciniora.

Exsecutio è contra ordine synthetico.

Quæst. V.

De actionibus humanis Imperatis.

1. *Difficultas.*

NOnnullæ sunt circa actus imperatos difficultates sigillatim explicandæ.

Vndenam dicuntur actus imperati.

Primum quæritur, Quidnam sit illud imperium à quo actus humani dicuntur *imperati*. Respondetur, Actus ejusmodi formaliter denominari *imperatus* ab imperio à quo pendent. Imperium autem illud constare actus tum voluntatis cum rationis, quia utrumque includit. Ad rationem enim ejus imperii duo requiruntur: alterum quod ratio ordinet; alterum quod voluntas applicet ad agendum. Et quoniam ratio non ordinat movendo aliquid ad agendum nisi in virtute primi moventis in genere morum, nempe voluntatis; hinc scribit S. Thomas 1. 2. qu. 17. art. 1. quod *imperare sit actus rationis præsupposito actu voluntatis, in cujus virtute ratio movet per imperium* inferiores potentias *ad exercitium actus*. Et ibidem ad 3. docet, *illud imperium non esse actum rationis absolute, sed cum quadam motione, qua*

Imperium cujusnam sit facultatis.

Primum movens in genere morum quid.

est à voluntate. Ex illo autem imperio sequitur usus ejus quod subest potentiæ executivæ: sicque imperium illud ab usu distinguitur, tanquam ab eo quod naturâ posterius est. Imperium enim non est simul cum actu ejus cui imperatur; at verò usus ejus quod subest potentiæ executivæ est actus imperatus. Verum objicies, Usum esse unum ex actibus elicitis circa media. Respondetur, Licet actus qui vulgo dicuntur imperati, sintque alterius facultatis à voluntate, non possint esse eliciti; eliciti tamen à voluntate possunt nonnunquàm esse imperati, quatenus unum & idem non tantum alteri, sed etiam sibi ipsi potest imperare. *Ex imperio sequitur usus.* *Object.* *Solut.*

Secundo quæritur, Utrum Imperium & Actus imperatus sint idem actus. Respondetur primo juxta D. Thomam, Etsi actus illi sint diversarum potentiarum, quia tamen actus potentiæ inferioris fit in virtute superioris seu imperantis, idcirco censetur esse unus & idem actus. Quod si per *imperium voluntatis* intelligas ipsam motionem qua voluntas formaliter movet alias potentias (sicut vulgo accipitur; & etiam valde probabile est, actiones imperatas, quatenus ab elicitis distinguuntur, ab ipso denominari) tunc imperium erit ipsemet actus imperatus, quatenus à voluntate tanquam ab universali movente pendet, ut alias monuimus, in 2. parte harum Institutionum Moralium, Tract. 1. disp. 1. qu. 2. concl. 1. II. *Resp.* *Imperium & actus imperatus idem sunt.*

Tertio quæritur, Quinam actus in homine subdantur imperio rationis. Respondetur primo, Actus ipsius voluntatis illi imperio subesse. Notum enim est quod ratio possit ordinare de actibus ipsius voluntatis; nec absurdum est, actus voluntatis elicitos eo modo esse imperatos, à ratione scilicet ordinante. Secundo, actus rationis eidem rationis imperio subsunt. Sicut enim voluntas movet seipsam, sic ratio imperat sibi ipsi; in quantum utraque potentia reflectitur supra suum actum. Tertio, actus appetitus sensitivi in tantum subest imperio rationis in quantum III. *Resp.* 1. 2. 3.

tum est in potestate nostra. Quare actus appetitus sensitivi qui non sunt in nostra potestate, non subsunt imperio rationis, ut ii qui rationis judicium antevertunt. 4. Quarto, actus animæ vegetantis non subsunt prædicto imperio rationis: quia proceduut ex solo naturali appetitu, qui non sequitur vim apprehensivam; at vero ratio non imperat nisi per modum apprehensivæ virtutis. 5. Quinto, actus seu motus externorum membrorum qui consequuntur potentias seu vires sensitivas, subduntur imperio rationis; non item ii qui consequuntur vires naturales: Quia nempe vires sensitivæ subjacent imperio rationis, non item vires quæ dicuntur mere naturales. Cæterum quo modo voluntas moveat inferiores potentias, & quodnam dominium seu imperium in illas exerceat, supra dictum est in secunda parte, ubi de principiis internis congenitis humanarum actionum, qu. 2. Et hæc satis de ipsis actionibus humanis.

Secundus Tractatus hujus partis:

De Passionibus animæ.

Cur hic de Passionibus agatur.

QUia magnum est momentum passionum tum ad virtutes cum ad vitia, in quarum rerum contemplatione potissima pars Moralis philosophiæ posita est; cumque virtutes in iis passionibus moderandis & cohibendis versentur: doctrinæ ratio postulat ut ante Virtutum & Vitiorum tractationem de Passionibus disseramus. Et quoniam passionum duplex est consideratio; altera in genere, altera in specie: duplex quoque instituetur hujus tractatus disputatio; altera de iisdem generatim, altera de iisdem specialim.

Prior

Posterior Disputatio hujus Tractatus:

De Passionibus animæ generatim.

Quæstio I.

Quid, & quotuplex sit, & in quanam corporis parte resideat Appetitus sensitivus.

Passionum scaturigo quænam sit.

QUoniam omnium passionum fons & scaturigo est appetitus sensitivus, idcirco de illo nonnulla, ac præcipue tria quæ in hac quæstione proponuntur, hoc loco explicanda sunt, Ubi nota, quod licet appetitus sensitivus tam in brutis quam in hominibus reperiatur, nos tamen hic agere de appetitu sensitivo prout est in homine.

I. *Difficultas, Quid sit appetitus sensitivus.*

Primum quæritur, Quid sit appetitus sensitivus in homine. Respondeo, esse facultatem qua homo ex præcedente notitia sensus naturaliter inclinatur ad bonum sensibile ut tale cognitum. Quam definitionem ut capias, simulque intelligas ad quam animæ partem appetitus iste pertineat, repetenda est ex Aristotele 1. Ethic. cap. ult. celebris partium animæ divisio à Platone accepta 4. de Repub. Est igitur in genere anima in homine portio duplex: Altera superior, rationis capax; quæ propterea dicitur Rationalis seu Intellectiva; Altera inferior, rationis expers; eaque duplex; altera Animalis seu Sensitiva, quæ rationi potest obtemperare, unde dici potest *aliquo modo rationis particeps*; sequiturque gradum animæ sentientis; altera Naturalis seu Vegetativa, quæ rationis imperio nequaquam subest; sicque omnino est rationis expers, sequiturque gradum animæ vegetantis.

Anima in homine portio duplex.

Est autem in superiori animæ portione facultas duplex; altera Apprehensiva seu cognoscitiva, dicitur-que *intellectus*, altera Appetitiva, dicitur-que *appetitus rationalis* seu *voluntas*. Similiterque in ea inferioris parte animæ quæ dicitur animalis seu sensitiva, alia est facultas Apprehensiva, dicitur-que *sensus*; isq; mul-

triplex: sunt enim alii sensus exteriores, alii interiores; inter quos is qui intellectum seu rationem magis imitatur dicitur *imaginatio*, aliis *facultas cogitativa*, residetque in cerebro: Alia vero est facultas Appetitiva, dicturque vulgo *appetitus* absolutus; vel cum adjectione, *appetitus sensitivus* seu *animalis*: Qui quidem appetitus eodem modo se habet ad phantasiam seu imaginationem quo rationalis appetitus seu voluntas ad intellectum seu rationem: ut enim voluntas fertur in bonum ab intellectu cognitum, sic appetitus animalis fertur in bonum ab imaginatione perceptum. Tandem in illa infima animæ portione quæ rationi nescit obtemperare, ponitur duntaxat appetitus naturalis: Unde existit ab anima triplex appetitus in homine, nempe, Rationalis, Sensitivus, & Naturalis.

Imaginatio.

Appetitus sensitivus quo modo se habeat ad imaginationem.

Appetitus triplex.

II. Secundo quæritur, Quotuplex sit appetitus sensitivus. Respondetur, Duplicem esse; nempe concupiscibilem & irascibilem: Quorum ille semper cum corpore versatur, totusque in illius conversationem incumbit, hic vero rationi vinciior, nonnunquam illi ipsi vim toburque suppeditat; simul etiam concupiscibili opitulatur, quatenus removet difficultates & impedimenta quæ obstant quo minus bonum quod optat consequatur. Ex quo patet, irascentiam nonnunquam esse concupiscentiæ propugnatricem. Unde Plato 4. de Repub. utrumque appetitum a ratione & inter se distinguens, scribit Magistratui in civitate respondere in homine rationem; quæstuariis hominibus, cupiditatem; auxiliariis, id est militibus, irascentiam. Necessarium autem fuisse in animali utrumque appetitum, probatur: Quia sicut rebus aliis naturalibus indita quædam vis est non tantum ad prosequenda convenientia aut adversa fugienda, sed etiam ad resistendum contrariis (ut igni non tantum iodita est levitas, ut infima deserens ad superna convolaret; sed præterea calor inditus, ut contrariis agentibus, obsisteret) pari ratione congruum erat, in sensitiva animæ parte vim duplicem reperiri; alteram

Quotuplex sit appetitus sensitivus.

Concupiscibilis, Irascibilis.

Irascentia concupiscentiæ propugnatrix.

Necessarium in animalibus utrumque appetitum, probatur.

qui

quia animalia ad ea quæ prosunt incitarentur, & ab eis quæ videntur nocitura retraherentur; quæ vis est concupiscentiæ seu appetitus concupiscibilis: & alteram qua niterentur submovere occurrentia rei consequendæ impedimenta; quæ vis est irascentiæ seu appetitus irascibilis. Ex quo intelligitur commune discrimen inter utrumque appetitum quoad objectum, quod ille dicatur tendere in bonum sensibile absolute, hic vero in bonum sensibile quatenus difficile & arduum; non quod difficultatem expetat, sed utilitatem potius, cujus causa difficultatibus obluctatur, easque superat. Præterea, ex quo utriusque discrimen innotescit, quod nonnunquam irascibilis passiones repugnare videantur motibus concupiscibilis, quia concupiscentia inflammata plerumque iram frangit, & ira accensa concupiscentiam minuit. *Utriusque discrimen.*

Tertio quæritur, In quanam corporis parte resideat uterque appetitus sensitivus. Respondeo, Juxta eorum sententiam qui unum ab altero realiter differre existimant, videri valde probabile, cum phantasia sit in cerebro, irascentiam in corde, concupiscentiam vero in hepate collocandam esse; vel juxta Platonem, irascentiam in præcordiis, concupiscentiam vero in abdomine. Quia tamen probabilius esse judico, unum ab altero realiter non distingui sed tantum formaliter, ita ut unus & idem reipsa appetitus sensitivus sub una consideratione & respectu quarundam passionum dicatur concupiscibilis, sub alia consideratione & respectu aliarum passionum irascibilis nominetur, hinc eandem utriq; sedem in corde collocandam esse arbitror. Experimur enim omnes affectus sive iræ sive cupiditatis aliquam in corde perturbationem excitare, in eoq; mox sentiri. Addo etiam, cor ipsum esse vitæ principium, omniumque vitalium operationum fontem; ideoque valde congruum esse, ut in eo, tanquam in arce, appetitus ad servandam vitam & pericula propulsanda à natura dati resideant. III. *Quænam utriusque appetitus sedes.* 1. *Sententia.* 2. *Platonis.* 3. *Probabilior sententia de Qu. proposita.* *Confirmatur.*

Quæstio II.

Quid sint Passiones; & unde nascantur.

Passionis in genere descriptio.

ANimi passio definitur à Morali philosopho, Motus appetitus sensitivi ex quo apprehensione boni vel mali cum aliqua mutatione non naturali corporis; vel, quod eodem recidit, Actio appetitus sensitivi circa bonum vel malum opinatum, i. e. apprehensum vel judicatum ut tale à phantasia vel æstimativa. Dicitur *motus* vel *actio*; Quia cum in animo tria sint; potentia seu facultas, habitus, & actio: passiones autem animi, neque sint potentiæ, cum non sint perpetuæ; neque habitus, cum ante quam contrahatur ullus habitus sæpenumero excitentur; restat ut sint actiones sive actus vel motus ejus potentiæ seu facultatis à qua oriuntur, nempe appetitus sensitivi.

Descriptionis explicatio.

Passiones sic appellatæ.

Appellantur autem *passiones*, tum quia appetitus dum operatur patitur ab objecto, cum ab ipso trahi videtur; tum quia operationes illæ cum sensu quodam doloris aut voluptatis, quæ sunt corporis passiones conjunctæ sunt tum quia aliquam in corpore passionem excitant. Appellantur etiam interdum *perturbationes*, quia sæpenumero solent animum perturbare, nisi ratione coerceantur. Additur in supradicta definitione: *circa bonum vel malum opinatum*; ut per objectum distinguatur ab actu voluntatis, qui est circa bonum vel malum ratione cognitum. Illud etiam à nonnullis adjicitur: *cum aliqua mutatione corporis non naturali*: neque enim solent excitare passiones absque aliqua excedente corporis immutatione; præsertim quoad jugem illum motum quo naturaliter cor modo dilatatur modo contrahitur; Nam si actus appetitus sensitivi ad fugam retractionemque spectent, ut Timor & Tristitia, majorem quam par sit cordis contractionem efficient: si vero pertineant ad prosecutionem dilectationemque, ut Amor & lætitia, majorem quoque quam par sit cordis dilationem gignent. Mitto alias inde consequentes corporis mutationes;

Corporis alteratio perturbationis comes.

ut, quod timore sanguis ad præcordia confugit, ira vero & furore ebulliat & ad externas partes uberius diffundatur: In quo differunt actus appetitus sensitivi ab actibus appetitus rationalis seu voluntatis: qui, quia ex se à corpore sunt magis secreti, ut plurimum quieto corpore peraguntur; licet nonnunquam interveniente appetitu sensitivo, ex actibus rationalis appetitus aliqua corporis immutatio contingat. *Discrimen inter actus appetitus Sensitivi & Rationalis.*

Quod vero spectat ad originem passionum; constat ex præcedente quæst. eas ab appetitu sensitivo proxime & per se oriri, cum sint motus seu actus istius facultatis. Verum duo alia sunt paulo remotiora, præcipua tamen, passionum principia: alterum insitum in homine, nempe phantasia seu opinio sensus; alterum dissitum, nempe objectum quod cadit in sensum. Neque enim unquam appetitus ipse excitari posset, nisi prius imaginatio seu phantasia objecti specie impulla fuisset. Ex quo intelligis, rum objectum exterius cum sensum internum (nempe phantasiam) concurrere cum ipso appetien ad exc[illegible]as animi perturbationes; Quibus excitatis contingit ipsum rationis judicium adeo turbari, ut etiam in ipso rationali appetitu similes quodammodo motiones indeliberatæ nascantur, sicque homo totus in belluinam veluti naturam degenerans, omni in rem male opinatam nisu feratur: Sicque passiones non sunt phantasiæ, opiniones, ut præpostera rationis judicia; sed ex sensuum opinionibus natæ, præpostera rationis judicia pariunt. *Duo, præter appetitum, Passionum principia.*

Si quæras, Quodnam sit præcipuum sensitivi appetitus objectum, utrum bonum sensibile expetendum, an vero malum sensibile fugiendum; respondetur, Esse bonum expetendum, quia malum fugimus obtinendi boni causa. Hinc etiam Appetitus dictus ab *appetendo*: id autem quod appetitur, quatenus appetitur, bonum est; & inordinatus amor sui, qui omnium perturbationum prima & cæteratum veluti radix merito habetur, circa bonum est opinatum. *Dub.* *Resp.*

Quæst.

Quæstio III.

An omnis passio sit vitiosa, & nunquam cadat in virum sapientem.

Stoicorum sententia explicatur.

SToicis Philosophis olim visum est, passiones omnes vitiosas esse, & quosdam veluti laboramin animi morbus; ideoque in virum sapientem cadere nusquam. Quod si Philosophi illi per *passiones* non quaslibet motiones appetitus intellexerint, sed turbulentas duntaxat quæ prodeunt extra limites rationis animumque ad vitia inflectunt, à vero nequaquam videntur aberrasse. Verum quæcunque Stoicorum mens fuerit, vera est Peripateticorum, imo etiam Platonicorum, sententia; Passiones quatenus naturaliter fluunt à suo principio, nempe appetitu sensitivo, neque bonas esse moraliter neque malas, sed ad utrumque esse differentes: quatenus autem imperio rationis & voluntatis subjacent, eatenus esse bonas vel malas, secundum conditionem objecti circa quod versantur, vel finis ad quem ordinantur. Quod si motus illi nonnunquam excedere videntur, possunt à recta ratione adhibito modo salubriter temperari, tuncque bonæ sunt & meritoriæ. Itaque licet illi animi motus non possint radicitus extirpari, quod naturæ est; amputari tamen possunt & veluti circumcidi, quod virtutis est.

Probabilior Peripateticorum & Platonicorum sententia.

Quod omnis passio non sit vitium probatur.

Quod igitur non omnis passio sit vitium seu peccatum, probatur; Primum, quia id quo bene vel male uti possumus, non est ex se malum: sed passio est ejusmodi: Cupiunt enim, timent, lætantur, dolentque boni & mali; sed illi bene, isti male, sicut hominis seu recta seu perversa voluntas est. 1.

Secundo, Nemo tenetur ad culpam nisi propria voluntate deflexerit: non enim crimen habent quæ inferuntur reluctanti: ac ratione sæpius reluctante excitantur in nobis passiones: non igitur semper sunt vitiosæ. 2.

Denique, cum virtus circa passionem tanquam propriam materiam versetur, sane is virtute careat necesse est qui passio-

3.

passione caruerit: quare non sunt à sapiente viro penitus removendæ.

Porro, licet vehementior appetitionis motus qui liberum rationis arbitrium antevertit, malum quod dam dici possit, quia ordinatum naturæ statum excedit, ut Rom. 7. *Quod odi malum hoc facio*; non tamen continuo dici potest, proprie loquendo, vitium seu peccatum. Non enim passiones censentur nostra sponte declinare à naturali motu rationis: proindeque nec nobis ad peccatum imputari, nisi sint voluntariæ. Instabis, Concupiscentiam non semel ab Apostolo non modo *malum* sed etiam *peccatum, carnem peccati, & corpus peccati* seu *mortis* appellari: cujus rei causa non videtur alia quam quia ab ipsa passiones profluunt. Verum respondetur, Concupiscentiam nec esse peccatum, nec naturales illius motus esse peccata: ita tamen eam appellari, quod in ea quædam sit ex originali peccato contracta proclivitas ad peccatum, & quia ipsa per suos motus inclinat rationem & voluntatem ad malum.

Excedens passio, si sit involuntaria, dici potest malum, non peccatum proprie Object.

Solut. Cur concupiscentia peccatum dicatur.

Quæstio IV.

An recte assignetur passionum numerus.

DUæ sunt insignes passionum divisiones communi usu receptæ: Altera generalis à Stoicis antiquitus tradita, in quatuor præcipuas, ac cæterarum veluti capita; quæ sunt, Gaudium, Tristitia, Spes, & Timor. Omnis enim passio est circa bonum vel malum opinatum, illudque vel præsens vel futurum. Gaudium quidem & spes sunt circa bonum; sed gaudium circa præsens, spes vero circa futurum; item tristitia & timor circa malum; sed tristitia circa præsens, timor vero circa futurum. Unde istorum quatuor affectuum causas ac dispositiones in quatuor præcipuis interstinorum partibus collocant; lætitiæ quidem in splene, tristitiæ in felle, cupiditatis in jecore, timoris in corde. Cæteræ vero passiones quæ circa bonum vel

Stoicorum divisio passionum in quatuor partes.

Peripateticorum in undecim.

vel malum, præsens aut futurum, versantur, ad hæ completive reducuntur; sed enim hæ quatuor quæ fines & complementa cæterarum. Altera quæ ch magis specialis divisio à Peripateticis tradita, fit i minutiores species, quæ sunt undecim: sex quidem e appetitu concupiscibili oriundæ; nempe Amor, De siderium, Gaudium, Odium, Fuga, Tristitia; quinqu vero ex appetitu irascibili; Spes, Desperatio, Timor, Audacia, Ira. Colligitur autem ille passionum numerus in hunc modum; Passionum quædam respiciunt bonum aut malum simpliciter spectatum, pertinentque ad appetitum concupiscibilem; aliæ bonum aut malum arduum ut sic, spectantque ad irascibilem. Illæ sunt sex: tres quidem respectu boni, nempe Amor, Desiderium, Gaudium; totidem respectu mali, nempe Odium, Fuga, Tristitia. Oblata enim re bona, excitatur primum in concupiscibili amor illius: quod si ea res absens sit, consurgit desiderium; si præsens, delectatio seu gaudium. Similiter, oblata re mala, oritur primum in concupiscibili odium amori contrarium: quod si res quam odio prosequimur absit, oritur statim fuga desiderio adversa; si adest, nascitur tristitia seu dolor delectationi oppositus. Passiones vero irascibilis appetitus sunt quinque: duæ respectu boni, nempe spes & desperatio; tres vero respecto mali, nempe timor, audacia, ira. Oblato enim bono arduo, si quis illud se consequi posse judicet, provenit statim in irascibili spes; si vero putet illud se non posse consequi, exsistit desperatio. Non est autem in irascibili motus circa bonum quod jam adest ac possidetur quia bonum quod possidetur non habet rationem ardui. Similiter, malum arduum aut nondum adest aut jam adest: si nondum adest, oritur timor vel audacia; timor, si id formidemus ac refugiamus; audacia, si aggrediamur: quod si jam adest, consurgit ira, qua animus exardescit ad præsens malum expellendum, & sumendum de illo vindictam.

Undenarius passionum numerus comprobatur. Sex passiones appetitus Concupiscibilis.

Quinque Irascibilis.

Quod

Quod si ordinem omnium passionum secundum suam generationis scire velis, traditur iste à D. Tho. 1. 2. q. 25. art. 3. *Primo*, inquit, *occurrunt amor & odium*; *secundo*, *desiderium & fuga*; *tertio*, *spes & desperatio*; *quarto*, *timor & audacia*; *quinto*, *ira*; *sexto & ultimo*, *gaudium & tristitia*, *quæ consequuntur ad omnes alias præcedentes passiones*, 2. *Ethic. cap.* 5. *ita tamen quod amor sit prior odio, & desiderium fuga, & spes desperatione, & timor audacia, & gaudium tristitia.* Hoc autem ordine de illis sigillatim disseremus proxime sequenti disputatione; ut prius de illis quæ pertinet ad appetitum concupiscibilem, deinde de iis quæ spectant ad appetitum irascibilem, dicamus. Et quoniam contrariorum eadem est disciplina, binas oppositas singulis quæstionibus complectemur. *Quonam se ordine consequantur.* qu. 25. art. 3

Posterior Disputatio hujus Tractatus,

De Passionibus animæ speciatim.

Quæstio I.

De Amore & Odio.

QUod spectat ad Amorem; quatuor de ipso sigillatim explicanda sunt; primum, ejus ratio seu natura; deinde, partes seu species; tum causæ seu origines; tandem effectus ejusdem seu proprietates.

Primo igitur de amore quæritur, Quid sit. Ve- *1. Difficultas, Quid sit amor, dilectio, charitas, amicitia, differant.*
rum ne hic ambiguitate nominum laboretur, scientum est, quod licet ista quatuor, *amor* nempe, *dilectio*, *charitas*, & *amicitia*, idem quodammodo significent; differunt tamen: quod *amicitia* habitum significet; *amor* & *dilectio*, actum; *charitas* denique utroque modo accipiatur. Rursus, Amor, Dilectio, &

& Charitas quoad actum differunt; quod amor aliquid communius dilectione & charitate: Nam omnis dilectio, itemque omnis charitas amor est, sed non è contra omnis amor est dilectio vel charitas. Sicque Amor in genere definiri potest, Complacentia boni: Dilectio autem addit ad complacentiam, rationis delectum; sicque definiri potest, Amor quidam cum rationis delectu. Charitas denique addit ad rationem communem amoris perfectionem quandam; est enim amor, non cujusliber rei bonæ, sed ejus quam magni facimus. Et quoniam complacentia boni seu appetibilis tam in appetitu intellectivo quam in sensitivo esse potest, hinc amor alius dicitur intellectivus seu rationalis, alius vero sensitivus seu animalis. Et quidem de illo accipiendum est quod docet D. Dionysius lib. D. Divinis nominibus cap. 4. Amorem esse quid divinum dilectione. Ibi enim Amor idem est quod quidam raptus rationalis appetitus ex intuitu Divinæ pulchritudinis ortus: De isto vero, nempe sensitivo, præsertim accipienda sunt ea quæ in hac quæstione de amore dicemus. Et certe posterior iste propriè dicitur passio; non ille prior, qui potius dici debet voluntatis affectus. Cæterum ex hac complacentia boni seu appetibilis qui dicitur Amor, sequitur motus ad ipsum appetibile, diciturque desiderium; & tandem quies in eodem, diciturque gaudium: de quibus postea.

Explicatur locus D. Dionysii.

Desiderium & gaudium ex amore consequuntur.

11. Quotuplex sit Amor? Divisio Dionysii.

Secundo quæritur, Quotuplex sit amor. D. Dionysius quintuplicem facit; Divinum, Angelicum, Rationalem, Animalem, Naturalem: quorum primus in Deo, secundus in angelis, tertius in hominibus, quartus in belluis, quintus in cæteris rebus etiam inanimatis reperitur. Plato in Sympos. duplicem facit amorem in homine: alterum Verum, alterum Adulterinum: Ille dicitur nisus quidam animæ ad Divinam pulchritudinem evolandi, ex aspectu corporalis pulchritudinis excitatus;

2. Platonis.

tatus; hic vero dicitur animæ quædam ab aspectu in tactum corporalem præcipitatio. Denique, aliter dividitur amor à D. Thoma 1. 2. qu. 26. art 4. in amorem Amicitiæ, & amorem Concupiscentiæ. Amor enim in duo tendit; scilicet in bonum quod quis vult alicui sive sibi sive alteri, & in illud cui vult bonum; Ad illud igitur bonum quod quis vult alicui, habetur amor concupiscentiæ; ad illud autem cui aliquis vult bonum, habetur amor amicitiæ. Ex quo intelligis, illum amorem esse propter istum; Nam id quod amatur amore amicitiæ, simpliciter & per se amatur; quod vero amatur amore concupiscentiæ, non nisi secundum quid & propter illud. Ubi nota, hic amorem Amicitiæ appellari, non quod ipse amor amicitiæ sit amicitia quæ est habitus; sed quod vel sit actus amicitiæ, vel ei persimilis, quo solemus amicum prosequi; is enim censetur amicus cui aliquod bonum volumus. Sic etiam amorem Concupiscentiæ appellari, non quia à concupiscentia oritur (potest enim etiam ab appetitu rationali oriri) sed quia illud maxime dicimur concupiscere quod volumus nobis; hinc etiam fit ut dicamur etiam illud bonum concupiscere quod alteri volumus, licet minus proprie. Nam sicut ille magis proprie dicitur amor amicitiæ quo alium amamus quam quo nos ipsos; sic è contra, ille censetur magis proprie amor concupiscentiæ quo volumus aliquid bonum nostri causa quam quo alterius. Unde cum aliquem amamus nostræ privatæ utilitatis aut delectationis gratia dicimur illum amare amore concupiscentiæ. Ex quo intelligis, cum triplex sit amicitia, utilis, delectabilis, & honesta; duas priores species in amorem concupiscentiæ degenerare, quia in illis sic bonum amico desideramus ut illud ad nostram delectationem & utilitatem referamus. Porro, amor quo nos ipsos amamus & quo bonum nobis volumus, dicitur vulgo amor proprius, & fere sumitur in malum partem, quia ut plurimum est inordinatus. Huc spectat alia amoris divisio, in amo-

3. *Thomæ.*

Amor amicitiæ *cur sic dictus.*

Amor concupiscentiæ *cur sic dictus.*

Amicitia triplex. 8. *Ethic. cap.* 3. *Amor proprius.*

rem

4. *Divisio in amorem Abundantiæ, & Indigentiæ.*

rem abundantiæ seu benevolentiæ, quo bonum alteri volumus licet nullum inde speremus commodum; qualis est amor Dei erga nos, & parentum erga filios: & amorem indigentiæ, quo bonum alteri volumus nostræ privatæ utilitatis causa; quia nempe ejus opem maxime indigemus; qualis est amor quo homines Deum, & liberi suos parentes prosequuntur. Primus igitur pertinet ad amorem amicitiæ, posterior vero ad amorem concupiscentiæ.

III. *Quænam sint amoris causæ.*

Tertio quæritur, Quænam sint amoris causæ. Prima & præcipua causa amoris est Bonum. Ratio est, Quia amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum; unicuique autem bonum est id quod est sibi connaturale & proportionatum: unde relinquitur quod bonum sit propria causa amoris. Secunda causa est Pulchrum: quod quidem reipsa bonum est; est enim pulchrum ut sit valde appetibile & amabile: addit tamen istud ad rationem boni, quod ex ejus aspectu seu cognitione delectetur appetitus: est enim pulchritudo gratia seu venustas quædam, quæ sensu aut ratione cognita vehementius ad amandum impellit: Hinc est quod amor per eos sensus oriri soleat per quos percipi potest rerum pulchritudo, cujusmodi sunt inter externos Visus & Auditus. Cur vero illi duo sensus externi specie pulchri ducantur, non item cæteri, ratio est, tum quia in eorum objectis venustas & gratia maxime locum habeat (unde pulchros colores, itemq; pulchros sonos dicimus; non vero pulchros odores vel sapores, &c.) tum quia illi sensus inter cæteros sunt maxime cognoscitivi, quia eorum vis subtilior est ac spiritualior: quo fit ut rerum pulchritudo quæ spiritualis ac divinæ perfectionis imitatio quædam est, ut præclare disserunt Platonici, non nisi per istos sensus externos percipi possit. Tertia causa est Similitudo amantis & amati; cum nempe amans vel actu vel potestate & quadam veluti inclinatione similis est amato: utroq; enim modo Similitudo optima est amoris

1. *Bonum.*

2. *Pulchrum.*

3. *Similitudo.*

conciliat.

conciliatrix; Qui enim actu similis est alteri, suam ipsius imaginem in altero intuens, alteram tanquam seipsum diligit; isque est amor amicitiæ; qui vero nondum actu sed potestate tantum similis est alteri, ipsum amat, illique uniri optat, quo possit fieri particeps earum perfectionum quæ in ipso reperiuntur; isque est amor concupiscentiæ. Huc spectat animorum & morum quædam sympathia quæ est occulta quædam naturæ consensio ac similitudo, quæ facit ut aliud mihi aliud tibi pulchrum & magis amabile videatur licet fortasse sit à parte rei minus pulchrum & amabile, quia nempe in eo est aliquid latens mihi gratum, quod mirò quodam modo sese vultu ac præsertim oculis exprimit, meq; ad ipsius amorem pellicit. Quarta amoris causa est Amor; Nulla enim major est provocatio ad amandum quam prævenire amando; nimis enim durus est animus qui delectionem etsi non vult impendere, nolit rependere. Neque tantum amor in re amata causa fit ut eam ardentius ædamemus, sed etiam amor in ipso amante rem amatam reddit amabiliorem, quo enim vehementius aliquid amatur, eo semper melius ac proinde amabilius esse judicatur. Addi possunt ultimo loco causæ 5. naturales, quæ ex cujusque naturali temperamento sumi possunt: quibus enim tenuiores sunt humores, lucidiores spiritus, cor calidus, vegetior & subtilior sanguis, item qui sunt facili & miti natura, ad amandum sunt procliviores.

Animorum & morum sympathia.

4. *Amor.*

Causæ quædam naturales.

Quarto quæritur, Quænam sint amoris proprietates seu effectus. Primus est, Assimilatio amantis cum re amata. Est enim in eo discrimen inter intellectum & affectum, quod intelligens per intellectum rem sibi assimilat, at vero amans per affectum rei amatæ assimilatur: Et experientia constat, eos qui amant, eniti ut quantum fieri potest se rei amatæ in omnibus conformet. Secundus est, Unio seu adunatio rei amantis cum re amata. Nam præterquam quod amor formaliter est unio quædam amantis cum re

IV. *Quinam sint amoris effectus.*

1. *Assimilatio.*

2. *Unio.*

re amata, facit præterea ut amans cupiat fieri unum quid cum amato, quo fit ut ipsius præsentiam perpetuo desideret. Tertius est, Inhæsio amantis cum re amata, qua amans rei amatæ per intellectum & affectum immobiliter adhæret ita ut amans de re amata perpetuo cogitet, illam perpetuo meditetur ac sitiat, nec tam seipsum quam amantem sentiat. Quo spectat illud Platonis in Sympos. *Amatorem animum in proprio corpore mortuum, in alieno vivere.* Neque enim tam est anima in eo quod animat, quam in eo quod amat. Quartus est, Ecstasis; quæ est animæ quidam raptus extra proprium & consuetum statum: Qui contingit cum anima omnes suas vires in se intus recolligens, toto postea nisu fertur in amatum; quo fit ut tunc corpus omni animæ vi, imo ipsa animæ præsentia destitutum esse videatur. Quintus effectus est Zelus; cum nititur is qui amat omne id repellere quod perfectam amatæ rei possessionem impedire potest, ut contingit in amore concupiscentiæ; ex quo nascitur cum Zelus Conjugalis tum Zelus Invidiæ, vel cum nititur amans id omne removere quod amici bono adversatur, ut contingit in amore amicitiæ; potestque dici Zelus justitiæ: qualis est iste de quo Psalmista, Psal. 68. 10. *Zelus domus tuæ comedit me*; & Helias 3 Reg. 19. 10. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum.* Sunt etiam præter istos morales effectus, quidam alii naturales & physici; ut quod amantes pallidi, macilenti & squalidi sint: dum enim tota vis animæ ad rem amatam convertitur, illucque intenta est, capiendo dirigendoque alimento non sufficit; quo fit ut inopia eruditateque sanguinis membra extenuentur & pallescant.

3. *Inhæsio.*

4. *Ecstasis.*

5. *Zelus.*

6. *Effectus quidam naturales.*

Odium quid sit.

Quod spectat ad Odium, quid nihil aliud est quam Displicentia quædam circa malum opinatum ut malum est; cum sit Amori contrarium; & contrariorum contrariæ sint species, causæ, & effectus; facile ex iis quæ diximus de speciebus, causis, & effectibus Amoris, colligi poterunt species, causæ, & effectus Odii.

Quæstio

Quæst. II.

De Desiderio & Fuga?

DEsiderium & Concupiscentia idem sunt apud D. Thomam, 1. 2. qu. 30. art. 1. cum hoc tamen discrimine, quod desiderium magis proprie pertinet ad rationalem appetitum, concupiscentia vero ad sensitivum. Est igitur desiderium seu concupiscentia, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa bonum opinatum absens; distinguiturque ab Amore & Delectatione. Quod ex amore nascatur, & in delectationem tendat. Et licet idem objectum, quod est Bonum & Finis sit causa amoris, desiderii, & delectationis seu gaudii, non tamen sub eadem ratione: quatenus enim bonum adaptat quodammodo sibi appetitum, causat amorem; quatenus idem bonum absens eundem ad se attrahit, causat concupiscentiam; quatenus denique præsens eundem quietat, in seipso causat delectationem.

Desiderium idem cum Concupiscentia.
Quid sit.
Qui differat ab Amore & Delectatione.

Concupiscentiarum aliæ dicuntur Naturales, aliæ vero Non-naturales. Illæ sunt eorum ad quæ natura quadam necessitate compellimur; ut si quis longa defessus vigilia somnum appetat, vel esuriens cibum, &c. hæ vero sunt eorum quæ natura per se non desiderat, sed pro rationis arbitrio desiderantur: Unde etiam illæ dicuntur Irrationabiles; hæ vero Rationabiles, licet non semper sint rectæ rationi conformes: Hujusmodi sunt, opum desideria, honorum ambitus, &c. Illæ finitæ sunt; natura enim non fertur in infinitum: quare cibum expetimus ad certum usque modum, nempe quoad sedetur fames: Hæ vero infinitæ sunt; nullis enim terminis humana coercetur ambitio. Illæ in appetitu sensitivo ad plurimum, hæ vero in appetitu rationali residunt. Denique, illæ brutis cum homine communes; hæ vero homini sunt peculiares.

Concupiscentiarum duo genera.

Nascitur, Desiderium ex iisdem ferme causis ex quibus Amor; maxime vero, ex bono futuro apprehenso,

Unde nascatur Desiderium.

hensо neque tamen omnes cæteris partibus æquè appetunt; sed qui sunt calidiori temperamento, fervetius, qui vero magis temperato, temperate magis desiderant, constantius tamen. Effectus quoque hujus passionis iidem ferme sunt qui Amoris. Adde istud, quod qui vehementius quippiam expetunt, mire discruciantur donec rem expetitam consequantur; hinc suspiria, gemitus, lacrymæ, &c.

Effectus Desiderii.

Quid sit Fuga.

Quod spectat ad Fugam; definiri potest, Animæ passio in appetitu concupiscibili circa malum absens opinatum; Eodemque modo distinguitur ab Odio & Tristitia, quo Desiderium ab amore & Lætitia; est enim in odio displicentia mali; in fuga recessus à malo; in tristitia, quies in malo. Porro hujus passionis causæ & effectus opponuntur causis & effectibus desiderii.

Quæstio III.

De Delectatione seu Voluptate; & Tristitia seu Dolore.

Postremum locum ordine naturæ seu generationis tenent inter omnes passiones hæ duæ, Voluptas & Dolor; Quia tamen pertinent ad appetitum concupiscibilem, idcirco prius de istis quam de aliis quæ pertinent ad appetitum irascibilem pertractabimus: & quidem in hac quæstione prius de delectatione seu voluptate; deinde, de tristitia seu dolore.

1. Difficultas, Quid sit Delectatio.

Quod igitur spectat ad delectationem; primum quæritur, Quid sit. Delectatio est animæ passio seu motus quidam in appetitu sensitivo ex præsentia boni connaturalis sensu percepti proveniens. Dicitur *motus*, non quod appetitus per hunc motum ad aliquid tendat, sicut in desiderio contingit, sed quia appetitus ab ipso appetibili præsente immutatur sive afficitur. Dicitur *esse in appetitu sensitivo*, ut distinguatur ab ea delectatione quæ reperitur in appetitu rationali, quæ licet vere sit delectatio, non tamen dici potest propriè passio. Appellatur autem hæc delectatio rationalis peculiari nomine, *gaudium*: Ex quo intelligi

ligis, Gaudium esse speciem Dilectationis. Et sicut *Gaudium* accipitur proprie pro sola rationali delectatione; sic *voluptas* ut plurimum pro sensitivo duntaxat usurpatur; *delectatio*, pro utraque. Alia vero nomina ad delectationem pertinentia sunt imposita ab effectibus delectationis: *Lætitia* imponitur à dilatatione cordis, ac si diceretur *latitia*: *exsultatio*, ab exterioribus signis interni gaudii; itemque *jucunditas*; *hilaritas* vero specialiter, à signis lætitiæ in vultu apparentibus. *Gaudium & Voluptas species Delectationis.*

Secundo de Delectatione quæritur, Quotuplex sit. Respondeo, Delectationum, sicut & concupiscentiarum, alias esse Naturales, alias vero Non-naturales, quæ dici possunt rationales. Illæ sunt appetitus sensitivi; hæ vero appetitus intellectivi: Illæ fiunt semper cum aliqua immutatione corporali; hæ vero non item, sed sunt simplices motus voluntatis: Illæ sunt corporales & sensibiles, hæ vero spirituales & intelligibiles. Licet autem spirituales delectationes secundum se & absolute sint majores corporalibus, nihilominus tamen corporales quoad nos & secundum quid sunt majores spiritualibus: tum quia sensibilia quoad nos sunt magis nota; quo magis autem bonum præsens percipitur, eo majorem caulat delectationem: tum quia sensibiles illæ delectationes fiunt cum aliqua immutatione corporali; non autem spirituales, nisi per accidens. Inter delectationes autem sensibiles, majores sunt eæ quæ fiunt secundum tactum, quia earum objecta sunt magis sensibilia. Aliter dividitur delectatio seu voluptas, in Puram & Non-puram seu mixtam. Illa est quæ recte constitutis animis & corporibus competit: hæc vero non nisi ex aliqua animi ut corporis depravatione contingit; ideoq; ab Aristotele 7. Ethic. appellatur *ægritudinis & contra naturam*: sic enim constat experientia, nonnulla (verbi gratia, porum aquæ) ægris corporibus summam delectationem afferre, quę sanis corporis aut nullam aut certe perexiguam voluptatem affe- II. *Quotuplex sit delectatio. Naturalis; Non naturalis.*

Quænam sit major delectatio; Spiritualis, an Corporalis.

Alia divisio Voluptatis Puram & Non puram.

runt: quæ sunt prioris generis delectationes, dici possunt naturales; posterioris vero generis, non naturales; sed alio sensu quam in priori divisione, ut patet.

III. *Quæ sint causæ delectationis.*

Tertio quæritur, Quænam sint causæ delectationis. Prima & præcipua est, Bonum præsens cognitum totumque simul apprehensum: Nascitur enim voluptas ex percepta conjunctione convenientis. Secunda causa delectationis est Operatio, sive ea per quam consequimur bonum conveniens, sive ea per quam ipsam boni consecutionem percipimus. Quare omnis delectatio ex aliqua operatione consequitur. Tertia delectationis causa est Varietas: Quia enim humana mens rerum multarum est cupida, ideo varia rerum successu solet oblectari: & natura etiam ipsa in se multiformis, varietate ipsa tanquam simili sibi oblectatur. Quarto, Præteriti dolores per accidens delectationem pariunt: Quo enim majora sunt mala quæ evasimus, eo delectabilior videtur esse quies & securitas qua fruimur, quare jucunda semper esse solet præteriti laboris recordatio. Quinto, Delectationem pariunt tum Memoria cum Spes: Quia delectatio nascitur ex agnita possessione boni; Memoria autem præterita bona possidentur, fiuntque veluti præsentia; Spe vero, futura. Major tamen ex spe delectatio nascitur: quia quæ futura sunt, vere aliquando esse possunt; non item præterita.

1. *Bonum præsens.*
2. *Operatio.*
3. *Varietas.*
4. *Præteriti dolores.*
5. *Memoria & Spes.*

IV. *Quinam sint effectus delectationis.*

Quarto quæritur, Quinam sint effectus delectationis seu lætitiæ. Primus est cordis & viscerum dilatatio: Unde illud, Isa. 60. 5. *Videbis, & affluet, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum.* Ex hac autem cordis dilatatione sequitur sanguinis ad externas partes diffusio. Secundus est, sanitas corporis; præsertim si moderata sit: tum quia sic molestiis & cutis relevatur animus, tum quia moderata cordis & viscerum dilatatione spiritus fiunt puriores, quo fit ut lætius & alacrius operemur. Si tamen nimis profusa sit, non mediocriter nocere potest; præsertim senibus: imo qui-

1. *Cordis dilatio.*
2. *Sanitas.*

hul-

busdam mortis causam fuisse legimus; quia per ipsam diffusis ad externas partes spiritibus, cor nativo calore repente destituitur ac deficit. Tertius effectus est Risus qui non ex qualibet delectatione, sed ex rationali præsertim (scilicet gaudio seu lætitia) nascitur, quatenus mediante appetitu sensitivo redundat in corpus. Solet autem risus dissipatis spiritibus vitalibus excitari: tunc enim exsistit motus ille oris & pectoris ortus à diaphragmate per musculos ad buccam usque perveniens. Quartus effectus est, Operationis perfectio. Dilectatio enim (juxta Philosophum 10. Eth.) operationem perficit: tum quia ipsa est bonum operationi superveniens; tum quia agens dum in sua actione dilectatur, vehementius ad eam attendit, eamque diligentius exsequitur.

3. *Risus.*

4. *Operationis perfectio.*

Quod spectat ad Tristitiam; primum quæritur, Quid sit. Respondetur, esse Passionem animæ ex apprehensione mali præsentis ortam. Quæ definitio intelligenda est de tristitia seu dolore, quatenus est in appetitu sensitivo; nam tristitia seu dolor in appetitu intellectivo non dicitur proprie passio. Quo loco nota, Dolorem latius patere quam tristitiam, eo quod ægritudo illa quæ ab exteriori tantum sensu provenit non appellatur *tristitia*; at vero omnis ægritudo, seu mentis sive corporis, sive proveniat ex solo exteriori sensu sive ab interiori (imaginatione nempe vel ratione) vere potest dici *dolor*. Solus igitur ille dolor qui ex apprehensione interioris sensus provenit, appellari solet *tristitia*. Sunt autem pleraque alia vocabula quæ ad hunc animæ affectum pertinent: ut, Angor, id est ægritudo premens; Mœror, id est ægritudo flebilis; Lamentatio, in est, ægritudo cum ejulatu; Molestia id est, ægritudo permanens; Melancholia, id est, ægritudo diuturnitate obfirmata & quasi in naturam conversa.

De Tristitia.

1. *Difficultas, Quid sit.*

Omnis tristitia est dolor; non è contra.

2. *Quotuplex sit dolor.*

Secundo quæritur, Quotuplex sit dolor. In genere duplex est; alter exterior, alter vero interior; Uterque autem est motus appetitivæ virtutis; sed in hoc differunt;

In genere duplex; Exterior, interior.

differunt; quod dolor exterior cauletur ex malo conjuncto corpori per ſenſum interiorem, ſive phantaſiam ſive rationem apprehenſo. Rurſus dolor interior qui proprie dicitur *triſtitia*, in quatuor ſpecies diſtribuitur; ſunt autem hæ; nempe, Miſericordia, Invidia, Anxietas, & Acedia. Miſericordia eſt dolor quidam animi ex alieno malo contractus. Invidia eſt dolor animi ex alieno bono quatenus æſtimatur eſſe nobis malum contractus, in quantum bonum iſtud alienum nos privat noſtro proprio bono, vel proprium noſtrum bonum minuit, vel æſtimatur nobis aliquo modo obeſſe. Anxietas eſt animi quædam oppreſſio ex imprudente malo à quo nullum apparet effugium. Acedia vero addit ad animi anxietatem, inſignem corporis torporem, ita ut etiam vox ipſa præ nimia triſtitia præcludatur.

Qui quadruplex. Miſericordia.

Invidia.

Anxietas.

Acedia.

III. *Quænam ſint cauſæ doloris.* Pro. 13. 12.

Tertio quæritur, Quænam ſint cauſæ doloris ac triſtitiæ? Prima & præcipua eſt, Malum conjunctum ſeu præſens cognitum. Secunda, Amor & Deſiderium, cum res amata & optata differtur; unde illud ſapientis, *Spes quæ differtur affligit animam.* Tertia eſt, Naturale corporis temperamentum. Qui enim melancholico humore abundant, ad triſtitiam ſunt procliviores; & quæ ſolent melancholicum humorem gignere, ut ſtudia, vigiliæ, ærumnæ & alimenta quædam, triſtitiam quoque pariunt. Quarto, Triſtitia ſibi ipſi augmenti cauſa eſt; Nam quo plus triſtamur, eo plus humoris melancholi accumulamus, & ſic proniores in mœrorem efficimur.

IV. *Quinam ſint effectus Triſtitiæ.* 1. *Qui plures in ſe continet.*

Quarto quæritur, Quinam ſint effectus triſtitiæ. Præcipuus & generalis effectus triſtitiæ, eſt notabile detrimentum ſanitatis; tum quia triſtitia naturalem ſanguinis & ſpirituum dilatationem præpedit; tum quia torporem & ſegnitiem corporis gignit; quare qui præter modum triſtantur, ſqualliði, jacentes, & otioſi ſunt. Præterea, ſpecialis effectus triſtitiæ, eſt ſomnus, qui ex illorum animi cum corporis torpore provenit; unde illud Pſal. 118. 28. *Dormitavit anima*

2.

ma mea præ tædio. Luctus etiam seu fletus specialis 3.
est effectus tristitiæ. Sunt autem à natura datæ nobis lacrymæ ut nostram miseriam aliis indicent, sicque in iis commiserationis effectum excitem, quo nostræ necessitati opitulentur.

Addi possent hic remedia tristitiæ: Quorum hæc *Remedia Tristitiæ.*
sunt præcipua (de quibus D. Thom. 1. 2. qu. 38.) nempe, Delectatio quævis; Fletus, seu profusæ lachrymæ; Amicorum compassio; Veritatis consideratio; denique Somnus, & Balnea. Sed hæc de passionibus appetitus concupiscibilis satis.

Quæstio IV.

De Spe & Desperatione.

Spes & Animi passio in appetitu irascibili circa *Quid sit Spes.*
bonum futurum arduum seu difficile, possibile tamen ut habeatur. Dicitur *passio in appetitu irascibili*; ut distinguatur ab ea Spe quæ in rationali appetitu esse potest, quæ non est passio. Subjungitur, *circa bonum*; ut distinguatur à Metu & Audacia, & aliis passionibus quæ sunt circa malum. Additur, *futurum*; ut distinguatur à Gaudio, quod est circa bonum præsens: Additur adhuc, *arduum seu difficile ut habeatur*; ut distinguatur à Desiderio, quod est circa bonum futurum absolute; non enim aliquis dicitur aliquid sperare quod statim est in sua potestate ut habeat; denique, subditur, *possibile ut habeatur*; ut sic distinguatur à Desperatione, ut patebit postea.

Causæ hujus ferme eædem sunt quæ Amoris & *Causæ Spei.*
Desiderii; specialiter vero, Bonum futurum arduum quod haberi potest. Adde etiam, nonnunquam Experientiam esse causam spei; ut patet in eo qui sæpius in bello victoriam est adeptus: aliquando vero Inexperientiam; ut in juvenibus contingit, qui facile sperent se omnia consecuturos, cum senes contra non facile sperent.

Effectus spei iidem quoque sunt qui desiderii. Adde *Effectus* speciales *Spei.*

ſpeciales quoſdam effectus: cujuſmodi ſunt, Longanimitas in expectando, Patientia in ferendo, Magnanimitas in aggrediendo, denique Alacritas in operando.

Quid ſit Deſperatio.

Deſperatio Spei opponitur; eſtque Animi paſſio in appetitu iraſcibili circa bonum arduum quod non poteſt haberi, Ubi nota, paſſiones appetitus iraſcibilis aliter opponi inter ſe quam paſſiones concupiſcibilis. Invenitur enim in mutationibus duplex contrarietas; Una ſecundum acceſſum ad contrarios terminos; & ea contrarietas reperitur inter paſſiones appetitus concupiſcibilis; ut inter Amorem & Odium, Deſiderium & Fugam, Lætitiam & Triſtitiam: Altera ſecundum acceſſum & receſſum reſpectu ejuſdem termini; & talis contrarietas reperitur inter paſſiones appetitus iraſcibilis; ut inter Spem & deſperationem; utraque enim circa bonum verſatur: itemque inter Audaciam & Metum; utraque enim circa malum verſatur. Opponuntur autem deſperationis cauſæ & effectus cauſis & effectibus ſpei.

Duplex contrarietas in mutationibus.

Quæſtio V.

De Metu & Audacia.

De Metu. 1. Difficultas, Quid ſit Aliqua Timori Spes adjuncta.

NOnnulla ſicut de cæteris ita de timore ſeu metu ſigillatim explicanda. Itaque primum quæritur, Quid ſit. Timor ſeu metus eſt Animi paſſio circa malum futurum arduum ſeu difficile cui reſiſti poſſit. Ubi nota, inter cæteros animæ motus Triſtitiam primum, deinde Timorem ſibi maxime vendicare nomen *paſſionis*. Habet autem fere timor adjunctam ſibi ſpem aliquam, licet valde exiguam, vitandi illius mali quod imminet. Quid ſi malum exiſtimatur omnino ineyitabile, tunc haberur veluti præſens, ſicque de eo non tam eſt timor quam triſtitia. Unde qui judicis ſententia morti addicuntur, non tam illam timent quam de illa triſtantur, ut docet Philoſophus 2. Rhet. cap. 5. & D. Thomas 1. 2. qu. 42.

qu. 42. art. 2. Adde etiam, de iis aut nullum aut valde exiguum eſſe timorem quæ valde diſtant, quia non exiſtimantur futura: Quo fit ut mortem non ſemper timeamus, quia illam longe à nobis diſtantem arbitramur. Sicut autem ſpes ad duo reſpicit; ſcilicet ad bonum quo tendit, & præterea ad id per quod poteſt conſequi bonum illud: ita etiam timor ad duo reſpicit; ſcilicet ad malum quod refugit, & ad illud quod poteſt infligere malum: Quo fit ut non tantum pœna inferni, ſed etiam Deus qui poteſt eam infligere, timeatur ab homine; ſicut à prædone non tantum ſupplicium mortis, ſed etiam judex qui illud inferre poteſt, timetur. Sunt autem multa quæ ad metum ſeu timorem pertinent; ut Verecundia, Pudor, Erubeſcentia, pavor, Conſternatio, Tremor, Horror, Terror: quæ ſunt veluti ſpecies quædam Timoris, quæque ſpecialis ipſius effectus indicant.

Secundo quæritur, Quæ ſint propriæ ſpecies timoris. Reſpondetur, Alium eſſe timorem naturalem, alium vero non-naturalem. Ille naſcitur ex opinione mali corruptivi, quod repugnat naturæ, quia illam deſtruit; cujuſmodi ſunt, Mors, Tormentum, Fames, Sitis, &c. Hic vero naſcitur ex opinione mali contriſtativi, quod non repugnat naturæ, ſed deſiderio appetitus; cujuſmodi ſunt Infamia, Paupertas, Parentum aut amicorum orbitas, &c. D. Thomas 1. 2. qu. 41. art. 4. affert ex D. Damaſceno ſex alias ſpecies Timoris; nempe Segnitiem, Erubeſcentiam, Verecundiam, Admirationem, Stuporem, Agoniam. Verum quia non videntur hæ omnes eſſe veræ & diſtinctæ ſpecies Timoris, idcirco illas prætermittimus.

II. *Quotuplex ſit Timor. Naturalis, Non-naturalis.*

Sex aliæ ſpecies Timoris.

Tertio quæritur, Quæ ſint cauſæ timoris. Præcipua cauſa timoris eſt, Malum futurum quod ægre poteſt devitari: Auget vero timorem, ſi repentinum fuerit; quia rationi conſilium præripit: ſi ignotum; quia ſic majus exiſtimatur eſſe quam eſt: ſi vicinum; quia minatur atrocius. Præterea, multum ad id conſert

III. *Quæ ſint cauſæ Timoris.* 1.

2. sent naturale temperamentum: quo fit ut qui frigidiori sunt & molliori temperamento, sint meticulosiores.

3. *Naturales antipathiæ.* Mitto naturales quasdam antipathias seu naturæ disconvenientias; quo fit ut nonnulli homines ad aspectum quorundam animalium, v. g. felium, mirum in modum terreantur; alii sonitum tonitrui ferre non possint: Sic ovis naturæ instinctu metuit lupum, pullus milvum, sorex felem, &c.

IV. *Qui sint effectus Timoris.* Quarto quæritur, Quinam sint effectus præcipui Timoris. Unus ex præcipuis est, Contractio spirituum & sanguinis ad pectoris partes intimas: natura enim obiecto mali futuri perterrefacta, vires in arcem veluti cogit. Ex isto alter sequitur, nempe Pallor, maxime in facie; tum etiam Frigus in extremis partibus, quia una cum sanguine calor ad interiora confugit.

1. 2. 3. Quod si vehemens fuerit timor, nascetur Tremor & Trepidatio: tremor quidem, qualis accidit febricitantibus; tripidatio vero, cum vix potest quis subsistere. Post hæc sequitur Horror, qui est cutis & pilorum per totum corpus asperitas. Hinc etiam sequitur Percussio; quæ si magna fuerit, dicetur consternatio: Ex qua Exinanitio, imo interitus nonnunquam sequitur; quia scilicet nimio sanguine ad internas partes coeunte, calor naturalis cordis repente suffocatur.

4. 5. 6. 7. Ex ingenti etiam ac repentino timore oritur Canities; eo quod subductis spiritibus & calore nativo, vitiatur humidum illud quod est alimentum pilorum, quo ex vitio canescunt pili; sicuti illo penitus sublato, contingit Calvities.

Audacia quid sit. Quod spectat ad Audaciam; Animæ passio est in prosecutione mali ardui, h. e. in periculis aggrediendis, posita. Est autem timori opposita; timor enim refugit nocumentum ne ab ipso superetur; at vero audacia aggreditur periculum ut ipsum superet. Ex quo intelligis audaciam ex spe nasci solere; ex hoc enim quod aliquis speret superare malum arduum seu periculum imminens; ex hoc audacter insequitur ipsum: Sicut ex timore nascitur desperatio; ideo enim aliquis

aliquis desperat, quia timet difficultatem quæ est circa bonum sperandum.

Causa igitur audaciæ est, imprimis spes; tum ea quæ spem, ac desiderium excitant. Est etiam maximus ad subeunda audaciter pericula aculeus, iracundia; Præterea, audaciam confirmat æstimatio majoris boni consequendi, & minoris periculi subeundi: tum supervenientis auxilii exspectatio: denique, natale corporis temperamentum. Audaciores enim sunt quibus pulmones sanguinolenti, cor fervens & exiguum (vis enim ad angustias redacta fit acutior.) Ebrii quoque & juvenes; quia in iis exigua est mali impendentis æstimatio. Qui sunt frigidoti cœlo nati, solent esse audaciores; qui vero calidiori, timidiores (causam ferunt antiperistasin) similiter qui nunquam experti sunt pericula. Tandem, qui omnibus affluunt, interdum videntur audaciores; & è contra, qui in maximis versantur ærumnis: illi quidem, quia arbitrantur se posse superare omnia; hi vero, quia nihili ducunt omnia. *Quænam ipsius causæ* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Effectus audaciæ præcipuus est, consecutio boni optati: deinde, sui ipsius æstimatio, si res feliciter succedat; si vero negotium ex voto non succedat, indignatio, ira, præterea clades, calamitates, &c. *Quinam effectus.*

Quæstio VI.

De Ira.

DE Ira primum quæritur, Quid sit. Est igitur ira Animæ passio in appetitu irascibili circa malum præsens quatenus cum aliqua difficultate repellendum est. Sicq; ira est passio appetitus irascibilis maxime propria: unde ab ipsa appetitus denominatus est; tum quia ad eam terminantur omnes motus hujus potentiæ; tum quia inter cæteras hujus potentiæ passiones hæc manifestissima, quia vehementissima. Objectum vero iræ est malum præsens, arduum, seu cum difficultate repellendum. Cæterum iram circumstant pleræque passiones, præsertim istæ quatuor *1. Difficultas, Quid sit ira.* *Ejus objectum. Iram quatuor circumstant.*

quatuor ut plurimum: nempe, dolor de injuria acceptа, ſpes illam injuriam ulciſcendi, tum appetitus ſeu deſiderium vel proſecutio vindictæ, denique odium ejus qui injuriam intulit: ex quibus duæ priores antecedunt, duæ poſteriores eandem comitantur; Sicque motus iræ ex dolore & ſpe oritur; dumque iratus homo nititur malum ut ſibi præſens apprehenſum repellere, ſimul vindictam de malo ſibi illato appetit tanquam ſibi bonum, & eum qui malum intulit deteſtatur & odit. Quo fit, ut D. Thomas dixerit objectum iræ partim eſſe bonum partim malum. Verum in hoc diſſentimus à D. Thoma, quod proprium objectum iræ neque vindictam eſſe, neque eum de quo ſumenda eſt vindicta, exiſtimemus; ſed malum præſens quatenus cum difficultate repellendum eſt.

D. Thomæ minus probabilis opinio de objecto iræ.

II. *De ſpeciebus iræ. Tria iratorum genera.*

Secundo quæritur, Quænam ſint ſpecies iræ. Ariſtoteles 4. Ethic. cap. 5. tria facit eorum qui iraſcuntur genera; Primi generis, ὀργίλους καὶ εὐχόλους appellat i. e. *iracundos, & proclives admodum ad iracundiam*, qui vel leviſsimis de cauſis iraſcuntur, ita tamen ut facilime placentur; Secundi generis, πικρὸς appellat; qui non facilè excandeſcunt, ægrè tamen placantur cum excanduerint; Tertii generis, χαλεπὸς appellat, *inſenſos, ſævos, aſperos*; qui cito, vehementer ac diu iraſcuntur, nec unquam niſi ſumpta vindicta placari poſſunt. Juxta hæc tria hominum iraſcentium genera tres quoque ſpecies iræ aſſignari poſſunt. Et quidem D. Thomas 1. 2 qu. 46. art. 8. tres Iræ ſpecies aſſignat, Prima vocatur *fel* vel *iracundia*; eſtque primus impetus & initium iracundiæ. Altera ſpecies dicitur *furor*; qui non quieſcit niſi ſumatur vindicta; Tertia dicitur *mania*; quæ diutiſsime permanet, & vix unquam placari poteſt.

Tres iræ ſpecies.

III. *De cauſis iræ.*

Tertio quæritur, Quę ſint cauſæ hujus paſſionis. Prima & præcipua cauſa eſt, Malum læſivum præſens quod repelli poteſt, præſertim ſi cum illo, ſeu injuria illata, adſit contemptus; Unde ea augent iram quæ pariunt contemptum, ut detractio, contumelia, vitupe-

vituperatio, illuſio, deriſio, &c. Auget etiam iram circumſtantia perſonæ contemnentis; ut ſi te contemnat familiaris, filius, ſervus, aut alii de quibus ſis bene meritus. Denique, iram acuit naturale temperamentum: Quare cholerici ſeu bilioſi quàbundant cholera, ad iracundiam proni ſunt: pituitoſi vero ægre iraſcuntur; eſt enim pituita choleræ ſeu flavæ bili contraria. Adde etiam cœli ſeu anni tempeſtatem: Nam æſtate, & præſertim diebus (ut loquuntur) canicularibus, facilius iraſcuntur homines. 3. 4. 5.

Quarto quæritur, Quinam ſint affectus iræ. Imprimis iram ſequitur fervor ſanguinis circa cor cum amaritudine & dolore. Deinde ſequitur diffuſio ſanguinis ad externas partes, & præſertim ſpirituum, qui quaſi auxiliares copiæ ad vindictam ſumendam ſeſe offerunt. Tertio loco uſus rationis impeditur: unde contingit iratos quædam perpetrare quæ poſtea nollent egiſſe. Poſtremo loco ſequuntur ſigna quædam exteriora: in quibuſdam pallor, ob contractum ſanguinem; in aliis (& quidem frequentius) rubor, quoad in iis ſit mobilior & copioſior ſanguis: In omnibus fere palpitat cor; unde vox ipſa deficit: Præterea, in quibuſdam igneſcunt oculi: Tandem, qui iraſcuntur, ſubſiliunt, excandeſcunt, vociferantur, &c. ut oſtendant ſe immeritò deſpectos & injuriam paſſos. *IV. De effectibus iræ.* 1. 2. 3. 4.

Ultimo loco adhiberi poſſent remedia quibus aut tolli penitus aut ſaltem mitigari poſſit ira. Sicut igitur præcipua iræ cauſa eſt, opinio vel perſuaſio injuriæ ſibi illatæ & contemptus; ſic optimum remedium eſt, deponere ejuſmodi opinionem: Quod fiet, ſi ab injuriæ illatæ recordatione animum abducamus, & alio convertamus; ſi perſuadeamus nobis, non fuiſſe contemptum quem putabamus eſſe; ſi conſideremus, amicos noſtros æquiores noſtrarum injuriarum judices non tanti illas facere quanti nos facimus. Denique, ad tollendum ejuſmodi opinionem confert præ cæteris ſubmiſſio, humilitas, & contemptus ſui, tum bona æſtimatio alterius. Sed hæc de animi paſſionibus ſatis. *V. De remediis iræ. Quænam conferunt ad tollendum illatæ injuriæ opinionem.*

Ter-

Tertius Tractatus hujus partis: *De Virtutibus & Vitiis.*

QUoniam humanarum actionum species vulgo penes virtutes & vitia distinguuntur; idcirco ad hanc tertiam Moralis Philosophiæ partem quæ est de ipsis actionibus humanis, pertinet tractatus de Virtutibus & Vitiis. Et quoniam de virtutibus accuratior esse debet consideratio, duas de ipsis instituemus disputationes; alteram de iis generatim; alteram de iisdem speciatim, ubi de quatuor virtutibus cardinalibus; Quibus tertiam disputationem de Vitiis et Peccatis subjungemus.

Tres hujus postremi Tractatus disputationes.

Prima Disputatio hujus Tractatus: *De Virtutibus generatim.*

Quæstio I. *Quid sit Virtus moralis.*

NOn hic de virtute agimus quatenus accipitur pro facultate seu naturali potentia operandi; neque quatenus accipitur pro quavis actione bona & recta: sed quatenus accipitur pro habitu, non quidem supernaturali vel Divinitus infuso, cujusmodi sunt Spes, Fides, Charitas, &c. sed naturaliter seu frequenti actuum repetitione acquisito, eoque electivo & ad mores pertinente, quo nempe voluntas inclinatur ad operandum congruenter rectæ rationi. Cujus duplex datur definitio: altera minus propria, quæ potest accommodari etiam intellectivis imo & spiritualibus quibuvis habitibus; ut dicatur, Habitus perficiens habentem & ejus opus; altera vero magis propria, qua dicitur, *Habitus electivus in mediocritate consistens, ea quæ est ad nos, ratione definita prout vir pru-*

Virtus tripliciter accipitur.

Virtutis definitio duplex.

1.

2.

prudens præscripserit. Cujus definitionem prima particula nempe *habitus*, habet locum generis: sunt enim virtutes, sicut & vitia, de genere habituum. Secunda particula, nempe *electivus*, secernit habitum moralem ab intellectuali, eo quod electio sit de ratione cujuslibet actus moralis ad quem per se refertur habitus. Tertia particula, *in mediocritate consistens*; excludit vitia omnia; quæ licet sint habitus morales seu electivi, non tamen consistunt in mediocritate, sed peccant in excessu vel defectu, ac sic virtutibus opponuntur. Quarta particula additur, nempe, *ea quæ est ad nos ratione*, &c. qua significatur, virtutis mediocritatem non esse positam in medio rei, sed rationis prudenter judicantis quid & quomodo agendum sit: quod planius explicabitur sequ. quæst. Nota vero, definitionem hanc convenire omni virtuti morali, una excepta Prudentia: quæ cum sit veluti mensura & regula cæterarum virtutum, & per ipsam Virtus hoc loco definiatur, non videtur hac definitione posse contineri. Possis etiam dicere, Prudentiam non esse virtutem omnino moralem, sed ad intellectivas pertinere: quod videtur Aristoteles sensisse, cum lib. 5. Ethic. eam inter illas enumeret. *Aristotelis 2. Eth. 6. Explicatur posterior definitio.* *Nota.*

Quæstio II.

An virtus in mediocritate consistat.

VIrtutem in medio consistere, ferunt omnes, pauci tamen intelligunt. Illud ipsum docet & explicat Aristoteles 2. Ethic. cap. 6. Virtutem igitur in medio positam esse duas ob causas, ex ipso Aristotele colligimus: primum, Quia omnis virtus fere est inter duos vitiosos habitus; quorum alter excedit, alter vero deficit; ut Liberalitas inter Prodigalitatem & Avaritiam: deinde, Quia objectum virtutis est semper aliquid medium inter excessum & defectum; ut cibus, qui objectum Temperantiæ, debet esse mediocris, ut nec nimius nec parcior sit quam ratio postulet. Unde duplex esse dicitur virtutis medium: *Virtus in medio, duabus ob causis.* *Virtutis medium duplex,*

alterum secundum essentiam, quod est illud prius: alterum vero secundum objectum, quod est istud posterius: Et quidem de hoc posteriori medio accipienda est postrema particula supradictæ definitionis.

Medium duplex: 1. *Rei,*

Ut autem intelligas quale sit istud posterioris generis medium, de quo præcipua est difficultas, notandum est ex Aristotele loco citato, duplex dici medium: alterum *rei* secundum quod aliquid à parte rei æque distat à duobus extremis; quo modo panis duarum libellarum medius est inter panem unius libellæ & panem trium libellarum: alterum vero quo-

2. *Quoad nos ad nos, seu rationis;* quod respectu uniuscujusque nostrum neque excedit neque deficit; quo modo panis unius libellæ dicitur medium, habita ratione ejus qui nec ampliori nec pauciori cibo indiget. Est autem inter utrumque medium illud discrimen, quod illud idem sit apud omnes, hoc vero non item, quia nempe pro varia personarum conditione subinde mutatur: ex. gr. Cibi portio quæ Socrati pro ejus temperamento convenit, dicetur medium quoad respectu Socratis. At vero quia non omnibus eadem temperamenti & caloris ad decoquendum vis est, hinc sæpe fit ut quod respectu unius medium habetur, respectu alterius deficiat aut excedat: Quare non immerito medium illud appellatur *medium quoad nos.* Appellatur autem *medium rationis*; tum quia recta, h. e. sapientis seu prudenti ratione assignatur, & ab eadem pro circumstantiarum ratione mutatur, i. e. augetur vel minuitur; tum quia positum est in quadam ratione seu analogia & proportione rei ad personam, quam solius est prudentis dignoscere.

1. *Arithmeticum.* 2. *Geometricum.*

Mitto quod medium rei ab Aristotele dicatur *medium Arithmeticum*, medium vero rationis dicatur *Geometricum*, eo quod in illo Arithmetica, in hoc vero Geometrica proportionalitas locum habeat. Cum igitur asserimus, virtutem in medio consistere tanquam objectum, intelligendum est de medio quo-

ad

ad nos, seu de medio rationis quod juxta rectam rationem sive ex judicio viri prudentis præscribitur; nisi forte in justitia, præsertim commutativa; quæ quia hominem non ad seipsum sed ad alterum ordinat, ideo non in medio quoad nos, sed in medio rei consistit. Jam vero quæri potest, An omnis virtus in medio consistat utroque modo, & secundum objectum & secundum essentiam. Cui dubitationi duplici conclusione satisfiet.

Prior conclusio; Omnis virtus pure moralis est in medio secundum objectum. Ratio est; Quia bonum omne quod regitur & mensuratur, situm est in adæquatione ad suam regulam, ut non illam excedat nec ab ea deficiat, sicque in aliqua mediocritate consistit; atqui objectum virtutis est bonum quod à recta ratione dirigitur, proindeque situm est in adæquatione ad mensuram rectæ rationis; Quæ adæquatio cum sit æqualitas seu commensuratio quædam inter excessum & defectum, nihil aliud est quam mediocritas; quæ quidem non in indivisibili posita est, sed moralem quandam extensionem habet. Loquimur autem hic de virtute pure morali, ut prudentiam excipias: quæ cum sit ipsa sui mediocritas, cæterisque virtutibus modum præscribat, cumque ipsius sit objectis virtutum mediocritatem imponere, non videtur in ea re pendere posse ab objecto. *Prior conclusio.*

Posterior conclusio; Omnis virtus moralis, excepta justitia, consistit in medio quoad essentiam, i. e. sita est inter duos habitus vitiosos, quorum alter peccat in excessu, alter vero in defectu; Quod notum est inductione. Sic enim Liberalitas sita est inter Avaritiam & Prodigalitatem; Fortitudo, inter vitium Timiditatis & Audaciæ; sic ipsa Prudentia inter Calliditatem & Imprudentiam seu mentis Hebetudinem versatur. Justitiam vero excepimus; quia quicquid fit contra jus, sive ad excessum sive ad defectum vergat, semper injustitiam patit; quo fit ut Justitiæ sola opponatur Injustitia. Est autem notandum, quod *Posterior conclusio.*

virtus inter duos vitiosos habitus media, ad unum magis accedit quam ad alterum; ut Liberalitas magis accedit ad prodigalitatem quam ad Avaritiam: Cujus rei ratio est, quod unum extremorum vitiorum magis à recta ratione desciscit quam alterum.

Quæstio III.

In quanam animi parte sint virtutes.

Sensus quæstionis aperitur.

Constans quidem est apud Peripateticos sententia, cum virtutum aliæ sint mentis, aliæ morum, seu aliæ intellectuales, aliæ morales; illas in intellectiva, has vero in appetitiva animæ parte seu facultate collocandas esse: Verum cum appetitus duplex sit in homine: alter rationalis, qui dicitur voluntas; alter sensitivus, isque tum concupiscibilis cum irascibilis; ambigitur, utrum in appetitu rationali an vero in sensitivo resideant. Et quidem de Justitia constat, illam in solo appetitu rationali insidere. Tota difficultas est de Temperantia, Fortitudine, & similibus virtutibus, quarum munus est animi perturbationes edomare: De quibus quid sentiendum sit duplici conclusione statuemus.

Prior conclusio.

Prior conclusio: Virtutes omnes morales (excipio semper Prudentiam, quæ non est pure moralis) in appetitiva eaque rationali animæ parte, h. e. in voluntate, residunt.

Probat. 1.

Probatur; Tum quia virtutes morales insunt in ea animæ potentia ad quam pertinet electio & libertas; cum definiantur habitus electivi, sintque actionum liberarum principia: atqui electio & libertas pertinent ad rationalem appetitum; cum electio sit actus elicitus ipsius voluntatis, & libertas sit formaliter in ipsamet voluntate: Tum quia

2.

voluntas non mediocrem experitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium; cum igitur habitus desiderentur in potentiis propter difficultates quas patiuntur in operando, debent necessario admitti habitus illarum virtutum in appetitu

Object.

animæ rationali. Si objicias, Totam illam difficul-

tatem

tatem oriri ex rebellione inferioris seu sensitivi appetitus; voluntatem autem satis ex se proclivem esse ad ejusmodi actus; Respondeo, Licet difficultas magna ex parte oriatur ex ejusmodi resistentia appetitus sensitivi; nihilominus tamen oriri etiam ex indeterminatione voluntatis circa illos actus, utpote quæ non facile sese ad illos determinet, nec tam prompte pro ea qua est potestate inferioribus potentiis circa illos actus imperet. *Solutio.*

Posterior conclusio; Admittendi sunt in appetitu sensitivo habitus quidam correspondentes iis habitibus virtutum qui residunt in appetitu rationali. Probatur: Quia appetitus sensitivus magnam patitur difficultatem circa actus fortitudinis, temperantiæ, & similium virtutum, nec facile rationi circa eosdem actus imperanti obsequitur; quare necessarii sunt in eo habitus quibus facile inclinetur ad ejusmodi actus, & rationi circa illos promptius obtemperet. Cæterum licet habitus illi virtutibus subserviant, non tamen proprie dicuntur virtutes, quia non sunt habitus facultatis electivæ ac liberæ, cujusmodi sunt virtutes morales proprie dictæ. *Posterior conclusio probatur.* *Nota.*

Quæstio IV.

Quid, & quot sint virtutes quæ vulgo Cardinales appellantur.

VIrtutes quædam vulgo *cardinales* appellantur, quod quemadmodum fores cardinibus, sic illis omnis moralis vitæ honestas & sanctitas fulciatur. Solent autem quatuor assignari, ut scribit D. Thomas 1. 2. qu. 61. art. 2. nempe, Prudentia, quæ ad rationem; Justitia, quæ ad voluntatem; Temperantia, quæ ad appetitum concupiscibilem; Fortitudo, quæ ad irascibilem peculiari quadam ratione pertinet. Colligitur autem quaternarius iste cardinalium virtutum numerus in hunc modum: Omnis virtus moralis late sumpta vel ad rationem spectat vel ad appetitum: Si ad rationem spectat, erit Prudentia; Si ad appe- *Cur quædam virtutes appellentur cardinales.* *Quatuor esse virtutes cardinales probatur.*

appetitum, vel ipsum inclinabit ad bonum rationi alienum, vel ad proprium; si ad alienum, erit Iustitia; si vero ad proprium, vel illi bono adversatur appetitus concupiscentiç, & circa tale bonum versabitur Temperantia; vel appetitus irascentiæ, & circa tale bonum versabitur Fortitudo. Plura lege apud D. Thomam loco supra citato. Eum vero inter se naturæ & dignitatis simul ordinem servant ut primo loco ponatur Prudentia; cum illa sit cæterarum virtutum regina, & ab ipsa tanquam à propria ipsarum norma cęteræ virtutes dirigantur; secundo vero loco sequatur Iustitia; quæ versatur circa bonum commune & ad plurium utilitatem pertinens; cum cæterę virtutes circa bonum peculiare & proprium versentur. Sequitur tertiò loco Temperantia; quæ idcirco fortitudinem antecedit, quod prius sit naturi abstinere à malo quam bonum fidenter aggredi: est autem temperantiæ munus, appetitionem avocare ab inconsideratis & perversis cupiditatibus. Ultimo loco sequitur Fortitudo, quæ confert ad bonum quodlibet fortiter & citra metum omnem prosequendum. Et quidem hæc divisio Virtutis moralis in quatuor virtutes cardinales, est divisio generis in quatuor præcipuas species, ad quas cæteræ omnes vel tanquam inferiores species seu partes subjectæ, vel tanquam earundem partes potentiales aut integrantes revocantur. Posset adhuc generalior virtutum divisio tradi; nempe, in eas quę ad Deum, quæ ad proximum, & quæ ad nos pertinent: Quæ hac brevi Apostoli monitione continentur, *Apparuit* (inquit ad Titum, c. 2. 11, 12.) *gratia Dei & Salvatoris nostri omnibus hominibus; erudiens nos, ut abnegantes impietatem & sæcularia desideria, sobrii, & juste & pie vivamus in hoc sæculo; Sobrie* nempe quoad nos; *juste* quoad proximos; & *pie* quoad Deum. Verum hæc virtutum Christianarum partitio, non morales tantum quæ nostris actibus comparantur, sed etiam Theologicas seu supernaturales, quę Divinitus in-

Quis sit earum ordo inter se.

Alia generalis virtutum divisio.

Tertia divisio.

infun-

ſunduntur, ex mente Apoſtoli complectitur: quare ad noſtrum inſtitutum non pertinet. Poſſent etiam virtutes dividi in ſeptem ſpecies, oppoſitas ſeptem vitiis capitalibus: Verum ad has quatuor cardinales, tanquam ad præcipuas & generaliores ſpecies, reducendæ ſunt.

Cæterum circa prædictam virtutum moralium quadripartitam diviſionem difficultas eſt, Quomodo inter illas annumeretur Prudentia. Reſpondetur, Nomen *virtutis moralis* hic laxiori ſignificatu accipi, non pro ea ſola quę in appetente facultate reſidet, ſed pro ea quæ ad mores conformandos per ſe & proxime attinet: ſicque prudentia merito inter morales virtutes annumeratur, tum quia ipſa eſt morum regula, tum quia perfectio prudentiæ non abſolvitur intra fines intellectus (ſicut cæterarum virtutum pure intellectualium) ſed requiritur ad complementum prudentiæ rectitudo in appetitu. *Dub.* *Solut.*

Quæſtio V.

Vtrum virtutes morales ſint inter ſe connexæ.

UT ſenſum propoſitæ quæſtionis plane intelligas, norandum eſt ex Ariſtotele 7. Ethic. c. 1. Virtutem moralem in triplici gradu obtineri poſſe: Primo quidem, in gradu *continentiæ*; cum adhuc perturbationes animæ ſunt vehementes; illis tamen reſiſtimus: ſecundo, in gradu *temperantiæ*; cum paſſiones paulo ſunt pacatiores: tertio, in gradu *heroico*; cum jam ita cohibitæ ſunt ac refrænatæ, ut raro admodum & vix repugnent rationi: Quos virtutum gradus nonnulli vocant, Incipientium, Proficientium, & Perfectorum. Quod igitur ſpectat ad virtutes in gradu heroico; non eſt dubitatio quin omnes ſimul connexæ ſint. Cum enim virtutes in eo gradu omnem poſtulent excellentiam quam in ſuo genere habere poſſunt; omnes autem virtutes mutuum ſibi *Virtutis gradus triplex.*

præstant auxilium, & aliæ aliis perfectionem adjungant, hinc fit ut virtutes in eo gradu sibi invicem cohæreant. De virtutibus etiam in gradu continentiæ non ambigitur; quia experientia constat, multos sese exercere in materia quarundam virtutum non vero aliarum, sicque sibi aliquos habitus comparare sine aliis. Verum tota difficultas est de virtutibus in medio gradu, nempe in gradu temperantiæ, Utrum virtutes in eo gradu sint ita inter se connexæ ut una non possit haberi sine aliis. Missa igitur Scoti opinione, nostra (eaque communis) sententia est, rem ita se habere. Probatur; Quia omnis virtus suis expleta numeris prudentiam quoque perfectam sibi adsciscit; atqui perfecta prudentia nulla est cæteris virtutibus destituta: Ex quo concludere est, omnes virtutes quasi communi vinculo prudentiæ inter se copulari. Hujus argumentationis major propositio patet ex trita Virtutis definitione, in qua ad rationem virtutis præscriptus à viro prudenti modus desideratur. Quod autem prudentia illa perfecta esse debeat, ex eo convincitur, quod perfectæ virtuti non nisi perfecta prudentia respondeat (neque enim regula deterior esse potest regulato) perfecta, inquam, secundum eum gradum secundum quem virtus illa dicitur perfecta; atqui supponimus hic, virtutem esse in statu perfectio temperantiæ; quare necesse est prudentiam esse in eodem statu perfectionis; ad quem requiritur, ut rationis judicium circa illius virtutis actus perfectum ac sanum sit, nulloque passionis æstu perverti possit. Minor ejusdem ratiocinationis propositio suadetur; Quia nisi vir prudens cæterarum virtutum præsidia advocet, non poterit semper ferre sanum de quavis re agenda judicium; cum liquido constet perturbationes nisi virtutum ope cohibeantur, rationem excæcare, & æquam rerum æstimationem (sine qua prudentia nulla est) pervertere. Cum igitur nulla virtus possit esse perfecta sine prudentia; prudentia autem absque aliis vir-

Nota difficultatis.

Probabilior assertio probatur.

virtutibus perfecta esse non possit; hinc fit ut nulla virtus possit esse perfecta absque aliis. Hoc autem omne intelligendum est de virtutibus quæ ad communem hujus vitæ statum pertinent, v. gr. de quatuor cardinalibus ut vulgo usurpantur, non vero de aliis quæ ad eminentem vitæ statum spectant, sine quibus aliæ in suo genere perfectæ esse possunt.

Secunda Disputatio hujus Tractatus: *De Virtutibus sigillatim; nempe, de quatuor cardinalibus.*

§. I. De Prudentia.

Quæstio I. *Quid sit Prudentia.*

PRudentia cæterarum virtutum princeps ac moderatrix, optime definitur ab Aristotele, *Habitus agendi verus cum ratione circa ea quæ sunt homini bona aut mala*, 6. Ethic. c. 5. Dicitur *habitus verus*; tum ut constet, prudentiam esse de genere habituum intellectivorum; tum ut distinguatur à falsis mentis habitibus, aut etiam ab incertis. Dicitur præterea *habitus agendi*, seu *practicus*; ut distinguatur tum à theoreticis, cujusmodi sunt Sapientia, Intelligentia, Scientia; tum à factivis, quales sunt Artes. Additur, *cum ratione*, (*supple, recta*) h. e. ex judicio integro, sano, & affectuum impetu minime perturbato. Intelligunt etiam nonnulli *cum ratione*, id est, cum rationali appetitu recto: In quo differt habitus prudentiæ ab habitu Philosophiæ Moralis; quod nempe ille ex natura sua conjuncta sit cum rectitudine voluntatis, non vero iste. Denique subjungitur, *circa ea quæ sunt homini bona vel mala*: in quo distinguitur prudentia à Philosophia Naturali; quæ licet dici possit *habitus verus agendi cum ratione* absolute, non tamen est circa

Prudentiæ definitio explicatur.

ea

ea quę sunt homini bona vel mala. Adde, etiam per hanc particulam optime distingui prudentiam à Philosophia Morali: quod Philosophia Moralis versetur circa bonum & malum in genere, prudentia vero circa bona & mala in particulari.

Dub. Sed quæres hoc loco, Cum prudentia versetur circa *agibilia* in particulari, quæ contingentia sunt, quomodo dici possit habitus verus, cum rerum contingentium nulla sit certa veritas. Respondetur, *Resp.* Veritatem prudentiæ non esse positam in conformitate intellectus cognoscentis cum re cognita, sed in adæquatione rationis ad appetitum rectum (ut scribit Aristoteles 6. Ethic. cap. 2) quam appetitus rectitudinem virtutes in eo residentes præstant. Itaque licet habitus prudentiæ versetur circa objectum contingens, erit tamen verus si recto appetitui conformetur. Quare cum prudentia ut sic perfecta cæteras virtutes sibi adjungi necessario postulet, hinc fit ut vir perfecte prudens ex integro & sano affectu de rebus agendis judicet, sicque judicium viri prudentis sit semper practice verum.

Quæstio II.

Quodnam sit subjectum circa quod versatur prudentia.

COnstat ex prædictis, subjectum in quo residet prudentia esse intellectum. Quod vero spectat ad subjectum circa quod versatur; duę sunt difficultates explicandæ: Quarum prior est, An illud sit uni- *1. Difficultas.* versale vel particulare. Respondetur, Licet objectum prudentiæ generatim spectatum sit aliquid universale, viz. id omne quod recta ratione est agendum; nihilominus tamen prudentia in unoquoque particulari homine spectata circa res singulas duntaxat *Objectum prudentiæ particulare.* versatur; sicque objectum prudentiæ absolute & simpliciter dici debet particulare. Ratio vero cur prudentia per se circa particularia versetur, est, quia ad prudentiam pertinet non solum consideratio rationis,

nis, ſed etiam applicatio ad opus, qui finis eſt practicæ rationis. Nemo autem apte poteſt unum ad aliud applicare niſi utrumque in particulari perſpectum habuerit. Et quamvis ratio ſit primo & principaliter rerum univerſalium, poteſt tamen per habitum prudentiæ univerſales notitias ad particulares actiones applicare. Ubi adverte, ſubjectum iſtud prudentiæ, licet ſit particulare, i. e. non univerſale, poſſe tamen dici eſſe commune, vel quia ad plurium utilitatem ſpectat, quale eſt ſubjectum prudentiæ Politicę vel Oeconomicæ; vel quia refertur ad finem communem, ut cum aliquis actus prudentiæ ad totius vitæ inſtitutionem pertinet; vel quia prudentia verſatur interdum ſimul circa plura particularia.

Poſterior difficultas eſt, An ſubjectum prudentiæ ſit aliud à ſubjecto cæterarum virtutum. Reſpondetur, Licet ſubjectum prudentiæ non ſit realiter diverſum à ſubjecto reliquarum virtutum, eſſe tamen formaliter diſtinctum. Itaque licet idem agibile poſſit eſſe objectum materiale prudentiæ ſimul & alterius virtutis, non tamen ſub eadem formali ratione: ſed dicitur pertinere ad prudentiam, quatenus eſt objectum rationis ſub ratione veri practici; ad alias vero virtutes, quatenus eſt objectum appetitionis ſub ratione boni appetibilis: v. gr. Temperate uti cibo & potu, ad prudentiam ſimul & temperantiam pertinet; ad prudentiam, inquam, quatenus judicat in quanam quantitate pro cujuſque temperamento lumi debeat cibus & potus; ad temperantiam vero, quatenus inclinat voluntatem ad ſumendum ejuſmodi cibum & potum juxta menſuram à prudenti ratione definitam.

Quæſtio III.

Multiplex numero habitus prudentiæ in viro prudente.

An habitus prudentiæ in viro ſapiente ſit multiplex.

ETſi ejuſdem ſit facultatis, nempe rationis practicæ in actu, cujuſque virtutis modum ponere; non tamen ejuſdem eſt habitus: Non enim per eun-

dem

dem habitum prudentiæ novit aliquis servare mediocritatem in sumendo cibo & potu, & in pecunia largienda: Quia nempe etsi aliquis facile judicet de circumstantiis alicujus virtutis, deque modo in ea servando, non tamen statim eandem facilitatem experitur in actibus aliarum virtutum. Quare opus est unicuique proprio habitu prudentiæ; sicque non unus sed multiplex specie habitus est in viro sapiente: Qui tamen potest dici unus genere; quo modo Animal, quod specie multiplex est, potest dici unum genere. Adde etiam, dici unum per aggregationem & secundum ordinem ad eundem finem, quatenus omnes illi speciales habitus ad complendam rationis practicæ perfectionem conspirant; ex iis enim una veluti totalis seu universalis prudentia efflorescit, non tamen realiter distincta à prædictis specialibus prudentiæ habitibus. Ubi nota, plerosque Morales Philosophos qui res istas non adeo subtiliter examinant, cum de perfecta prudentia loquuntur, quasi de uno simplici habitu loqui; licet vere non simplex sit, sed compositus, seu ex pluribus simplicibus habitibus constans.

Perfectam prudentiam non esse unam nisi per aggregationem multorum habituum specialium prudentiæ.

Dub. An vero præter illos multiplices habitus prudentiæ admittendus sit aliquis alius habitus cæteris omnibus eminentior, qui se applicet ad dirigendos quosvis quarumlibet virtutum actus, disputatur hoc loco.

Resp. Probabilior autem videtur nobis eorum sententia qui totalem illum seu eminentem prudentiæ habitum explodunt tanquam inutilem & superfluum: sufficit enim ad constituendam mediocritatem in qualibet actione judicium naturale practicum cum aliquo habitu speciali prudentiæ, præsertim cum omnis honesta actio versetur circa particulare aliquod objectum.

Quæstio IV.

Quinam sint actus seu officia prudentiæ.

PRudentiæ munus in genere est per se de mediis tantum sive de iis quæ sunt ad finem disponere, diri-

dirigendo nempe alias virtutes morales circa media ad earum fines obtinendos accommodata; ne putes prudentiam præstituere finem virtutibus moralibus: id enim pertinet ad naturalem Rationem & Synteresin, quæ se habet ad Prudentiam ut intelligentia principiorum ad Demonstrationem. Ut autem prudentia apte dirigat alias virtutes circa media, tria præstare debet: 1. consultare, seu inquirere media; quod est inventionis: 2. deligere, seu potius discernere quæ sunt aptiora ad finem, quod est judicii: 3. præcipere ut quæ sunt inventa & delecta perficiantur; quod est imperiri. Per hunc enim actum ratio intimat seu interna quadam locutione denunciat quid agendum sit: & quidem hic postremus est actus prudentiæ, ac finis rationis practicæ propinquior. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 47. *Triplex munus Prudentiæ in dirigendo.*

Quæstio V.

Quænam sint partes integrantes prudentiæ.

TRia in unaquaque virtute morali partium genera solent assignari, ut scribit D. Thom. 2. 2. q. 48. Alia enim dicuntur partes Integrantes, aliæ Subjectæ, aliæ Potentiales. Integrantes appellantur, non quod virtutem ipsam constituant seu componant, sed quod ad perfectum ipsius virtutis actum necessario desiderentur. Subjectæ vero sunt eæ quæ sub illa virtute, tanquam species sub genere subjiciuntur. Denique Potentiales partes sunt, quæ virtute & potestate in eadem præcipuè virtute continentur, & in quas ipsius præcipuæ ac totalis virtutis vis & potentia distribuitur. *Tria partium genera in virtutibus.* 1. *Integrantes.* 2. *Subjectæ.* 3. *Potentiales.*

Quod spectat ad partes integrantes prudentiæ; tres generales à quibusdam solent assignari; nempe, Sapientia seu Memoria præteritorum, Intelligentia præsentium, & Providentia futurorum: juxta illud Deut. 32. 28, 29. *Gens absque consilio est, & sine prudentia: Utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent.* Sed omnium optime D. Thomas quacit; *Partes integrantes Prudentiæ.*

cit, & seq. nempe 42. art. 1. & seq. octo enumerat partes integrantes prudentiæ, quæ sunt, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumspectio, Cautio: Quarum quinque priores spectant ad prudentiam, quatenus est habitus cognoscitivus; tres vero posteriores ad eandem, quatenus præcipit & applicat cognitionem ad opus. Tria autem in habitu cognoscente spectari possunt: Primum ipsa cognitio; ad quam pertinet Memoria præteritorum, & intelligentia præsentium: Secundo, cognitionis acquisitio; quę vel fit per disciplinam, & ad hanc pertinet Docilitas, qua quis redditur promptus & facilis ad audiendas & capiendas aliorum sententias; vel per inventionem, ad quam pertinet Solertia, cujus est repentina mediorum excogitatio: Tertio, cognitionis usus, quo ex quibusdam præcognitis mens ratiocinando ad alia progreditur; ad quem pertinet Ratio. Ut autem prudentia recte præcipiat, tribus indiget; imprimis, Providentia, ut res futuras ad finem accommodate disponat; deinde, Circumspectione, ut negotiorum circumstantias caute diligenterq; attendat, denique, Cautione, ut impedimenta quæ accidere possunt declinet ac removeat.

Tria in habitu cognoscente spectanda.

Quæstio VI.

Quænam sint subjectæ partes prudentiæ.

PArtes subjectæ sive species prudentiæ possunt ad duas præcipuas revocari; quarum altera uniuscujusque mores privatos moderatur, diciturque solitaria seu privata; altera vero spectat regimen alicujus multitudinis: quę quadruplex ponitur à D. Thom. 2. 2. q. 50. nempe, Regia, Politica, Oeconomica, & Militaris. Regia est, qua is qui multitudini præest, ipsam prudenter moderatur: ad quam pertinet cujusvis Magistratus prudentia; tum etiam ea, quam Aristoteles βασιλικὴν appellat, Legislatorum propria. Politica est propria subditorum, qua prudentes

Prudentia quadruplex Regia,

Politica,

se

ſe gerunt Reipub. cives obtemperando principi communis boni gratia. Oeconomica ſpectat regimen familiæ: quę alia eſt in iis qui præſunt, ut in parentibus ac dominis; alia in iis qui ſubſunt, ut in libris & ſervis. Denique, Militaris ſpectat ad multitudinem militum quæ ad aliquod ſpeciale negotium boni publici cauſa ad tempus prudenter dirigi debet: quæ item alia eſt in duce, alia in militibus. *Oeconomica.* *Militaris.*

Quæſtio VII.

Quænam ſint partes potentiales prudentiæ.

PArtes potentiales prudentiæ, ſeu virtutes adjunctæ prudentię, ſunt tres, nempe Eubulia, Syneſis, & Gnome. Nam quemadmodum tres ſunt actus ſeu officia prudentiæ, uti ſuperius diximus: viz. Inquiſitio mediorum, Judicium de mediis inventis, Præceptio ſive imperium ut ea quæ judicata ſunt efficiantur; in quorum ultimo prudentiæ vis maxime elucet; Ita ad hæc tria facile exacteque præſtanda tres ſunt habitus: nempe, Eubulia, i. e. optima deliberandi ratio, quæ pertinet ad media facile invenienda; Syneſis, i. e. perſpicientia in judicando, quę pertinet ad bene judicandum de iis quæ lege aliqua definita ſunt; Gnome, i. e. ſententia, quę pertinet ad deferendum judicium de iis quæ non ſunt lege aliqua determinata, & tamen in praxin veniunt; in quibus major occurrit difficultas. Solet autem illud etiam diſcrimen afferri inter Syneſin & Gnomen; quod Syneſis ſit optima judicandi ratio ſecundum leges communes & ordinarias, Gnome vero non item, ſed ejus ſit judicare ſecundum altiora humanæ rationis principia. Ferunt etiam, Gnomen eſſe rectum judicium, quod non ex rigore legis, ſed ex æquo & bono fertur de re propoſita. *Tres virtutes adjunctæ Prudentiæ.* *Eubulia,* *Syneſis,* *Gnome.*

§. II. De Iustitia.

Quæst. I.

Quid sit Iustitia.

Iustitia virtutum omnium præstantissima.

Ius Latinis ab eo quod *Ius* dicitur appellatum, à *justo* vero *justitiæ* nomen deductum est. Est autem Iustitia inter virtutes pure morales citra controversiam prima, non modo ratione objecti, sed etiam (ut plerique probabiliter arbitrantur) ratione subjecti: cum enim plerique Temperantiam ac Fortitudinem in infima animi parte collocassent, ut sensitivæ partis motus cohiberent; omnes uno consensu Iustitiam in voluntate posuere, veluti cæteris virtutibus sedatiorem, & rationi viciniorem. Quod autem ratione objecti sit cæteris præstantior, ex eo constat; quod justitiæ propositum est, non tam propriis utilitatibus quam alienis commodis consulere: quod eo præstantius censeri debet quo est difficilius, eo divinius quo pluribus est utilius.

Iustitiæ duplex acceptio:

1.

Est autem acceptio *Iustitiæ* duplex: Altera pro quovis genere virtutis, seu pro virtutum omnium cumulo. Ita legimus in sacris Scripturis passim viros probos appellari *justos*, & *justitiam* pro omni virtute indiscriminatim accipi; & è contra, *injustos* appellari quosvis scelestos, & *injustitiam* pro quolibet genere vitii usurpari. Unde illud Aristotelis ex Agathone, 5. Ethic. 1.

Ἐν δὴ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετὴ ἔνι.

Iustitia in se virtutes continet omnes.

2.

Verum hæc *justitiæ* acceptio impropria est, & universalior quam par sit; neque enim sic justitia ab aliis virtutibus distingueretur. Altera igitur magis propria acceptio *justitiæ* est, pro eo duntaxat genere virtutis quo probe ad alios affecti sumus: unde omnis justitiæ proprie dictæ species ab Aristotele dicitur esse πρὸς ἕτερον, i. e. *ad alind*, seu *propter alind*.

Iustitiæ descriptio.

Itaque Iustitiam proprie sumptam describit Aristoteles loco citato, *Qua apti sunt homines ad ea justa* gere-

gendas, quaque juste agunt, & ea optant quæ justa sunt. Sed hæc rudis est justitiæ delineatio. Paulo accuratior est ejusdem à Juris peritis tradita definitio, ut dicatur, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* In qua definitione, per *voluntatem* ut explicat S. Thomas 2. 2. qu. 58. art. 1.) non est intelligenda ipsa animæ facultas, sed potius ipsiusmet facultatis actus, per quem describitur habitus: Sic enim consuetum est optimis autoribus, habitum per actum definire; ut cum dicit S. Augustinus, *Fides est credere quod non vides.* Additur; *constans & perpetua*; intelligas actum illum ab habitu, cujus propria est constantia & perpetuitas, proficisci. Denique, ultimo loco additur, *jus suum cuique tribuendi*; ut distinguatur actus justitiæ ab actibus cæterarum virtutum per proprium ipsius objectum, quod est Jus, sive Quod justum est. Cæterum quia justitia non est actus proprie sed habitus, posset adhuc aptius in hunc modum definiri; nempe, Habitus quo quis perpetua & constanti voluntate jus suum cuique tribuit.

Accuratior definitio.

Alia adhuc aptior definitio.

Quæstio II.

Quænam sint partes integrantes justitiæ.

Duo sunt quæ justitiæ munus explent; Declinare à malo, & Facere bonum: juxta illud Psalmistæ, *Declina à malo, & fac bonum.* Quo loco (ut explicat S. Thomas) *bonum* & *malum* non eodem sensu accipiuntur quo in cæteris virtutibus usurpantur (nam virtutes universę id commune habent, ut quod bonum rectumque est consectentur, & malum deviteut) sed eo pacto accipienda sunt, ut *bonum* idem sit ac *alteri debitum*; *malum* vero, idem quod *alteri nocivum.* Itaque *facere bonum*, ut est pars justitiæ, est æquitatem tueri in iis quæ pertinent ad alterum; *declinare* autem *à malo*, est neminî injuriam inferre: Quo spectant illa juris præcepta, *Alterum non lædere*; & *Suum cuique tribuere.* Ubi cum audis partem alteram justitiæ esse *à malo declinare*, seu *neminem lædere*,

Justitiæ munus duplex. Psal. 36. 27.

Facere bonum Declinare à malo.

cave putes partem istam justitiæ in otio veluti inertem jacere sed potius in quodam affectu voluntatis malum omne alteri pernicioſum repudiantis. Cæterum dicuntur ista duo partes justitiæ, ſive generalis ſive ſpecialis, integrantes, quia utrumque eorum requiritur ad perfectum actum justitiæ: ita tamen ut illud prius, nempe *declinare à malo*, ſit actus imperfectior, & pars justitiæ veluti materialis ac diſpoſitiva; hoc vero poſterius, nempe *facere bonum*, ſit actus nobilior, & pars justitiæ veluti formalis & completiva.

Quæſtio III.

Quænam ſint partes ſubjectæ ſeu ſpecies juſtitiæ.

Juſtitia duplex: Generalis, Specialis.

IUſtitia in genere duplex eſt, authore Ariſtotele 5. Ethic. 1. Altera Generalis ſeu Legalis dicitur, altera Specialis & Privata. Illa dicitur qua quis probe affectus eſt erga alios publici boni gratia; hæc vero, qua quis probe affectus eſt erga alios propter bonum ipſorum proprium: Itaque generalis ſpectat bonum politiæ; ſpecialis, bonum cujuſque: Illa eſt univerſalis quædam obedientia erga omnes leges ſocietatis politicæ; hæc vero, æquitatis obſervantia in rebus diſtribuendis aut contrahendis: Illa legum præcipue authoritate ducitur; hæc, magis æqualitate perſonarum. Cui duplici generi Juſtitiæ Jus quoque duplex reſpondet apud Ariſtotelem, 5. Ethic. 2. unum Legale, alterum Æquale. Eodem ſpectat Iuris diſtributio à Iuris peritis tradita, in jus Publicum & jus Privatum. Publicum definiunt, quod ad ſtatum Reip. ſpectat; privatum vero, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Illud eſt objectum juſtitiæ legalis; hoc vero, objectum ſpecialis. Verum de utroque genere juſtitiæ ſigillatim aliquid dicendum eſt.

Jus item duplex: Publicum, Privatum.

Quæſtio IV.

Juſtitia generalis ſeu legalis cur appellata.

De juſtitia Generali ſeu Legali.

SPecies hæc juſtitiæ tum Generalis cum Legalis appellatur: Generalis quidem, non quod ſit ipſa juſtitia

stitia in genere (sic enim non esset justitiæ species, opposita Speciali) sed quod bonum pluribus commune primo & per se spectet; Legalis vero, quia ad ipsam pertinet æquas leges condere, & conditas observare. Et licet interdum Aristoteles videatur innuere, justitiam generalem esse eandem cum universa virtute, seu cum omnium virtutum cumulo: hoc tamen non debet sic intelligi; quod justitia legalis sit omnis virtus, sed quod illam omnis virtus comitetur; vix enim quis legalem justitiam perfecte potest exercere, nisi aliarum virtutum subsidio roboretur. Adde, quod *Objectum justitiæ legalis.* objectum per se & proprium justitiæ legalis, quod est Bonum commune, sit simul finis ad quem cæteræ virtutes ultimo referuntur, licet non sit proprium illarum objectum. Ubi nota, objectum justitiæ legalis non esse bonum quodvis pluribus commune, sed bonum commune totius Reip. idque prout habet potest religiosa quadam observantia eorum omnium quæ jure publico sancita sunt: Potest enim alia ratione bonum commune procreari; ut cum affectu quodam pietatis parentibus & patriæ succurrimus. Est autem justitia legalis duplex: altera nobilior, in magistratibus, principe, ac præsertim legis latoribus; *Justitia legalis duplex.* quę specialiter *Nomothetica* dicitur, i. e. legum conditrix: altera minus præcipua, in subditis ut in civibus, populo, plebe.

Quæstio V.

De justitia speciali.

HAbitum justitiæ specialis distingui ab habitu justitiæ generalis, vel ex ipsius objecto intelligitur, quod est jus Æquale, cum objectum justitiæ generalis sit jus Legale. Ubi per jus *æquale* intelligitur id omne quod justum est ex æqualitate, quale in commutationibus (venditionibus scil. emptionibus, &c. reperitur: per *jus* vero *legale* intelligitur id omne quod lege, præsertim civili, cautum est pro totius

Jus æquale est objectum justitiæ Specialis.

Reip. bono; cujusmodi sunt ea quæ per leges sumptuarias, & similes statuuntur. Et quidem de ista speciali justitia maxime accipienda est justitiæ definitio in genere tradita & superius explicata, nempe, *Constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*; ubi videntur Juris consulti loqui de jure alterius cujusque proprio seu privato.

Ejus duæ species; Distributiva, Commutativa.

Quod spectat ad species seu partes subjectas hujus specialis justitiæ, duæ ab Aristotele 5. Ethic. 2. non immerito assignantur; Distributiva nempe, & Commutativa: Quarum illa posita est in distribuendo honore, pecuniis, præmiis & pœnis inter eos qui in civili societate versantur; hæc vero tota in commutationibus, pactis, rebusque contrahendis consistit; Illa personarum maxime rationem habet; hæc rerum; Illa imprimis pertinet ad regem & magistratus; hæc vero ad omnes; Illa pluribus simul jus tribuit; hæc vero uni duntaxat vel alteri; Denique, illa proportionem seu analogiam Geometricam; hæc vero, Arithmeticam servat. Cujus ratio est, quod in distribuendis rebus habenda sit ratio dignitatis & meriti cujusque, ita ut id quod tribuitur sit majus vel minus pro personæ dignitate; at vero in rebus commutandis habenda sit ratio æqualitatis accepti & debiti seu redditi, ita ut id quod redditur sit æquale secundum proportionem Arithmeticam ei quod est acceptum; in quo locum non habet personæ meritum vel dignitas. Itaque, in distributiva justitia comparandæ sunt res cum personis; ex qua comparatione nascitur Geometrica proportio; in commutativa vero res inter se computantur, nempe res accepta cum debita seu reddenda aut reddita; unde nascitur Arithmetica proportio. Et quidem huic duplici justitiæ respondet jus duplex ab Aristotele traditum 5. Ethic. 4. alterum quod vocat διανεμητικὸν, in rebus distribuendis; alterum quod vocat διορθωτικὸν in contrahendis negotiis positum. Est autem distributiva justitia duplex; altera Remunerativa, quæ honores & magistratus,

Cur Distributiva servet proportionem Geometricam, Commutativa Arithmeticam.

Jus duplex. Justitiæ Distributivæ duplex.

tus, & alia id genus beneficia pro cujusque dignitate & meritis distribuit; altera Punitiva, quæ similiter nocentes ut par est suppliciis afficit.

Justitiæ Commutationes voluntariæ.

Quoniam autem Justitia Commutativa tota est in commutationibus posita, idcirco tam varia esse potest quam variæ esse possunt commutationum voluntariarum species. Dico *voluntariarum*; quia sunt commutationes quædam involuntariæ, quæ minus proprie dici possunt commutationes. Voluntariæ commutationes fiunt, cum res aliqua ex consensu utriusque partis transfertur in alienam personam cum ratione debiti. Dico *cum ratione debiti*; si enim omnino transfertur absque ulla spe compensationis, erit actio Liberalitatis non Justitiæ. Potest autem aliquid prædicto modo transferri tribus modis generatim; ex quibus exsistunt variæ species commutationum.

Earum viæ species.

Primo modo potest res omnino non modo quoad usum sed etiam quoad dominium transferri accepta æquali remuneratione; unde exsistunt Venditio & Emptio. 1.

Secundo modo potest res transferri tantum quoad usum. Et quidem si usus gratis concedatur in rebus quæ fructum afferunt, erit Usus fructus, si vero usus concedatur in rebus quæ non fructificant, dicetur Mutuum sive Commodatum. Quod si usus non gratis concedatur, in rebus mobilibus dicetur Locatio; in immobilibus vero, Conductio. 2.

Denique, tertio modo potest aliquid transferri ita ut nec dominium nec usus alteri concedatur, sed tantum vel ut res apud ipsum conservetur, ut in Deposito; velut satisfiat obligationi, ut in Pignore & Fidejussione contingit. Has adde simplicem Pollicitationem, quam non antecessit petitio promissionis; Stipulationem, quæ est promissio præcedente ipsius promissionis petitione; Transactionem, quæ stipulatio quædam est circa rem litigiosam, seu in qua lis præcessit. 3.

Commutationes involuntariæ.

Denique pacta omnia, conventiones & contractus innominati pertinent ad justitiam commutativam. Porro, commutationes involuntariæ dicuntur

quæ fiunt nobis invitis; ut cum quis invito domino utitur re, opera, vel persona alterius; quod contingit aut occulte aut aperte per vim: inde Furta, Rapinæ, Veneficia, Clades, Contumeliæ, Adulteria, Raptus.

Quæstio VI.

Quænam sint partes potentiales justitiæ.

Partes potentiales Iustitiæ:

PArtes potentiales seu virtutes annexæ Iustitiæ sunt hæ præcipuæ: Religio, Pietas, Observantia, Obedientia, Veritas, Gratitudo, Liberalitas, Affabilitas, Amicitia. De quibus sigillatim aliquid dicendum est.

1. *Religio;*

Qui differat a Sanctitate.

Religio est Virtus qua quis recte afficitur ad Deum colendum & venerandum: Cujus virtutis objectum non tam est Deus quam ipsius Dei cultus, licet Deus quatenus colendus possit aliquo modo dici ejusdem virtutis objectum. Ubi nota, Sanctitatem & Religionem non nisi ratione distingui; quod *religio* dicatur quatenus homo debitum exhibet famulatum in iis quæ peculiariter pertinent ad cultum Divinum; ut in votis, sacrificiis, oblationibus, &c. *Sanctitas* autem, quatenus homo non solum hæc sed etiam aliarum omnium virtutum opera refert in Deum: Etenim ea quæ ad Deum colendum referuntur, habentur *sancta*. Nota etiam, *pietatem* non raro tum pro Religione cum pro Sanctitate indiscriminatim accipi. Cæterum religionis actiones nonnullæ propriæ dicuntur per quas homo immediate ordinatur ad Deum; ut Oratio, Sacrificium, &c. Nonnullæ minus propriæ, quæ mediantibus aliis virtutibus exercentur; quo modo *visitatio pupillorum & viduarum* à D. Iacobo dicitur *religio munda & immaculata apud Deum*. Porro, actiones religionis propriæ sunt adhuc duplicis generis: quædam interiores, ut duæ istæ, Devotio & Oratio; quædam vero exteriores, nempe Adoratio, Sacrificium, Votum, Iuramentum Adjuratio, Laus. Devotio, est Actus voluntatis paratæ

Pietas. Qui sunt præcipui actus Religionis.

Iac. 1. 27.

Actus interni: Externi.

tæ ad præſtanda ea quæ ad Dei cultum & gloriam ſpectant. Oratio eſt Petitio decentium à Deo. Adoratio eſt, qua non ſolum mente, ſed etiam externa corporis ſignificatione Deo reverentiam exhibemus. Sacrificium late ſumptum (quod varias ſpecies continet) eſt Oblatio rei alicujus externæ Deo religioſe facta, qua nos ipſius imperio ſubditos eſſe profitemur. Votum eſt Deliberata promiſſio de aliquo bono Deo facta. Iuramentum eſt Aſſumptio Divini nominis ad alicujus rei confirmationem religioſe facta. Adjuratio eſt invocatio Divini nominis, qua quempiam deprecando aut compellendo ad aliquid faciendum aut non faciendum inducimus. Laus eſt Aſſumptio Divini nominis in vocali cantu. Et hi ſunt præcipui actus Religionis, quæ eſt prima virtus annexa Iuſtitiæ. Sequitur Pietas, per quam ſanguine junctis, parentæque officium & cultum exhibemus: Quam alii Charitatem malunt appellare, cum Pietatem ſoli Deo tribuendam eſſe cenſeant. Obſervantia eſt, per quam iis qui dignitate aliqua præcellunt honorem cultumque deferimus: quo modo obſervantiam exhibemus viris doctis, probis & perſonam publicam gerentibus. Obedientia eſt, qua voluntas prompta & facilis redditur ad ſuperioris præcepta implenda. Veritas eſt, qua quis verbis & factis talem ſe demonſtrat qualis in ſe eſt. Gratitudo eſt Virtus, qua iis qui de nobis bene meriti ſunt gratias non ſolum habemus & agimus, ſed etiam cum poſſumus referrimus. Liberalitas dicitur, qua quis diſpenſat pecunias & ea quæ pecuniis æſtimantur in bonos uſus ſibi, ſuiſque, & aliis. Affabilitas eſt, qua quis in communi hominum conſuetudine mediocriter & uti decet ſe habet, ſtudetque quantum poteſt omnibus benigne obſequi. Amicitia virtus eſt, qua aliqui mutuam apertamque benevolentiam habent, & ſe invicem bonis affici volunt. Ex quo intelligere eſt, diſcrimen inter affabilitatem & amicitiam; quod hæc inter notos duntaxat, illa

2. *Pietas;*
3. *Obſervantia;*
4. *Obedientia;*
5. *Veritas.*
6. *Gratitudo;*
7. *Liberalitas.*
8. *Affabilitas.*
9. *Amicitia.*

vero inter quoslvis, etiam ignotos, cervatur: deinde, quod hæc in affectu maxime, illa vero in sermone & vitæ consuetudine maxime posita esse videatur. Sed hæc de partibus Iustitiæ satis.

Quæstio VII.

De Lege.

CUm iustitiæ circa jus versetur, & iustitiæ actus sit jus ipsum reddere, locus hic postulat ut de Iure nonnihil disseramus. Verum quia summa est Legis & Iuris contensio, ut unum absque altero non possit intelligi; præsertim cum lex sit juris regula, imo sit ipsi juris constitutio: idcirco prius de Lege dicendum est: De qua tria explicanda sunt; nempe, Quid sit, Quotuplex sit, & Quomodo obligget.

1. *Difficultas; Quid sit Lex.*

Quod igitur spectat ad primum; Lex in genere optime definitur. Rationis ordinatio homini quid agendum quidve non agendum sit ostendens in commune bonum instituta. Cujus definitionis tres sunt partes explicandæ. Primo igitur, dicitur Lex *rationis ordinatio*; ut intelligas, legem esse opus rationis seu intelligentiæ: Cum enim proprium sit rationis imperare, sit autem lex recta ratio præcipiendi atque prohibendi, quod ad imperium pertinet, à ratione ducatur necesse est. Secundo additur, *homini quid agendum sit quidve non agendum ostendens:* Quibus verbis exprimitur ipsius legis munus, quod est ut bene bona, vetare mala: simulque tria quæ ad istud munus necessaria sunt, subindicantur; nempe, legis ipsius æquitas, autoritas, & promulgatio. Æquitas quidem in tantum ad rationem legis pertinet ut nisi æqua sit non sit lex. Autoritas autem necessaria est ut aliqua rationis ordinatio vim legis habeat: quare non est cujuslibet leges condere, sed ejus qui potestatem habeat; nempe, vel multitudinis, vel personæ publicæ quæ multitudinis curam gerit. Denique necessaria est promulgatio seu sufficiens declaratio ejusdem ordina-

Tria ad legem necessaria;
1. *Æquitas.*
2. *Autoritas.*
3. *Promulgatio.*

dinationis: alioqui non obligat; nec proinde rationem legis proprie sibi vendicat. Tertio, dicitur *ad commune bonum instituta*; ut scias finem institutæ legis esse bonum societatis humanæ.

Quod spectat ad secundum; Lex universim & late sumpta, juxta D. Thomam 1. 2. qu. 91. bipartito dividi potest; in legem Æternam, & legem Participatam. Lex vero participata juxta eundem tripartito dividitur, in Naturalem, Humanam, & Divinam. Ratio prioris divisionis, in æternam & participatam, ex eo petitur, quod cum lex sit regula & mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante & mensurante; alio modo, sicut in regulato & mensurato. Est igitur in Divina mente tanquam in regulante lex, qua Deus ipse totum hoc universum, ac præsertim rationales creaturas, gubernat ac dirigit. Et quia Divina ratio nihil concipit ex tempore, lex illa sempiterna esse debuit, & quasi ab omni æternitate Divino verbo edicta, & in libro vitæ æternæ sempiterois characteribus descripta. Cumque omnia quæ Divinæ providentiæ subduntur, à lege illa æterna regulentur ac mensurentur; hinc fit, ut omnia aliqua ratione legem æternam participent: Sed inter cætera creatura rationalis modo quodam excellentiori Divinæ providentiæ subjacet: unde omnis illa lex qua homines ad finem sive naturalem sive supernaturalem diriguntur, participatio quædam est legis æternę. Est autem lex participata triplex; nempe, Naturalis, Humana, & Divina: Quarum duæ priores dirigunt hominem in ordine ad finem naturalem; postrema vero, in ordine ad finem supernaturalem.

II. *Quotuplex sit Lex Æterna, participata.*

Lex participata triplex.

Ut autem intelligas qui differant inter se lex naturalis & humana, sciendum est, quod quemadmodum eorum principiorum quæ pertinent ad veritatis contemplationem, quæque theoretica dici possunt, alia sunt generalissima & lumine naturali notissima, alia vero minus generalis & minus nota, quæ ex generalissimis

Qui differant lex Naturalis & Humana.

lissimis ut theoreticæ rationis deducuntur: ita eorum principiorum quæ pertinent ad mores & vitæ agendæ rationem, quæque practica dici possunt, alia sunt notissima & generalissima, in quibus lex naturalis est posita; alia vero minus nota & minus generalia, quæ ex illis generalissimis vi rationis practicæ deducuntur: in quibus humana lex est posita. Ex quo intelligere est, leges humanas non posse adversari naturæ decretis, licet plerumque ipsæ inter se dissentiant, & publicæ utilitatis causa interdum immutari possint & inflecti; cum lex naturalis eadem apud omnes semper existat.

Nota.

Lex humana duplex:

1. *Secularis.*

Cæterum lex humana est duplex: alia secularis, ad quam spectat jus Gentium & Civile; alia Ecclesiastica, ad quam spectat jus Canonicum. Lex secularis (quæ vulgo Civilis appellatur) ea est quæ à potestate seculari est instituta; nimirum, ab Imperatore, Rege, vel alio Principe, vel etiam à Reipublica, Magistratu, aut aliqua communitate: Ecclesiastica vero, quæ ab ecclesiastica potestate instituta est; nimirum, à Concilio, Papa, Episcopo, vel alio Prælato. Dictus alio nomine Canonica, i. e. regulativa: *Canon* enim idem est quod *regula*.

2. *Ecclesiastica.*

Quod spectat ad legem Divinam quatenus à mera naturali & humana distinguitur, definiri potest, ea quæ à Deo hominibus est revelata, ut per eam ad finem supernaturalem homines dirigerentur: Estque ea duplex; altera vetus, altera nova. Illa à Deo per Mosen Israelitico populo, hæc vero per Christum omnibus hominibus est ad salutem promulgata. Porro, utraque continet quædam præcepta quæ dicuntur de jure naturali, quia licet à Deo sint revelata, possunt tamen ab hominibus naturali lumine percipi: ut in Veteri Lege, præcepta Moralia Decalogi: & in Nova permulta sunt quæ ad mores pertinent: quædam etiam quæ dicuntur de jure positivo, quæ non potuissent hominibus nisi per revelationem innotescere: hujusmodi fuerunt in V. T. præcepta Ceremonialia,

Divina lex duplex: Vetus & Nova. In lege Divina quædam sunt de jure naturali; Quædam de jure positivo.

nalia, & pleraque Iudicialia: in Evangelio vero, præcepta Fidei & Sacramentorum. Sed hoc satis de divisione legum.

III. Difficultas erat de obligatione legum. Tenendum igitur est, Legem æternam non obligare nisi quatenus per legem participatam innotescit: deinde, Legem naturalem & Divinam quæ dicitur de jure naturali, obligare omnes, nec alia egere promulgatione præter eam quæ sit per lumen naturale, quod est omnibus à natura congenitum. Quod vero spectat ad legem humanam, sive Politicam sive Ecclesiasticam, non obligat nisi sit promulgata, deinde usu recepta, non derogata per contrariam consuetudinem, nec invincibiliter ignorata. Lex vero Divina, præsertim Evangelica quæ est de jure positivo, ubi primum innotescit, obligat, & sola invincibilis ignorantia excusat ab ipsius observatione. Cæterum licet naturalis & Divina frequenter obligent ad mortale, non tamen semper: humana vero tunc obligat ad mortale, cum talis est intentio legislatoris & innotescit: deinde, cum res quæ jubetur vel vetatur, est magni momenti; denique, cum graves pœnæ violantibus indicuntur. III. *Quomodo lex obligat: Æterna, Naturalis, Humana, Divina.*

Quæstio VIII.

De Iure.

DE Jure tria sunt breviter explicanda: primo, Quotuplex sit acceptio *juris*; secundo, Quid sit jus proprie dictum; tertio, Quotuplex sit jus proprie dictum.

Quod igitur spectat ad primum, nomen *Iuris* est valde ambiguum: Primum enim valde improprie accipitur pro loco ubi jus dici solet; ut cum dicitur aliquis *in jus trahi*. Secundo, pro potestate seu authoritate aliqua; ut cum dominus dicitur *habere jus in servos*. Tertio, pro legum omnium coacervatione; quo modo *juris* nomen accipitur in hoc vocabulo, *Iuris prudentia*; quæ idcirco definitur, Legum I. *Difficultas, Quæ sint acceptiones.* 1. 2. 3.

omni-

omnium peritia. Quarto, pro lege qualibet juſta: quomodo accipi poteſt *jus*, cum dividitur in Naturale, Gentium, & Civile; item, cum dividitur in jus Divinum & Humanum; item, in jus Civile & Canonicum. Quinto, *jus* maxime proprie accipitur Materialiter quidem pro rebus ſeu actionibus æquis & juſtis: quo modo dicimus jus eſſe *alteri debitum reddere*, & ipſum etiam debitum quod redditur *jus* appellamus: Formaliter vero, pro æquitate ipſa quæ repetitur in rebus & actionibus juſtis, præſertimque in rerum commutatione & diſtributione, quæque etiam in rebus dandis, accipiendis vel diſtribuendis ab æquo judice ponitur, aut quopiam homine juſto ſervatur: quo modo in iſtis loquendi formulis uſurpatur, cum dicitur quis *jus ſtatuere, jus poſtulare, jus dicere, jus ſervare, jus reddere*.

5. *Jus Materialiter.*

Formaliter.

II. *Quid ſit jus.*

Quod ſpectat ad ſecundam difficultatem; Ius in hac poſtrema acceptione formaliter ſpectatum, eſt Relatio quædam æqualitatis & proportionis inter meritum & debitum, ſive meritum illud ſit rei traditæ, vel pacti, ut contingit in rerum commutatione; ſive ſit facti, ut contingit in actionibus quibus præmium vel ſupplicium ex lege debetur. Ubi per *meritum* intelligimus id omne pro quo aliquid jure exigitur; per *debitum* vero, id omne quod pro merito tribui debet. Ex quo intelligis, jus idem eſſe realiter cum debito, quatenus debitum eſt æquale merito.

Ius eſt idem reipſa cum debito.

Quomodo ex lege & facto jus naſcatur.

Ut autem intelligas quomodo verum ſit quod dicitur, *jus ex lege & facto naſci*; ſciendum eſt nobiliſſimum illum actum juſtitiæ qui à perſona publica, nempe judice, exercetur, comparari poſſe demonſtrativo ſyllogiſmo; in quo Lex tenet locum majoris propoſitionis, Factum vero minoris, denique Jus concluſionis: ut patet in hoc ſyllogiſmo.

Omnis homicida puniri debet: en lex!

Atqui Milo eſt homicida: en factum!

Ergo puniatur Milo: en jus!

III. *Quæ ſuplex ſit jus.*

Quod ſpectat ad tertiam difficultatem; Cum unicuique

cique legi *jus* ſuum correſpondeat (eſt enim lex juris conſtitutiva) hinc fit, ut *jus* eodem ferme modo dividi ſoleat quo Lex ipſa. Eſt autem tradita à Iuris peritis hæc juris diviſio, in Publicum & Privatum. Illud dicitur quod ad ſtatum totius Reipub. pertinet, ſpectatque ad juſtitiam legalem; hoc vero ad ſingulorum utilitatem pertinet, ſpectatque ad juſtitiam ſpecialem. *Publicum, Privatum.*

Rurſus, jus privatum triplex aſſignatur; nempe, jus Naturale, Gentium, & Civile: Primum definiunt, Quod natura omnia animalia docuit; alterum vero, Quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit; tertium denique, Quod quiſque populus ſibi conſtituit. Ius autem civile aut ſcriptum eſt aut non-ſcriptum: Scriptum dici poteſt quod aut Lege ſtatuitur, aut Plebiſcito, aut Senatus conſulto, aut Principum placitis, aut Magiſtratuum edictis, aut reſponſis Prudentium; non ſcriptum vero, quod ab anteceſſoribus traditum ſola conſuetudine firmatum eſt. *Quod triplex; Naturale, Gentium, Civile. Civile duplex; Scriptum, Non-ſcriptum.*

Eſt etiam aptiſſima juris diviſio in Naturale & Poſitivum: Illud dicitur quod eſt à natura, omnibuſque naturali lumine innoteſcit: Poſitivum vero, quod lege aliqua expreſſa poſitum eſt, nec niſi voce aut ſcripto promulgatum hominibus innoteſcit: Eſtque illud duplex; nempe Divinum, & Humanum: illud à Deo immediate, hoc ab hominibus conſtitutum. Rurſum, Divinum eſt vel vetus vel novum, quod veteri vel novo teſtamento continetur: Humanum vero, aut Civile eſt, quod à poteſtate ſeculari; aut Canonicum, quod à poteſtate eccleſiaſtica poſitum eſt. *Alia juris diviſio.*

§. III. De Fortitudine.

Quæſtio I.
Quid ſit Fortitudo.

Fortitudo Temperantiam antecellit.

FOrtitudo & dignitatis & naturæ ordine temperantiam præcedit. Quanto enim præſtantius eſt honeſta aggredi, quam turpia refugere; & quanto majoris

majoris est animi, fortiter dolorem sustinere, quam à voluptate abstinere, tanto fortitudo temperantiæ præstat: Et sicut bonum malo natura prius est; sic prius est, bonum velle aggredi, quod est fortitudinis, quam à malo recedere, quod est temperantiæ. Neque enim à malo deflectimus nisi alicujus boni gratia: & quamvis fuga mali prosecutionem boni ordine exsecutionis antecedat, non tamen ordine intentionis.

Fortitudo dupliciter accipitur. 1. 2.

Ut autem intelligas in qua posita sit vis & ratio fortitudinis, notandum est, *fortitudinem* dupliciter accipi: Primo quidem, pro omni animi firmitate quæ in cujuslibet virtutis actione reperitur: quo modo non est virtus, à cæteris distincta; sed potius conditio ad omnem virtutem requisita. Altero modo accipitur *fortitudo* prout significat specialem quandam animi firmitatem in suscipiendis periculis laboribusque perferendis: quo modo est specialis virtus, definiturque ab Arist. 2. Ethic. 7. & 3. Ethic. 6. *Mediocritas circa metum & audaciam.* Ad cujus definitionis intelligentiam notandum est *metum* & *audaciam* dupliciter accipi: primo quidem pro vitiis extremis, inter quæ media consistit fortitudo; altero modo, pro passionibus appetitus irascibilis, quo modo accipiuntur in supradicta definitione. Notandum est præterea, virtutem circa aliquid versari tribus modis: 1. tanquam circa aliquid fugiendum; quo modo dici potest fortitudo saltem improprie versari circa Metum & Audaciam in priori acceptione: 2. tanquam circa aliquid dirigendum ac temperandum; quo modo fortitudo dicitur magis proprie versari circa Metum & Audaciam in posteriori acceptione: 3. tanquam circa aliquid amplectendum, quo modo fortitudo dicitur etiam proprie versari circa Labores, Dolores, & Pericula.

Fortitudinis definitio. Triplici modo dicitur virtus circa aliquid versari.

Quæstio II.

Quinam sint fortitudinis actus.

Duo actus fortitudinis Sustinere & Aggredi.

FOrtitudinis actus duo sunt præcipui; nempe, Sustinere, & Aggredi. Cum enim fortitudo cir-

ca

et audaciam & timorem versetur; timorem reprimit, difficultatem sustinendo; audaciam vero, periculum caute aggrediendo, moderatur. Ex his autem duobus præstantior est sustinentia quam aggressio; ut docet Aristoteles 3. Ethic. 9. & D Thomas 2. 2. qu. 123. art. 6. Etenim magis arduum est timorem reprimere, quod fit sustinendo; quam audaciam refrænare, quod aggrediendo fit. Nam ipsum periculum, quod est objectum audaciæ & timoris, cum ex se conferat aliquid ad reprimendam audaciam, nihil juvat ad cohibendum, sed potius confert ad augendum timorem. *Præstat sustinere quam aggredi.*

Porro, inter speciales actus fortitudinis, principem locum obtinet apud Christianos Martyrium. Nam fortitudinis est, firmare animum in bono contra timorem. Martyr autem firmatur in bono fidei & religionis contra timorem rei omnium acerbissimæ maximeque formidolosæ, videlicet mortis. Quod si objicias, Martyrium videri potius actum Charitatis quam Fortitudinis, juxta illud Ioan. 15. 13. *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis*: respondet D. Thomas 2. 2. q. 124. art. 2. ad 2. *Martyrium esse actum* utriusque virtutis: *charitatis* quidem, *ut imperantis*; *fortitudinis vero, ut elicientis*: *Charitas enim inclinat ad actum martyrii sicut primum & principale motivum per modum virtutis imperantis*; *fortitudo autem, sicut motivum proximum per modum virtutis elicientis.* Censetur autem actus aliquis esse ejus virtutis proprius à qua elicitur. Cum tamen ab utraque virtute procedat Martyrium, hinc fit ut utriusque sit manifestativum; & quidem maxime charitatis, juxta illud Ioan. 15. *Majorem*, &c. eo quod tanto magis ostenditur quisquam personam aliquam amare, quanto pro ea rem magis amatam contemnit, & magis odiosam diligit: at Martyr Divini amoris causa vitam propriam contemnit, & mortem cum acerbissimis doloribus conjunctam libentissime amplectitur. *De Martyrio.* *Objectio.* *Resp.*

Quæstio

Quæstio III.

Quænam sint partes fortitudinis.

Species fortitudinis nullæ.

PArtes fortitudinis subjectæ seu species nullæ assignantur, quia virtus hæc versatur circa materiam valde specialem, quæ plures virtutum species constituere nequit. Partes vero integrantes (quæ sub alia consideratione *potentiales* appellantur) quatuor sunt; nempe, Fiducia seu Magnanimitas: Magnificentia; Patientia, ad quam spectat Longanimitas; & Perseverantia, ad quam pertinet Constantia: Quæ ex duplici actu fortitudinis, nempe *aggredi* & *sustinere*, coniliguntur: nam duæ ex illis priores ad aggrediendum, duæ vero posteriores ad sustinendum desiderantur. Ad aggrediendum duo sunt necessaria: Quorum unum pertinet ad animi præparationem; ob quam rem ponitur Fiducia seu Magnanimitas, qua quis parato promptoque animo est ad res arduas & difficiles aggrediendas: Alterum pertinet ad operis effectionem, nimirum ut animus in re quam semel aggressus est non succumbat, sed semper generose & magnifice (ut ita loquar) se gerat in operando, ideoque ad magnanimitatem addi debet Magnificentia. Et siquidem hæ duæ virtutes ad materiam peculiarem fortitudinis, nempe ad mortis pericula, referantur, erunt partes integrantes fortitudinis, quia sic ipsam fortitudinem quasi integrant & componunt: quod si ad alias referantur materias in quibus difficultas minor est, ut ad Sumptus & Honores, tunc erunt partes fortitudinis potentiales; sic enim non includunt totam fortitudinis vim, & tamen ad perfectum illius habitum exiguntur. Ad sustinendum vero duo similiter desiderantur: Alterum, ne animus nimio impendentis mali timore consternetur; quo spectat Patientia (cui adjungitur Longanimitas, quia quis res magnas quæ procul absunt exspectat) cum enim diuturna rei magnæ exspectatio tristitiam afferat, juxta illud Sapientis, Prov. 13. 12. *Spes quæ differtur affligit animam.*

Quatuor virtutes illi annexæ.

1. Fiducia seu Magnanimitas.

2. Magnificentia.

3. Patientia.

nam, ad eam æquanimiter ferendam patientia deſideratur. Alterum quod ad ſuſtinendum requiritur, eſtne ex diuturna rerum moleſtarum perpeſſione animus ægritudine elidatur; quo ſpectat Perſeverantia: cui adjungitur conſtantia, qua munimur ut difficultates ex aliquibus externis impedimentis ſubortas exſorbeamus. Quod autem diximus de duabus virtutibus requiſitis ad aggrediendum, idem ſentiendum de duabus iſtis virtutibus neceſſariis ad ſuſtinendum, Patientia inquam & Perſeverantia; Illas ſcilicet, quatenus ſpectant ad materiam peculiarem fortitudinis eſſe partes ipſius integrantes; quatenus autem circa alias materias minus arduas verſantur, eſſe partes ejuſdem potentiales, ab ipſa quidem diſtinctas, eidem tamen Conjunctas. Lege D. Thomam, 2. 2. qu. 128.

4. *Perſeverantia. Iſta virtutes dici poſſunt non tantum partes integrantes Fortitudinis ſed etiam potentiales.*

§ IV. De Temperantia.

Quæſtio I.

Quid ſit Temperantia; & quodnam ejus objectum.

Temperantia dici poteſt quælibet virtus quatenus in quovis animi motu modum ſervat: Verum ſpecialiter & magis proprie accipitur pro ea tantum virtute quæ in moderandis voluptatibus eſt poſita. Quare non male ab Ariſtotele 3. Ethic. 10. definitur, *Mediocritas circa ſenſuum, ac præſertim tactus guſtuſque voluptates.* Quæ deſcriptio ut facilius intelligatur, notandum eſt, ſicut fortitudinis ita quoque temperantiæ triplex objectum aſſignari: nempe, Fugiendum; quod maxime eſt intemperantia, aut ſi mavis, nimius cibus, potus, &c. Dirigendum; quod eſt voluptas, imprimis ſenſuum & naturalis earum rerum cupiditas & appetitio: denique, Experendum; nempe, moderatus cibus, potus, & cætera ejuſmodi, quæ pertinent tum ad individui cum ad ſpeciei conſervationem. Cæterum ex ſupradicta deſcriptione intelligis, temperantiam non verſari proprie circa voluptates quaſlibet, ſed circa voluptates corporis duntaxat, præſertimque eas quæ ad guſtum & tactum per-

Temperantiæ deſcriptio.

Objectum triplex.

pertinent; quales sunt quæ ex potu, cibo & rebus venereis capiuntur (sunt enim istiusmodi voluptates eo cæteris majores quo sunt naturæ conjunctiores, utpote quæ vel ad individui vel ad speciei conservationem pertineant) licet non sit negandum, alias etiam aliorum sensuum voluptates ad hanc specialem virtutem per se etiam pertinere, sed non tam proprie.

Quæstio II.

Quænam sint partes temperantiæ.

Temperantiæ partes Subjectivæ quatuor;

CUm tria partium genera in qualibet virtute ut plurimum reperiantur, subjectivæ integrantes, & potentiales; quod spectat ad partes subjectivas hujus virtutis, quatuor numerantur: nempe, Abstinentia, Sobrietas, Castitas, & Pudicitia: Quarum duæ priores circa ea quæ ad victum, duæ vero posteriores circa ea quæ ad generationem pertinent, occupantur: & quidem Abstinentia circa cibum, Sobrietas circa potum, Castitas (quæ est triplex, nempe Virginalis, Vidualis, & Matrimonialis) circa usum rei venereæ, Pudicitia circa venereorum signa (qualia sunt aspectus, oscula, &c.) versatur. Partes integrantes duæ sunt; Verecundia, & Honestas: Quarum illa à turpibus & inhonestis cupiditatibus retrahit; hæc vero ad ea quæ decent allicit. Denique, partes potentiales quatuor præcipuæ numerantur à S. Tho. 2.2. qu. 143. art. 1. nempe, Continentia, Clementia, Humilitas, & Modestia: Quarum prima est, qua resistimus pravis & effrænatis libidinibus; secunda, qua superiores erga subditos facillime placantur; tertia, qua æquales inter se facillime conciliantur; quarta, qua nihil plus æquo dicitur, desideratur, agitur. Cæterum ad hanc revocari possunt, Moderatio, quæ corporis gestum temperat; Eutrapalia, quæ in jocis & ludis modum servat; Ornatus, qui corporis vestitum moderatur; denique Simplicitas, quæ nimiæ in hisce rebus inquirendis & concinnandis solicitudini modum ponit. Sed hæc de quatuor virtutibus Cardinalibus breviter pro nostro instituto dicta sint.

Integrantes duæ; Potentiales quatuor.

Tertia

Tertia Disputatio hujus Tractatus:

De Vitiis & Peccatis.

Quæstio I.

Quid sint Vitium & Peccatum.

QUoniam contrariorum eadem est disciplina, idcirco ratio doctrinæ postulat, ut quia de Virtutibus hactenus diximus: deinceps quoque de Vitiis & Peccatis differamus; De quibus primum illud occurrit explicandum, *Quid* sint. Sciendum igitur est, *vitium*, *peccatum*, & *malitiam* distingui: quod *vitium* sit habitus; *peccatum* vero, actus; & *malitia*, aliquid consequens ad utrumque; nempe utriusque deformitas; licet hæc vocabula nonnunquam indiscriminatim usurpentur. Secundo notandum est, cum malum sit triplex; Naturale, Artificiale, & Morale, Vitium & Peccatum hic dici mala in genere morum: licet defectus qui in rebus naturalibus & artificiosis reperiuntur, nonnunquam *vitia* nominentur. Tertio notandum est, malum in genere morum posse dici tripliciter: nempe, vel Denominative tantum; quo modo lingua maledici *dolosa* seu *perversa* dicitur; vel Efficienter; quo modo voluntas peccatoris *iniqua* dicitur; vel denique Formaliter; Et hoc postremo & maxime proprio modo tum vitia cum peccata dicuntur moraliter mala: quia nempe in habitibus & actibus inordinatis duntaxat reperitur formaliter deformitas seu malitia moralis; at vero in voluntate seu libero arbitrio non nisi causaliter inest ejusmodi deformitas; quia nempe ipsa causa est cur peccemus; aut certe per aliud, nempe ratione habituum & actuum vitiosorum qui in ipsa formaliter insunt. His positis, potest definiri vitium quatenus opponitur virtuti, Habitus electivus à mediocritate deflectens. Sicut autem virtutum sic etiam vitiorum propria sedes est sola voluntas, si modo vitia Prudentiæ

Nota.

2. *Malum triplex.*

3. *Malum moraliter tripliciter dicitur.*

Vitii definitio.

oppoſita excipiat: Cum enim vitia virtutibus ſint contraria, ea autem ſit contrariorum natura ut in eodem ſubjecto ineſſe & ab eodem ſeſe vicißim expellere apta ſint; hinc fit, ut idem ſit virtutum & vitiorum oppoſitorum ſubjectum in quo ſunt. Et ſicut bonis habitibus in voluntate reſidentibus alii in appetitu ſentiente reſpondent, ſic exiſtimandum eſt de malis ſeu vitioſis. Peccatum vero aut eſt actus indebitus, cujuſmodi eſt omne peccatum actuale Commiſſionis; aut omiſſio actus debiti quod dicitur peccatum Omiſſionis; aut ſaltem carentia juſtitiæ debitæ, quod eſt peccatum Originale: poteſt autem in genere definiri Voluntarium quid recedens à Divina regula, Verum prætermiſſo peccato originali, cujus conſideratio pertinet ad Theologum, & etiam peccato omiſſionis, quod minus notum eſt; quod ſpectat ad peccatum commiſſionis (quod eſt nocius) poteſt ſic definiri; Actus voluntarius recedens à Divina regula. Dicitur *actus* ut diſtinguatur primum à Vitio, quod eſt habitus; deinde, à Malitia, quæ eſt ſola carentia rectitudinis, in actu vel habitu; denique à peccato Originali, & ab Actuali quod dicitur Omiſſionis, quę omnia non conſiſtunt in actu. Addiur, *voluntarius*, id eſt, à voluntate deliberate elicitus vel imperatus. Quare quod nec in noſtra voluntate nec à noſtra voluntate eſt, peccatum non eſt: imo quod à voluntate eſt abſque deliberatione, peccatum non eſt; neque enim tunc eſt in noſtra poteſtate. Subjungitur, *recedens à Divina regula*: ut intelligas, ad rationem peccati pertinere defectum quendam qui dicitur carentia rectitudinis debitæ, ſive receſſus à Divina regula. Ubi per *Divinam regulam* intelligimus quodvis præceptum obligans, ſive à Deo immediate ſive ab eodem mediato, hoc eſt, mediante naturali lumine vel prudenti hominum conſilio, derivetur: Ejuſmodi enim præcepta ſunt regulæ humanarum actionum, à quibus cum deciſcunt, cum debita rectitudine carent, dicunturque vitioſæ.

Peccati deſcriptio.

Definitio peccati Commiſſionis.

Carentia rectitudinis debitæ.

Quæſtio

Quæstio II.

Quænam sit vitiorum ac peccatorum origo.

SEnsus propositæ quæstionis est, Quænam sit vera & propria causa cur in actibus aut etiam habitibus humanis malitia sive deformitas moralis reperiatur: Ex quo intelligis, non hic tam quæri causam vitiorum aut peccatorum efficientem, quam deficientem, ut ita loquar. Respondetur, Veram & solam ejusmodi causam esse liberum hominibus arbitrium, quod quia finitum & creatum est, ac proinde ex nihilo oriundum, ideirco nihili particeps, proindeque defectibile & labile esse potest: omnis enim defectus participatio quædam nihili est. Quo fit ut omnis creatura natura sua sit peccabilis, tum quia ex nihilo est, tum quia suarum actionum regula esse non potest, utpote æternæ legi subdita. Inter creaturas autem, sola rationalis est moraliter peccabilis. Et quamvis DEUS dici possit causa ipsius habitus aut actus qui dicitur vitiosus quoad substantiam (ut loquuntur) non tamen dici potest ipsius causa quoad deformitatem; ideoque dici non potest causa vitii aut peccati, quia vitium & peccatum ut sic includunt deformitatem. Et quamvis Deus justis de causis permittat mala, non tamen autor mali dici potest, ut fuse probatur à Theologis.

Quæst. explicatur.

Eidem respondetur.

DEVS nequit dici causa peccati.

Quæstio III.

An vitium sit contra naturam.

NOtandum est, licet natura hominis revera una sit ratione tamen duplicem constitui, alteram animalem seu sensitivam, alteram rationalem seu intellectivam: hominemque secundum naturam sensitivam propendere ad bonum sensibile, quod aliquando distat ab honesto, aliquando vero non; secundum vero naturam intellectivam inclinari ad bonum rationale & honestum. Quo posito, ad quæstionem propositam respondeo sequentibus conclusionibus.

Natura hominis ratione duplex.

1. Concl. I. Conclusio; Certum est, vitium esse contra naturam hominis rationalem: vitium enim per se inclinat ad actum vitiosum; atqui omnis actus vitiosus ut sic à recta ratione deflectit.

2. Concl. II. Conclusio; Dici potest, aliquâ ratione vitium esse secundum naturam hominis sensitivam; non quod homo per naturam sensitivam inclinetur ad peccatum formaliter, sed quia per ipsam fertur per se in bonum sensibile, quod ut plurimum repugnat honestati; licet non feratur in ipsum quatenus repugnans est honestati.

3. Concl. III. Conclusio; Absolute & simpliciter vitium est contra naturam hominis, quia repugnat naturali inclinationi hominis ut homo est. Probatur 1. Probatur; Quia naturalis inclinatio hominis ut homo est, ea est quæ sit secundum rectam rationem; nihil enim magis competit homini ut homo est quam recta ratio: at vero inclinatio quæ est secundum rectam rationem sit semper in bonum honestum, vitium vero inclinat per se in bonum delectabile, quod repugnat tali bono: quare vitium absolute & simpliciter est contra naturam hominis. 2. Adde, quod appetitus rationalis habet naturalem inclinationem ad virtutem; ideoque omnes qui sunt sanæ mentis virtutem laudant: at vero quædam est in appetitu sentiente inclinatio ad obediendum appetitui rationali tanquam superiori; ideoque talis appetitus in homine dicitur ab Aristotele *aliquo modo rationis participare*: ergo totus homo, absolute & simpliciter loquendo, inclinatur ad virtutem; ideoque vitium virtuti per se oppositum erit absolute contra naturam hominis. 1 Eth. 13.

Nota. Nota tamen, quod quamvis appetitus sentiens naturaliter inclinetur ad obediendum rationi, quia tamen propensius inclinatur in bonum sensibile, quod rectæ rationi ut plurimum adversatur, hinc fit ut posterior hæc inclinatio priori præponderet. Quod autem tanta sit vis appetitus sentientis ut sensibilium bonorum blandimentis allectus superiorem appetitum secum trahat sæpissime, oritur ex

miseria

misera conditione naturæ lapsæ post peccatum primorum parentum.

Quæstio IV.

Quænam sit propria peccati differentia.

CUm duo in peccato considerari possint: alterum quod est positivum, viz. actus voluntarius circa objectum delectabile; alterum quod est privativum, viz. carentia rectitudinis debitæ: illud dicitur à Theologis, Conversio ad creaturam; hoc vero, Aversio à Deo. Hoc posito, quæstio est, A quonam petatur propria peccati differentia, an ab eo quod in ipso positivum est, an vero ab eo quod privativum est. Rejectis igitur de re proposita pugnantibus sententiis, tota controversia videtur in hunc modum posse dirimi. *Duo in peccato consideranda. Aversio à Deo; Conversio ad creaturam.*

I. Conclusio; Peccatum in genere ut peccatum, videtur maxime constitui per id quod in ipso privativum est; ita ut quod in eo positivum est sit veluti materiale, id vero quod privativum est, sit formale. Unumquodque autem maxime per id constituitur quod in ipso formale est. Hinc vero dicitur, peccatum esse *nihil*; ipsa enim actus voluntarii malitia privatio est, proindeque nihil est. *1. Concl.*

II. Conclusio; Species peccatorum constituuntur ac distinguuntur inter se per propias ac speciales differentias; quæ differentiæ partim positivæ, partim privativæ sunt. Namque specialia peccata habent, quod sint speciales quidam actus, idque penes speciales ordines ad objecta; & præterea habent suos speciales defectus, idque penes speciales regulas à quibus deficiunt peccata. Quo fit ut unumquodque speciale peccatum constituatur tale, proindeque ab alio distinguatur, per quid positivum, nempe per specialem ordinem ad suum objectum; & etiam per aliquid privativum, nempe per specialem recessum à Divina regula: v. gr. Crapula & Ebrietas, quæ sunt species Gu- *2. Concl. Differentiæ peccatorum partim positivæ partim privativæ sunt. Nota.*

læ, positive inter se distinguuntur per diversa obiecta; nempe, quod crapula sit circa cibum, ebrietas vero circa potum: & præterea differunt privative, quod in utraque sit recessus à distinctis & specialibus præceptis Temperantiæ.

Quæstio V.

Vtrum habitus vitiosus possit fieri bonus & è contra.

Pars affirmans Scoti.

PArtem affirmantem amplectitur Scotus; asserens unum eundemque habitum modo virtutem modo vitium esse posse: Quod videtur hoc exemplo confirmari: Si aliquis, qui obtinuit habitum abstinendi à cibo ob Mahometicam superstitionem, ad Christianam fidem convertatur, & ob veri Dei cultum à cibo abstineat ex illo eodem habitu sentiet promptitudinem facilitatemque ad actus temperantiæ; ac proinde idem habitus qui erat antea vitiosus ob pravum finem, nunc ex fine honesto atque ex conformitate ad legem Dei & rectam rationem fiet studiosus: & è contra, si quis a fide ad Mahometicam superstitionem se conferat.

Pars negans probabilior.

Verum tenendum est, Vitium non posse mutari in virtutem; nec è contra: eo quod vitium est habitus per se inclinans ad actum malum, virtus vero ad actum bonum. Itaque habitus ille abstinendi in Mahometano non tantum inclinat ad abstinentiam à cibo, sed ad abstinentiam cum circumstantiis quæ per se actum illum dehonestant: è contra habitus temperantiæ in Christiano inclinat ad abstinentiam cum circumstantiis quæ actum illum perfecte cohonestant.

Ad rationem partis affirmantis responsio.

Ad exemplum allatum respondetur, In Mahometano, præter habitum illum superstitiosum natura sua malum, quo voluntas inclinatur ad superstitiose abstinendum, esse actum subordinatum habitum in appetitu sentiente, quo reprimitur effrænata cibi appetitio, qui ex se neque bonus neque malus est. Et sic respondemus, Facultatem abstinendi in eo qui con-

versus

versus esset ad fidem, oriri ex isto habitu subordinato qui posset virtuti subservire non secus ac vitio; non autem ex illo vitioso qui in superiori animi parte, nempe voluntate, residebat.

Quæstio VI.

An actus vitiosus sit pejor habitu.

Duplici conclusione quæstio proposita explicatur.

I. Conclusio; Actus vitiosus absolute & simpliciter est pejor habitu. Cum enim in rebus moralibus bonitas & malitia ex fine præsertim peti soleant, actus autem sit finis propter quem est habitus; hinc fit ut malitia habitus dependeat ex malitia actus; & certe idcirco habitus dicitur vitiosus quia inclinat ad actum vitiosum, Jam vero propter quod unumquodque tale, & illud magis tale: quare cum habitus sit vitiosus propter actum vitiosum ad quem refertur, certe ipse actus erit per se & absolute deterior habitu. Addeetiam, quod habitus non sint tam voluntarii quam actus; ideoque non habitus sed actus proprie merentur vel demerentur, & ex consequenti præmiantur etiam vel puniuntur. 1. *Conclusio probatur* 1. 2.

II. Conclusio; Habitus vitiosus secundum quid est pejor actu: Tum quia ejusmodi habitus potestate plures actus malos continet ad quos inclinat; Tum quia difficilius deponitur habitus vitiosus quam actus; tum quia plures actus per quos comparatus fuerit presupponit. Si objicias, *Peccatorem* sic appellari ab habitu; *peccantem* vero ab actu; & tamen in Sacris liteis *peccatores* tanquam omnium teterrimos habet. Respondeo, *Peccatorem* non tantum propter habitum sed etiam propter actus frequentes repetitos sic appellari. 2. *Conclusio probatur* 1. 2. 3. *Objectio.* *Resp.*

Quæstio

Quæstio VII.

An vitium simul cum virtute esse possit.

1. Conclusio; PRima Conclusio; Habitus & actus vitiosi directe oppositi actibus propriis virtutum infusarum, non possunt simul esse cum ejusmodi virtutibus, v. gr. Infidelitas, vel actus Infidelitatis, non potest simul esse in eodem homine cum habitu Fidei; idemque dicendum de habitibus & actibus directe oppositis tum Spei cum Charitatis. Est enim nimia illorum inter se contrarietas, ita ut se mutuo in instanti perimant; ut fuse docent Theologi. Quo fit, ut peccatum mortale nunquam cum gratia esse possit.

2. Conclusio; II. Conclusio; Actus moralis vitiosus potest esse simul cum habitu virtutis opposito; & è contra, actus virtutis simul cum opposito habitu vitioso. Utrumque experientia satis patet. Prius quidem, in probis hominibus; qui in peccata nonnunquam incidunt: Posterius, in improbis; qui quosdam virtutum actus interdum exercent: & etiam in iis qui ex improba vitæ consuetudine ad meliorem statum convertuntur: in his enim manent adhuc vitiosi habitus, qui non nisi repetitis frequenter contrarijs actibus superantur: Cæterum, quamdiu sunt involuntarij, ejusmodi habitus, non imputantur ad culpam, sed potius si quando culpa ex infirmitate contingat, ipsum minuunt.

Probatur.

Nota.

3. Conclusio; Ejus prior pars probatur. III. Conclusio; Potest esse habitus moralis vitiosus cum habitu virtutis opposito in gradu remisso, non tamen in gradu intenso. Prior pars conclusionis probatur experientia. Nam is qui vitiis assuetus ad meliorem vitæ frugem convertitur, cum incipit actus virtutum exercere, per ejusmodi actus contrahit aliquos habitus, nec tamen prorsus abolentur oppositi vitiorum habitus; licet multum debilitentur: Sicque in ejusmodi hominibus oppositi habitus simul reperiuntur in gradu remisso. Posterior vero pars probatur; Quia quo magis habitus aliquis bonus aut vitiosus

Ejus posterior pars probatur.

bus in aliquo homine obfirmatur, eo magis oppositus debilitatur: ex quo sequitur, ut cum habitus est omnino confirmatus seu in gradu intenso, tunc oppositus sit valde remissus aut omnino extinctus.

IV. Conclusio; Non potest actus vitiosus simul cum actu virtutis elici à voluntate: Quia non potest eadem facultas simul actu ferri in opposita: Licet tamen actus exteriores virtutis & vitii possint simul fieri; ut si quis una manu pecuniam alterius surripiat, & altera manu suam ipse pecuniam eroget: & tunc voluntas tacito quodam consensu fertur ad utrumque, licet non elicito & expresso; quod satis est ut utraque actio censeatur voluntaria. *4. Conclusio probatur.*

Quæstio VIII.

Quænam sint vitiorum ac peccatorum species.

QUoniam habitus per actus distinguuntur, hinc Vitiorum species ex Peccatorum variis speciebus facile colligi poterunt: Quare peccatorum divisiones aliquot magis præcipuas hoc loco persequemur.

1. Divisio Peccati est in Originale & Actuale. Illud dicitur, quod propter lapsum primi hominis uniquique nostrum ab instanti conceptionis adnascitur; consistitque in carentia justitiæ originalis debitæ: Hoc vero dicitur illud omne quod actu in hujus vitæ decursu ab homine committitur; potestque in genere definiri, Dictum, factum, concupitum, vel omissum contra vel præter legem Dei. *1. Divisio Peccati, in Originale, & Actuale.*

II. Divisio, quæ propria est peccati actualis, est in peccatum Mortale & Veniale. Illud dicitur, quod mortem animæ generat, dum privat gratia & æternæ morti adjudicat; hoc vero, quod, quia gratia non privat, nec æternæ morti adjudicat, facile veniam consequitur. Illud *contra*, hoc vero *præter* Divinam regulam est: Quare qui peccat mortaliter, facit contra præceptum, quia oppositum præcepti facit: qui vero peccat venialiter, facit præter præceptum; quia aliquid *II. Peccati Actualis, in Mortale, & Veniale.*

quid facit quod non licet; quod licet non fit contra præceptum, non tamen rendit in finem præcepti. Post. 11. ex peccato mortali perpetrato duplex effectus in anima relinquitur, quorum neutrum sequitur ex peccato veniali; nempe, reatus Culpæ, qui consistit in totali carentia gratiæ & amicitiæ Divinæ; & reatus Pœnæ æternæ, ratione cujus anima obligatur ad pœnam æternam subeundam. Cumque in peccato mortali duo spectentur, nempe, aversio à Deo, & conversio ad creaturam; hinc pœna duplex incurritur: altera dicitur pœna Damni, quæ est sempiterna carentia Divinæ visionis; respondetque Aversioni à Deo: altera vero, pœna Sensus, qui est sempiternus cruciatus infernalis flammæ; respondetque Conversioni ad creaturam. Cum igitur mortale peccatum remittitur, semper tota culpa tollitur; non tamen semper omnis reatus pœnæ tollitur, sed pœna æterna quæ debebatur in temporalem commutatur, quæ vel in hac vita per debitam satisfactionem solvenda est, aut in purgatorio post obitum, nisi indulgentiarum beneficio ab illiusmodi satisfactionis obligatione liberemur. Verum de his copiosius Theologi, & præsertim Summistæ.

Effectus peccati mortalis duplex.

Et duplex pœna.

III. Divisio est in peccatum Commissionis, & peccatum Omissionis. Cum enim duo sint præceptorum genera; alia affirmativa, quæ ad aliquid faciendum obligant, quale est, *Unum Deum adorabis*, &c. alia vero negativa, quæ aliquid facere prohibent, quale est istud, *Non occides*, &c. Quandocunque peccatum est contra negativum præceptum, semper est peccatum commissionis: At vero quando est contra præceptum affirmativum, aliquando est peccatum omissionis, cum tantum omittitur id quod præcipitur; ut si quis omittat debitum Deo cultum reddere: aliquando peccatum commissionis, cum perpetratur contrarium ejus quod præcipitur; ut si quis Deum contemnat, aut irrideat, aut blasphemet. Ut plurimum tamen peccata quæ fiunt contra præcepta affirma-

III. *In peccata Commissionis, & Omissionum.*

bitiva

affirmativa, ſunt omiſſiones non commiſſiones.

IV. Diviſio peccati eſt in Dictum, Factum, & Concupitum; ſeu in peccatum Cordis, Oris, & Operis: Non quod illa peccata ſint ſemper diſtincta, ſed quod quædam ſint peccata cordis tantum, quæ ſolo malo affectu committuntur; ut Blaſphemia mentalis, Malevolentia, &c. alia vero, cordis ſimul & oris tantum; ut Detractiones, Injuriæ, Commurationes: alia vero, quę non tantum animo concipiuntur aut ore proferuntur, ſed etiam opere complentur; ut Furta, Mutilationes, Homicidia, Fornicationes, &c. IV. *In pecc. Cordis, Oris & Operis.*

V. Dividuntur peccata in Carnalia & Spiritualia, juxta illud Apoſtoli, 2 Cor. 7. 1. *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus.* V. *In Carnale & Spirituale.*

VI. Ratione perſonarum in quas peccamus peccatum triplex conſtituitur: Aliud enim dicitur eſſe contra Nos ipſos; quod opponitur maximę Fortitudini & Temperantiæ: aliud, contra Proximos; quod opponitur Iuſtitię & Miſericordiæ: aliud denique contra Deum; quod opponitur Charitati & Pietati. Denique, illa tria genera peccatorum opponuntur tribus virtutum generibus, quibus recte ordinamur erga nos, proximum, & Deum. VI. *In pecc. contra Nos ipſos, Proximum, Deum.*

VII. Ratione cauſarum internarum ex quibus naſcuntur peccata, tria peccatorum genera aſſignantur: quorum alia dicuntur ex Ignorantia; quæ ex ignorantia aliqua culpabili procedunt: alia, ex infirmitate; quæ ex vehementi aliqua animi perturbatione oriuntur: alia denique, ex Malitia; quæ ex deliberata animi voluntate abſque vehementi paſſione ſcienter & prudenter perpetrantur. VII. *In pecc ex ignorantia, infirmitate. Malitia.*

VIII. Denique, vulgo dividuntur peccata in ſeptem illa quæ communiter dicuntur *mortalia*; licet non ſatis apte, cum pleraque ex illis non ſint in genere ſuo mortalia ſed tantum venialia: Quare meliùs ab aliis dicuntur *capitalia*, quaſi omnium peccatorum tam venialium quam mortalium fontes & capita. Hæc autem ſeptem peccata iſto artificiali vocabulo, VIII. *In ſeptem peccata vulgo dicta Mortalia.*

SALI-

SALIGIA, significantur, nempe, Superbia, Avaritia, Luxuria, Invidia, Gula, Ira, Acedia. Ex his autem tria priora sunt præcipua: nempe, Superbia, Avaritia, & Luxuria: de quibus illud, 1 Joh. 2. 16. *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ.* Porro de his specialius agere non est hujus instituti; sed ad Theologos, & præsertim Summistas, qui de casibus conscientiæ differunt, pertinet. Et hæc sunt quæ de Virtutibus & Vitiis, atque adeo de rebus Moralibus, dicenda habuimus ad majorem Dei Opt. Max. gloriam.

LAVS DEO.

Index eorum quæ in hoc Tractatu de *rebus Moralibus* continentur.

Acedia quid Page 96
Actio omnis humana est propter finem 18
Actiones corporeæ quâ ratione considerentur à Philosopho 2
Actiones humanæ bonitas & malitia quid sint 63. *quænam earum origo* ibid.
Actus amoris Dei clare cogniti non est liber, licet sit voluntarius 38
Actus spontanei, naturales, & violenti, quomodo inter se differant 56
Actus aliqui humani in actu signato sunt indifferentes, non autem in actu exercito 64
Adjuratio quid 127
Adoratio quid ibid.
Affabilitas quid ibid.
Agere propter finem *duobus modis dicitur* 16. *est omnibus rebus commune* ibid.
Amicitia quid 127. *quotuplex* 87.
Amor Amicitiæ, & Concupiscentiæ quid, & cur sic appellentur ibid.
Amor quomodo ab Amicitia, Dilectione & charitate differat 85
Amor abundantiæ seu Benevolentiæ, & amor Indigentiæ quid 88
Amoris definitio, & divisio 86 *ejus causæ, proprietates & effectus* 87, 88
Angeli & homines quomodo voluntatem possint movere 52
Angeli boni suadent aliquid hominibus illuminando intellectum ibid. *boni & mali possunt aliquid hominibus suadere immutando phantasiam aut sensum exteriorem* 58
Animæ in homine portio duplex; superior & inferior 77
Animæ portio inferior duplex; animalis & naturalis ibid.
Animæ facultatum multiplex divisio ibid.
Animæ sensitivæ tres facultates præcipuæ; cognoscitiva, appetitiva, & locomotiva 32
Anxietas quid 96
Appetitio omnis hominis voluntaria est propter finem 17
Appetitus sensitivus quid sit in homine 77. *quotuplex* 78
Appetitus concupiscibilis & irascibilis differentiæ ibid. *sedes utriusque* 79
Appetitus sensitivi actus ab actibus rationalis appetitus quomodo differant 81. *ejus objectum præcipuum est bonum expetendum* ibid.
Appetitus duplex; Innatus & Elicitus 10. *Innatus triplex; Naturalis, Animalis, & Rationalis* ibid. *Rationalis cur possit*

sit ferri in objectum appetitus sensitivi, non e contra 11
Appetitus sensitivus in homine cur vocetur concupiscentia, peccatum, & fomes peccati ibid. *quomodo moveat voluntatem* 34
Audaciæ definitio 100. *ejus causa & effectus* 101

B

Beatitudo est finis ultimus in confuso omnium hominum 19. *est duplex; Formalis & Objectiva* 20. *Objectiva quid* ibid. *differt à Fine ultimo* 21. *in quo posita* 21, & 22.
Beatitudo formalis naturalis hominis quid sit & in quo ponatur 23. *ad hanc requiruntur bona externa* 24
Beatitudo supernaturalis hujus & futuræ vitæ in quibus ponatur 26
Bellua suas actiones in finem non possunt dirigere, sed à Deo diriguntur 17
Boni descriptio, qua dicitur Id quod omnia appetunt, *exponitur* 9. *ejus multiplex divisio* 13, & 14, & 21
Bonum & malum pertinent ad eandem facultatem, licet non ad eundem actum 13
Bonum & finis non sunt idem formaliter 15. 1. *secundum actum non sunt idem realiter* ibid. *secundum potentiam sunt idem reipsa* 16
Bonum, ut actu appetitur, habet rationem finis ibid.
Bonum cognitum, quomodo se habeat ad actus voluntatis 29

C

Charitas quomodo ab Amore, Amicitia, & Dilectione differat 85. *quid sit* ibid.
Circumstantiæ humanarum Actionum cur sic dictæ 66. *quot sint* 65
Commutationes voluntariæ quot modis fiant 125. *Involuntariæ quæ* 126
Concupiscentia cur malum & peccatum *ab Apostolo dicatur* 11. *quomodo à Desiderio differat* 91
Consensus quid 71
Consilium quid 72. *quo modo Deo tribuatur* ibid. *quomodo sequatur & præcedat actum voluntatis* 73. *est tantum mediorum, non finis* ibid. *progreditur ordine analytico circa ea quæ sunt ad finem* 74
Cupiditas non semper causat involuntarium 62

D

Dilectionis definitio, divisio, causæ, & effectus 92, &c.
Deliberatio, vide *Consilium.*

Desi-

Desiderii definitio, ab Amore & delectatione distinctio, divisio, causæ & effectus, item a Concupiscentia differentia 91,92
Desperationis definitio 98
Devotio quid 126,127
Deus est finis ultimus & verus actionum humanarum 18 *principium externum efficiens humanarum actionum*, ut causa universalis 49. & ut excitans voluntatem ad agendum 51. concursus cum voluntate ad actus humanos ut causa prima 48. quomodo secundum D. Thomam antecedenter moveat voluntatem 49 *solus efficaciter potest movere voluntatem* 51. *Dei generalis seu concomitans concursus non tollit voluntatis libertatem* 48. *Deus vel causa nec auctor mali aut peccati dici potest* 141
Dilectio quid, & *quomodo ab Amore & Amicitia & Charitate differat* 85
Dolor latius patet quam Tristitia 95

E

Efficienter movere voluntatem duobus modis dicitur 51
Electio quid 71
Elicita actio voluntatis quid & quotuplex 67
Elicitæ & imperatæ voluntatis actiones quomodo inter se conveniant & differant 68
Eliciti actus voluntatis possunt esse imperati 75
Ethica cur dicatur Moralis Philosophia 1. *naturæ ordine præcedit Oeconomicam & Politicam* 6
Executio procedit ordine synthetico circa ea quæ sunt ad finem 74

F

Facultatem movere quid sit, & quot modis accidat 29
Felicitas, vide *Beatitudo*.
Finis, vide *Bonum*. *Ejus duplex acceptio, & multiplex divisio* 18
Finis ultimus & verus humanarum actionum est Deus, ultimus opinatus, varius 18, 19
Finis ultimus & Beatitudo quomodo differant 21
Finis cognitio duplex; perfecta & imperfecta 56
Fortitudinis duplex acceptio, & definitio 134. *ejus duo actus præcipui sustinere & aggredi*, 134 *quatuor partes integrantes & potentiales* 136. *Temperantiæ antecellit* 133
Fruitio beatorum idem est & beatitudo formalis 26
Fruitionis duplex acceptio 69
Fugæ definitio, & ab Odio & Tristitia distinctio 92

H

Habitus definitio. ejusque explicatio 41
Habitus voluntati concedendos esse in ordine ad actus morales probatur ibid. per quos actus acquirantur, & augeantur 48 concurrunt effective cum facultate ad eliciendum actum 44 non possunt deperdi sola actuum cessatione 45
Habitus vitiosus non potest fieri bonus; nec è contra 114
Hominem esse liberi arbitrii. probatur 37
Humana actio est vel elicita vel imperata 67
Humanæ actiones quæ dicantur. earumque duplex definitio 53
Earum principia partes, & proprietates assignantur 45
Earum principia, alia interna, alia externa 27

I

IDem respectu ejusdem quomodo possit esse movens & motum 31
Ignorantia quid, & quotuplex & quænam causat involuntarium 59, &c
Imaginatio quomodo ab Angelis possit immutari 53
Imperare quid 74
Imperata actio voluntatis quid & quotuplex 86
Imperatæ & elicitæ actiones voluntatis quomodo inter se conveniant & differant ibid
Imperati actus rudimenta denominentur 74
Imperio rationis quinam actus in homine subdantur 75
Imperium duplex; politicum, & despoticum 32. ab usu quomodo distinguatur 75. idem quod actus imperatus 75
Intellectualis creaturæ quomodo proprium agere propter finem 16
Intellectus quomodo dicatur principium humanarum actionum 28, quomodo moveat voluntatem, & à voluntate moveatur 29, 30. à bono angelo duobus modis potest illuminari 52
Intentio quid 69
Invidia quid 96
Involuntarium duplex per violentiam & ignorantiam 58
Iræ definitio, species, causæ, effectus, & remedia 101, &c.
Iuramentum quid 127
Justis multiplex acceptio 131, 132
Jus proprie dictum quid 132
quotuplex 122. 132. quomodo ex facto & lege nascatur 132
Iustitiæ inter virtutes morales prima tum ratione subjecti, cum ratione objecti 130
Iustitiæ partes integrantes duæ 121 partes potentiales 126
Ejus duplex acceptio 120
quid sit 121. quotuplex 122

Justitia Legalis seu Generalis quid, & qualenam ejus objectum 123. *quomodo a speciali seu Privata differat* 122
Justitia Specialis quot uplex 124
Justitia distributiva & commutativa quomodo inter se differant ibid. *earum species* 125

L

Laus, ut religionis actio, quid 127
Legalis definitio, & multiplex divisio 128, 129. *quænam lex obliget.* 131
Liberalitas quid 107
Libertas a necessitate constituit liberum arbitrium 36 *duplex est, Contradictionis & Contrarietatis* ibid.
Libertas contrarietatis duplex, quoad actum & quoad objectum 40
Libertatis & Liberi *multiplex acceptio* 36
Liberum arbitrium quid ibid. *quomodo ab intellectu & voluntate differat* 36. *quomodo a ratione dependeat* 37. *dari in homine probatur* ibid. *manet in ipso actu* 40

M

Mali multiplex divisio 139
Martyrum est Actus fortitudinis & charitatis 135
Medium virtutis duplex 106
Membra externa possunt moveri a solo appetitu sensitivo 84
Metus aliqualiter causat involuntarium 62
vide *Timor.*
Misericordia quid 96
Moralis disciplina non est ars proprie dicta 2. *neque prudentia, sed scientia proprie dicta* 2. 3 *ejus objectum quodnam sit* 4. *ejus fines* 5. *ejus tripartita divisio in Ethicam, Oeconomicam & Politicam unde sumatur.* 5
Mores quid sint. 1

O

Obedientia quid 129
Observantia quid ibid.
Odium quid 90
Oeconomia cur triplici societate constet, scilicet Despotica, Gamica & Patrica 6
Oratio quid 127

P

Passiones quid sint 80. *earum origo* 77. *sunt ex se neque bonæ, neque malæ* 82
Passiones appetitus irascibilis & concupiscibilis quomodo inter se opponantur 98
Peccatum a vitio & malitia quomodo distinguatur 139 140.

In Peccato duo considerandа ; unum positivum, alterum privativum 141
Peccatum in genere ut peccatum per alienid privativum constituitur ib.
Peccati mortalis duplex effectus 148
Peccatorum species quomodo inter se constituantur & distinguantur 147, &c.
Phantasia quomodo ab Angelis possit immutari 53
Philosophiæ finis, felicitas humana. 1
Pietas quid 126, 127
Politica Oeconomica & Ethica præstantior 6
Præstigiatorum miræ operationes ab ipsis non fiunt sed à dæmonibus 53
Prudentia reperitur sine Morali disciplina 3. *ejus quædam munera* 2. *cur inter virtutes morales annumeretur* 111 *quid sit* 113. *ejus subjectum est particulare* 114. *quomodo differat à subjectio cæterarum virtutum* 113
Prudentiæ habitus est multiplex ibid. *nec datur unus cæteris eminentior* 116. *triplex ejus actus* 117. *octo partes integrantes* 118. *duæ subjectiæ.* ibid. *tres potentiales* 119
Pulchritudo cur solum à visu & auditu percipiatur 9

R

Recta ratio quid 63
Religio quid 126. *quinam ejus actus* ibid.
Reipublicæ forma triplex ; Monarchica, Oligarchica, & Democratica 6

S

Sacrificium quid 127
Sanctitas quomodo à Religione differat 126
Sensitivus appetitus, vide Appetitus sensitivus
Sensus exteriores ab Angelo duobus modis potest immutari 53
Spei definitio 97. *causæ* ibid. *effectus* ibid.
Sustinentia præstantior est aggressione 135

T

Temperantiæ duplex acceptio 137. *descriptio, triplex objectum, item partes subjectiæ, integrantes, & potentiales* 138
Timoris definitio, species, causæ, & effectus 98, 99, &c.
Tristitiæ definitio, species, causæ, effectus, & remedia 95, 96, &c.

V

Vegetativæ facultates non subsunt imperio voluntatis 31

Vesti-

Veritas quid 127
Violentum causat involuntarium 59
Virtutis duplex definitio 104 *multiplex divisio* 109, &c. *quomodo consistat in mediocritate* 105, 106, &c. *circa aliquid tribus modis versatur* 134
Virtutes pure morales residunt in voluntate 108
Virtutum habitus sunt admittend: in appetitu sensitivo 109
Virtutes morales in triplici gradu possunt obtineri 111. *in quo gradu sint inter se connexæ* ibid. & sequent. *in Virtutibus Moralibus tria partium genera* 117
Virtutum actiones non sunt ipsa felicitas, sed tantum rationes ad eam acquirendam 25
Virtutes cardinales cur sic dictæ 109. *earum quaternarius numerus colligitur* ibid. *earum inter se ordo naturæ & dignitatis* 110
Vitium quid 139. *à Peccato & Malitia quomodo distinguatur* ibid.
Vitia qua ratione mala dicantur ib. *residunt in Voluntate* 140 *quomodo sint contra & secundum naturam* 142. *quæ eorum causa* 141. *quomodo simul cum virtute esse possint* 146
Vitiosus actus quomodo pejor habitu 145
Voluntarium tum late tum stricte sumptum quid 55
Voluntarium omne in homine est ordinarie liberum 57
Voluntariæ circa finem non est deliberatum ib.

FINIS.